

SVs arbeidsprogram 2017-2021

Innledning	5
Ta kampen for et varmt samfunn.....	5
Fellesskap fungerer	6
Arbeid og bolig til alle.....	7
Grønn solidaritet	8
Økonomi og næringsliv	9
Kamp mot økonomisk ulikhet	9
Fattigdom	10
Bolig.....	11
Omstilling til grønn økonomi.....	12
Statlig eierskap	13
Statens pensjonsfond utland (SPU).....	14
Handel og handelsavtaler.....	15
Pensjon	16
Skatt	17
Åpenhet i eierskap.....	18
Arbeidsliv	19
Et trygt og regulert arbeidsliv.....	19
Arbeid for alle.....	20
Et likestilt arbeidsliv.....	21
Miljø.....	23
Internasjonal klimainnsats	23
Bare nullutslipp er godt nok.....	23
Jernbanen skal binde landet sammen.....	24
Miljøvennlig transport.....	26
Ingen arter å miste	28
Energipolitikk for framtiden	29
Miljøvennlig hverdag.....	31
Oppvekst og kunnskap.....	33
Barnehage	33
Heldagsskole og flere lærere.....	34
En inkluderende fellesskole.....	36
Videregående opplæring.....	37
Høyere utdanning.....	39
Fagskolene.....	41
Forskning	41
Livslang læring	42
Feminisme – for frihet og likestilling.....	44
Kjønn, kropp og seksualitet.....	44
Vold, overgrep og seksuell trakassering.....	45
Kvinnehelse	46

Kjønns- og seksualitetsmangfold.....	47
Demokrati og folkestyre	48
Lokaldemokratiet	48
Et universelt utformet samfunn	49
Internasjonalt demokrati.....	50
Samer og nasjonale minoriteter.....	50
En sekulær stat med frihet for enkeltmennesket	52
Ytringsfrihet.....	52
Medier	53
Et moderne demokrati	54
Digitalisering og fornying av offentlig sektor	54
Demokrati i arbeidslivet	56
Innvandring og integrering.....	57
Innvandring og asyl.....	57
Barn på flukt	59
Integrering	60
Kvalifisering og utdanning	61
Arbeidsinnvandring	62
Rasisme og diskriminering.....	62
Velferd	64
Økonomisk trygghet og støtteordninger.....	64
Barn og foreldre	65
En trygg barndom	66
Ingen profitt på velferd	67
Ungdom	67
Helse og omsorg	69
Forebygging og folkehelsearbeid	69
Sykehus.....	69
Rettferdig tilgang på helsehjelp	71
Tannhelse	71
Legemidler	72
Rusomsorg.....	72
Psykisk helse	74
Akuttpsykiatrien	74
Eldrepolitikk.....	75
Kultur og idrett	77
Kultur	77
Biblioteker, litteratur og språk	77
Kultur hele livet	78
Kunstnerøkonomi, arbeidsvilkår og opphavsrett.....	79
Film- og TV-produksjon	80

Spillutvikling	80
Scenekunst	81
Musikk	81
Museer, visuell kunst og kulturminner.....	81
En sterk og selvstendig frivillighet	82
Idrett.....	83
Friluftsliv	84
Næringspolitikk og ressursforvaltning	85
Industri	85
Fiskeri	86
Havbruk	87
Landbruk.....	87
Reiseliv.....	89
Skog og utmarksressurser	89
Mineraler	90
Nyskaping og gründere.....	91
Regional utvikling og distriktspolitikk.....	91
Delingsøkonomi og formidlingstjenester	92
Tjenestesektoren.....	93
Justispolitikk og samfunnssikkerhet	94
Rettssikkerhet.....	94
Forebygging	95
Politiet	95
Kriminalomsorg og domstolene	96
Vold og voldtekt	96
Ekstremisme og terrorisme	97
En rettferdig verden.....	98
Kamp mot global ulikhet	98
En omfordelende utviklingspolitikk.....	99
En klimavennlig utviklingspolitikk	100
En demokratiserende utviklingspolitikk	101
Humanitær bistand	102
Organiseringen av norsk utviklingspolitikk.....	102
Demokrati og menneskerettigheter	103
Fredspolitikk	103
Nedrustning og våpeneksport	104
Alliansepolitikk	105
Et nasjonalt forsvar.....	105
Avspenning i nord.....	106

Innledning

Ta kampen for et varmt samfunn

En mer rettferdig, klimavennlig og fredelig verden er ikke bare mulig. Det er nødvendig. Verden og Norge er ikke fattig, men trygghet, muligheter, makt og penger er urettferdig fordelt. Det øker forskjellene mellom folk og den økonomiske og politiske eliten, både i Norge og i verden. Fordeler vi bedre, skaper vi mer. Stopper vi klimautslippene, blir verden tryggere og vi får arbeidsplasser vi kan leve av. Lager vi rettferdige avtaler mellom land om handel og samarbeid, vil konflikter dempes og muligheter åpnes for alle.

Norge er et land med relativt små forskjeller, en sterk velferdsstat, høy arbeidsdeltakelse blant begge kjønn, sterke fagforeninger og en stabil økonomi. Dette har gjort Norge til et av verdens beste land å bo i. Likevel vet vi at dette kan snu. Forskjellene i makt og rikdom øker, arbeidsløsheten har bitt seg fast og flere må jobbe i midlertidig stillinger. Samtidig skyter boligprisene i været. Slik skapes og forsterkes forskjeller.

Vi trenger et rettferdig og miljøvennlig samfunn, både lokalt, nasjonalt og globalt. Vi må verne om det beste med det norske samfunnet, som små forskjeller, høy sysselsetting og sterke fellesarenaer. Vi må redusere forskjellene, styrke velferden og bekjempe fattigdom generelt, og fattigdom i barnefamilier spesielt. Vi må bidra til flere og tryggere arbeidsplasser ved å omstille oss til nullutslippssamfunnet og føre en aktiv næringspolitikk.

Fordeling handler grunnleggende sett om makt. Makt over eget liv, makt til å påvirke samfunnsutviklingen, maktforhold i hjemmene, mellom kjønnene, mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Økte økonomiske forskjeller er en av de viktigste grunnene til at makt samles på færre hender. SV vil derfor jobbe for mer rettferdig fordeling av makt, mellom kjønnene, mellom by og distrikt, mellom arbeidsgiver og arbeidstaker, mellom de med store ressurser og de med få.

God fordelingspolitikk handler også om internasjonal solidaritet. For å oppnå målene om en rettferdig og fredelig verden trengs en radikal omfordeling av makt og ressurser, både internasjonalt og på landnivå. En sterk fagbevegelse og sterke sosiale bevegelser er de viktigste bidragsytere til et samfunn med små forskjeller. SV ønsker en ny kurs i utenriks- og forsvarspolitikken som vektlegger rettferdig fordeling og reduserte klimagassutslipp. En kurs som fremmer tiltak for fred, atomnedrustning og demokratiutvikling heller enn militære intervensjoner. Norge må også være i front for internasjonalt samarbeid om å håndtere den store flyktningestrømmen til Europa på rettferdig måte. De som kommer til Norge, skal få rask og rettferdig behandling av søknaden sin. De som har krav på å bli, skal raskt få muligheter til å ta del i det norske samfunnet på lik linje med andre.

Norge må være en del av klimaløsningen, ikke klimaproblemet. Med dette programmet peker vi veien framover for norsk miljøpolitikk med høy sysselsetting, levende lokalsamfunn og bærekraftig omstilling.

En god fordelingspolitikk innebærer en god likestillingspolitikk. Målet for likestillingsarbeidet er større frihet for alle, selv om kvinner har mest å tjene på likestilling slik samfunnet er i dag. Samtidig mener SV som feministisk parti at likestilling krever arbeid og utjevning av makt også på andre områder. Vi har en stolt likestillingshistorie i Norge, og innsatsen for likestilling har gjort at Norge ofte blir sett på som et forbilde for andre land. Men vi har fortsatt en vei å gå. SV står i front for en politikk og tiltak som fremmer full likestilling både på arbeidsmarkedet og i samfunnet forøvrig. Mangfold gjør Norge til et bedre sted å være. Vi vil bekjempe alle former for diskriminering på grunnlag av kjønn, kjønnsidentitet, seksualitet, alder, funksjonsevne, hudfarge og etnisk, religiøs og kulturell tilhørighet.

Skal vi ha små forskjeller i framtiden, må vi også ha en politikk som sikrer alle mennesker like muligheter til både å lykkes og til å få hjelp når vi trenger det. Det innebærer også at vi satser på kunnskap og på barna våre. SV satser stort på de minste gjennom offensive tiltak for å fremme kvaliteten på barnehagene og skolen. Det skal være godt å bli gammel, og vi skal være trygge på at helsetjenestene er der når vi trenger dem, uavhengig av hvor vi bor, hvilken inntekt vi har eller hvilke behov vi har. Helsekronene skal gå til omsorg, ikke til profitt.

Samfunnets goder skal tilfalle fellesskapet. SV jobber for et rikt og bredt kulturliv, der alle som vil, får muligheten til å skape og uttrykke seg i det frivillige kulturlivet, og der alle har tilgang til kunst og kultur av høy kvalitet, uansett hvor de bor i landet og hvilken bakgrunn de har.

SV fremmer med dette et program for rettferdig fordeling av goder, et samfunn med mindre økonomiske forskjeller og for en offensiv omstilling til et miljøvennlig samfunn. Vi vil ha en økonomi som virker for alle, og et fellesskap som ikke gir opp noen.

Fellesskap fungerer

Internasjonale sammenligninger viser at land med små forskjeller er bedre å bo i for alle. Store forskjeller skaper sosiale problemer, hemmer økonomisk vekst og ødelegger sosial mobilitet. Når forskjellene øker, vil stadig nye grupper bli rammet. Unge som skal inn i boligmarkedet i dag, taper kampen om boligene mot eiendomsspekulanter. De 92 000 barna som vokser opp i fattige familier i dag, får en vanskeligere start på livet og risikerer å falle etter.

Rettferdighet handler ikke bare om fordelingen av penger, men om hvem som har makt i samfunnet. Sosial, kulturell og økonomisk likhet handler derfor om demokratiet. SV vil ha et samfunn der det ikke er familiebakgrunn som avgjør innflytelse og hvordan du klarer deg. Frihet må oppnås sammen, i fellesskap. Vi vil ha et samfunn med mest mulig like muligheter til å forme eget liv, der noens frihet ikke ødelegger for andre. Slik skapes sterke fellesskap. Vi må gå til årsakene til ulikhet og ikke bare behandle symptomene.

I dag er det ulik fordeling av makt avhengig av hvor du bor i landet. Sentraliseringa fører til at mange får lengre avstand til offentlige myndigheter og offentlige tilbud. For SV vil en god fordelingspolitikk også innebære at vi alle skal ha god tilgang til offentlige tjenester uansett hvor vi bor og at offentlige myndigheter har kunnskap om og nærhet til lokalsamfunnene.

Samtidig vokser storbyene. Flere og flere bor i byer og urbane områder. I Norge bor folk flest på et tettsted og de 10 største byene bosetter over 1.7 millioner mennesker. I byene finner vi mange sentrale næringer og det skapes viktige verdier som samfunnet er avhengig av. Byene opplever også spesielle utfordringer med tanke på transport, luftforurensning og tilgang til boliger. SV ønsker å bygge velfungerende og gode storbyer.

God velferd og like muligheter til alle krever at vi bruker de store pengene på fellesarenaene alle tar del i. Barnehage og skole legger et viktig grunnlag for et godt liv, videre utdanning og aktiv deltakelse i samfunnet og arbeidslivet. Alle barn og unge skal få like gode muligheter til å tilegne seg kunnskap og utvikle sine talenter, holdninger og verdier.

SV vil satse stort på barna gjennom en stor kunnskaps- og velferdsreform for skolen. Framtidens skoledag skal være mer praktisk og variert. Vi vil ha en utvidelse av skoledagen i grunnskolen for å få plass til mer praktisk læring, fysisk aktivitet, fri lek, sunn mat og tid til å gjøre lekser på skolen med lærer til stede. Gratis heldagsskole i stedet for hjemmelekser og dyr SFO vil gi barna våre mer læring, mer trivsel og mer fritid. Den viktigste ressursen i skolen er læreren, og flere lærere gir mer tid til hver elev. Vi trenger flere lærere som får bruke sin kompetanse, og en norm for maksantall elever per lærer på hver skole.

Norge er et land med rike naturressurser, og ressursene tilhører fellesskapet og generasjonene etter oss. Forvaltet i fellesskap, og i pakt med naturen, bidrar disse ressursene til arbeidsplasser og bosetting over hele landet. SV vil bevare hjemfallsretten og grunnlovsfeste at fellesskapet skal eie ressursene i havet. Gjennom en aktiv næringspolitikk for mer videreforedling av råvarer som skog og fisk i Norge, kan flere få arbeid og velferd som følge av naturressursene vi eier sammen.

Arbeid og bolig til alle

Folk i arbeid er god bruk av et lands viktigste ressurs, nemlig innbyggerne. Å ha jobb gir økonomisk trygghet og makt over eget liv. Det er derfor alvorlig både for landet og for innbyggerne når arbeidsløsheten er høy og arbeidslivet blir mer utrygt. Mest alvorlig er det når unge blir gående arbeidsløse. Norge har en unik mulighet til å bygge et nytt og grønt næringsliv, med sterk økonomi og kompetente arbeidsfolk, men det forutsetter at vi tar aktive grep for å komme dit. SV vil kutte satsingene på petroleum, vri disse ressursene til fornybare nullutslippsnæringer og fornye næringslivet i møte med raske teknologiske endringer. Slik kan vi trygge eksisterende arbeidsplasser og bidra til å skape nye.

En framtidsrettet politikk for økonomi og næringsliv må legge til rette for et samfunn hvor alle får ta del i velferden og velstanden i samfunnet. Vi må sikre at alle som jobber i Norge har mulighet til å leve av inntekten sin. Svekkelsene av arbeidsmiljøloven har ikke skapt flere jobber, men flere arbeidstakere enn før må jobbe i midlertidige stillinger og utrygge jobber. SV vil forsterke arbeidsmiljøloven og sikre at flest mulig er fagorganisert. En politikk for høy sysselsetting og trygge arbeidsvilkår vil også utjevne forskjeller.

I Norge er det vanlig at folk eier sine egne boliger. SV fremmer en sterk sosial boligpolitikk og vil ha sterke tiltak mot boligspekulasjon. Da må det offentlige ta ansvar for at det bygges flere boliger som

dekker de reelle boligbehovene. De som leier bolig, skal også være sikret trygge forhold og gode boliger. Bolig skal ikke være noe å spekulere i, men noe å bo i.

Kommunene og staten må ta en mer aktiv rolle i boligmarkedet. Vi vil styrke Husbanken gjennom en ordning hvor de som ikke har egenkapital til å komme seg inn på boligmarkedet, kan få lån av Husbanken til å gjøre dette. Det må bygges flere offentlige utleieboliger og studentboliger for å motvirke prispress i leiemarkedet.

Grønn solidaritet

En ny miljøpolitikk innebærer omstillinger for samfunnet og befolkningen. Konsekvensene av ikke å gjennomføre en god miljøpolitikk i dag, vil gi oss uoverskuelige problemer i morgen.

Naturen skal gi levebrød, glede og velferd også for barna våre. Da må vi stanse klimaendringene og utryddelsen av planter og dyr. Vi må sørge for nullutslipp av klimagasser, ren luft i byene og vern av naturen.

Det skjer store endringer i verden nå, forbruket går bort fra fossil energi og over til fornybar. Etterspørselen etter fossil energi vil måtte avta i årene som kommer om verden skal ha mulighet til å nå klimamålene. Norge har de beste forutsetninger for å omstille seg til nytt fornybart industrieventyr, basert på den grønne teknologien som verden trenger i framtiden. Stadig flere viktige deler av næringslivet ser at kun nullutslipp er godt nok og at klimavennlig industri er et konkurransefortrinn. Nabolandene våre har offensive fornybarsatsinger. Norge må ikke bli hengende etter, men være i forkant og sikre at flere grønne arbeidsplasser etableres. Det haster med en sterk offensiv politikk for forskning og næringsutvikling basert på fornybare ressurser i Norge.

Vi må gjøre det enklere og mer attraktivt å velge miljøvennlige varer og tjenester. Det krever en stor satsing på utbygging og utbedring av jernbanen, en offensiv omlegging av transportsektoren, og at det offentlige må gå foran ved å kjøpe mer miljøvennlige varer.

SV vil fase ut bruken av fossil energi i Norge og satse på energieffektivisering. Vi vil ha smartere hus og industriprosesser, og vi vil bruke ny teknologi som produserer energi lokalt. Det vil gjøre oss, og samfunnet, mindre sårbare i kriser og for ekstremvær. Vi vil ta vare på mangfoldet av dyr og planter både gjennom vern, bærekraftig bruk og restaurering av ødelagt natur.

SV vil ta kampen for et miljøvennlig samfunn med rettferdig fordeling av godene.

Økonomi og næringsliv

Kamp mot økonomisk ulikhet

Det økonomiske systemet vi har i dag fungerer best for de på toppen. De siste tiårene har høyresiden vært på offensiven i en nyliberalistisk epoke preget av mer markedsrett og voksende ulikhet.

SV vil ha en økonomi som fungerer godt for alle. Vi vil gjenreise tanken om at sosial utjevning og felles velferd skaper trygghet og frihet for alle. Fordelene med små forskjeller er mange. I land med store forskjeller lever folk kortere, flere har alvorlige helseplager, kriminaliteten er høyere og utdanningsnivået lavere. Store forskjeller gir økonomisk ustabilitet og grobunn for økende sosiale problemer, segregering, fremmedhat og rasisme.

Kamp mot økonomisk ulikhet er SVs hovedsak i denne stortingsperioden. Vi vil fjerne årsakene til ulikheten, ikke bare mildne effektene av en fortsatt politikk for større forskjeller.

SV vil:

- **Gjennomføre en ny skattereform.** Det norske skattesystemet er mindre omfordelende enn mange tror. Et rettferdig skattesystem vil gi økt skatt på arv, formue, utbytte og eiendom, og gi lavere skatt på vanlige og lave arbeidsinntekter.
- **Føre en ny politikk mot fattigdom.** Fattigdom kan ikke bekjempes uten vilje til å gi dem som har minst mer å leve av. Håpløshet, frykt og knapphet gir ikke folk arbeid, derfor er tiden inne til å øke ytelsene for noen av dem som har minst.
- **Ta tilbake kontroll over arbeidsmarkedet.** Svekkelsene av arbeidsmiljøloven må reverseres, og arbeidsløsheten bekjempes gjennom investeringer i stedet for skattelettelse. Norge må ta tilbake retten til å styre vårt eget arbeidsliv, slik at arbeidsinnvandring skjer uten sosial dumping og press på lønnsnivået.
- **Si nei til privatisering og konkurranseutsetting** av offentlige tjenester, og søke å tilbakeføre tjenester som har blitt privatisert eller konkurranseutsatt.
- **Styrke kontrollen over finansnæringen og bankene og intensivere kampen mot skatteparadis.**
- **At det innføres et forbud mot profitt på grunnleggende velferd** som barnehager, barnevern og eldreomsorg.
- **Ha nasjonal kontroll over ressurser og infrastruktur.** Vi må eie fisken, skogen og jernbanen sammen. Forvalter vi ressursene riktig kan vi opprettholde et mangfold av trygge arbeidsplasser og spre gevinstene slik at de kommer hele folket til gode.
- **Føre en ny handelspolitikk.** Mer frihet for markedet kan ikke lenger være alle tings mål, arbeid til alle og lavere ulikhet må gå foran. Norge har nå muligheten til å forhandle fram en bedre avtale med EU enn dagens EØS, og si nei til avtaler som pålegger oss mer markedsliberalisme.

- **Føre en ny likestillingspolitikk.** Forskjellene øker hvis ikke kvinner deltar i arbeidslivet på lik linje med menn. Rett til heltid, likelønn og en familiepolitikk som legger opp til at menn tar mer ansvar hjemme er derfor en del av kampen mot forskjells-Norge.
- **Endre handlingsregelen** for bruk av pensjonsfondet. SV vil bruke mindre oljepenger for å sikre fondet for kommende generasjoner, men mer når det trengs motkonjunkturpolitikk for å bekjempe arbeidsløshet.

Fattigdom

Det er uakseptabelt at mennesker i Norge skal leve i fattigdom, og spesielt barn. Det aller viktigste middelet for å bekjempe fattigdom i barnefamilier er å sikre at begge foreldrene har jobb og gode arbeidsvilkår. Vi trenger derfor fattigdomsbekjempende ordninger som ikke holder folk utenfor arbeidslivet, eller straffer de som har slitt ut kroppen i hardt arbeid eller har kroniske sykdommer.

De fleste fattige forsørgere er kvinner, enten de er aleneforsørgere eller har partner. Et viktig tiltak mot fattigdom i barnefamilier er derfor å heve kvinnelønnen, særlig i kvinnelederte yrker innen helse- og omsorgssektoren.

Barnetrygden er et av de mest effektive virkemidlene for å bekjempe fattigdom i barnefamilier og omfordele ressursene. Når alle mottar lik barnetrygd, og samtidig betaler skatt etter evne, havner pengene der de trengs, uten unødig byråkrati og behovsprøving.

SV vil:

- **Øke barnetrygden med årlige reguleringer for å bekjempe fattigdom.** Enslige forsørgere og familier med flere barn skal ha et ekstra tillegg. Barnetrygden skal være en universell ordning.
- **At barnetrygd og barns egen inntekt holdes utenfor når sosialhjelp beregnes.**
- **At ingen barn skal betale egenandeler for helsetjenester,** gjennom å øke aldersgrensen for betaling av egenandeler fra 16 til 18 år.
- **At alle som får barn gis full rett til foreldrepermisjon,** og at foreldre som mangler opptjening får erstattet dagens engangsstønad med en yttelse tilsvarende minsteyttelsen i folketrygden (2 G).
- **Sikre gode barnetillegg** i ytelses i folketrygden, som dagpenger, uføretrygd og arbeidsavklaringspenger.
- **Bedre barns bomiljø** gjennom en aktiv sosial boligpolitikk.
- **At de som trenger det skal ha aktivitetsstøtte,** slik at de kan delta i samfunnet på lik linje med alle andre. Gi alle barn fra 5 år i familier som lever på minsteyttelser og sosialhjelp rett til aktivitetsstøtte.

Bolig

Bolig skal være noe man bor i, ikke noe man spekulerer i. Boligmarkedet er i dag lite regulert, og vi har sett svært kraftig prisvekst i store deler av landet de siste tiårene. Kombinert med gunstige skattefordeler har bolig blitt et viktig investerings- og spekulasjonsobjekt. Samtidig har økte boligpriser gjort at mange ikke har råd til egen bolig, mens andre har tatt opp boliglån som gjør privatøkonomien svært sårbar for små endringer.

Også på mindre plasser kan det være vanskelig å finne bolig. Husbanken og kommunene må sammen ta ansvar for å sikre tilstrekkelig boligbygging også i distriktene.

SV ønsker en sterk sosial boligpolitikk og tiltak som kan stoppe boligspekulasjon. Hensikten med boligpolitikken må være at alle skal ha et trygt hjem. Da må det offentlige ta ansvar for at det bygges flere boliger som dekker de reelle boligbehovene. De som leier bolig, skal også være sikret trygge forhold og gode boliger.

SV vil:

- **Flytte skatt fra inntekt til bolig.** Folk med middels og lave inntekter skal få redusert sin inntektsskatt, samtidig som bolig beskattes mer. Dette vil bidra til å dempe boligprisvekst og spekulasjon, uten at folk med vanlig inntekt og én bolig kommer dårligere ut.
- **Motvirke spekulasjon.** SV vil innføre en særskatt på sekundærbolig for å motvirke at skattesystemet belønner spekulasjon i eiendom. I tillegg skal kommuner få skattlegge sekundærboliger særskilt.
- **Innføre en nasjonal boligplan** som tar hensyn til boligbehovet i hele landet, og setter konkrete mål for antall nye boliger.
- **Legge om og øke bostøtten** slik at også de som har minst kan få et trygt sted å bo.
- **Bygge opp offentlige tomte- og utbyggingsselskap** for å drive fram boligutbygging med en sosial profil, både i statlig og kommunal regi.
- **Etablere en selvfinansierende tilskuddsordning** der Husbanken kan gå inn med en eierandel i boliger tilsvarende egenkapitalkravet, som medfinansiering til låntakere som har betalingsevne, men mangler egenkapital. Ved salg tar Husbanken sin andel av tap eller gevinst.
- **Regulere flere tomter til boligformål**, særlig rundt de store byene, og gjennom reguleringen sørge for blandede bomiljø. Det bør også åpnes for at statlige tomter tas i bruk til å bygge billige boliger i stedet for at de selges til markedspris.
- **Styrke Husbanken.** Husbanken må gjenreises som en motor i sosial boligpolitikk og lånerammen må utvides. Det må igjen åpnes for at førstegangsetablerere kan få startlån. Ungdom skal også være en av Husbankens prioriterte målgrupper.
- **Bygge flere ikke-kommersielle utleieboliger og prisregulerte selveierboliger.** I løpet av perioden skal det gis tilskudd til et betydelig antall ungdomsboliger (leie og leie-til-eie), også for de som ikke studerer.
- **Fremme leie-til-eie-modeller for bolig.** Alle kommuner bør tilby en form for leie til eie, og det må utarbeides egne tilskudd til dette fra Husbanken.

- **Styrke tilskuddsordningen** for bygging av kommunale utleieboliger. Det må utarbeides en lov om ikke-kommersielle boliger som sikrer at alle tilskudd og husleie går til drift, vedlikehold, oppgradering og investering, og ikke kan tas ut i utbytte.
- **Innføre strengere sanksjoner når det oppdages bruk av lokkepriser**, slik at boligkjøpere ikke presses til å betale mer for en bolig enn det de skal.
- **Utrede endringer i rentefradraget** for å unngå spekulasjon og overprising.

Omstilling til grønn økonomi

Norge er et land som er rikt på naturressurser og kunnskap. Disse fortrinnene kan brukes til å skape nye, bærekraftige arbeidsplasser og til å utvikle ny klimavennlig teknologi. SV vil føre en aktiv næringspolitikk for å omstille Norge til en grønnere framtid.

På sikt kan ikke Norge lenger basere seg på olje- og gassinntektene. De beste erfaringene fra norsk olje- og industripolitikk og -historie viser at vi kan utvikle nye arbeidsplasser og verdier som kommer alle til gode. Klimavennlig industri har i mange år vært et konkurransefortrinn, og dette fortrinnet vil bli stadig viktigere.

SV vil:

- **Sikre et forutsigbart regime for kraft til prosessindustrien.** Norsk prosessindustri skal være verdensledende på klimaløsninger og fortsette å skape verdier i milliardklassen.
- **Gjenreise den aktive næringspolitikken.** SV vil gjenreise det aktive statlige eierskapet, og bruke statens eiermakt til å utvikle ny industri, nye arbeidsplasser og løse klimaproblemene. Vi skal bruke statlige midler til å utvikle løsninger som fattige land også kan ha nytte av.
- **Få fart på omstillingen av Norge.** SV vil utarbeide en nasjonal strategi for grønn industriutvikling med egne program og næringssatsinger innen sektorer der Norge har gode forutsetninger for å lykkes. Kompetanse fra olje- og gassindustrien kan bidra til å utvikle nye områder.
- **Etablere et program for nullutslipp fra prosess- og materialindustrien** i nært samarbeid med bransjen og de tillitsvalgte.
- **Satse på grønn reindustrialisering**, gjennom etablering av et testsenter for grønn offshore energi og regionale pilottestsentre for industrialisering av ny teknologi, og et fullskala testsenter for offshore energi.
- **Åpne nye dører for norsk industri.** Norske eksportordninger skal stimulere til ny anvendelse av norsk teknologi, og søke nye markeder der norsk teknologi og produkter kan komme til anvendelse.
- **Satse på verdensrommet.** Norge er allerede verdens største eksportør av romteknologi per innbygger. Det offentlige skal bidra til at norsk romindustri skal være en del av de store internasjonale satsingene på verdensrommet, og bidra til målrettet utvikling av økt norsk eksport av romteknologi.
- **Styrke skattefunnordningen** som gir skattelett for innovative bedrifter.

- **Ha forsøk med pilottestsenter for miljøteknologi.** Mange gode ideer for mer miljøvennlig produksjon blir skrinlagt før de blir industrialisert. SV vil ha forsøk med pilottestsentre der slike ideer kan testes ut.
- **Etablere grønne og sikre datasentre.** Datasentre er nødvendig for lagring av data i den digitale tidsalderen. Med tilgang til mye elektrisitet og kaldt klima har Norge gode forutsetninger for slike sentre. SV vil legge til rette for etablering av grønne datasentre som skal sikre trygg lagring av data, med tydelige krav til energieffektivisering.
- **Skape nye markeder.** Med en aktiv grønn innkjøpspolitikk, teknologidrivende støtteordninger og strenge krav til deponering av avfall, skal norsk miljøvennlig teknologi videreutvikles til eksportnæringer.
- **Redusere utslipp og forbruk i vareproduksjon.** Strengere miljøkrav til industrien kan redusere utslipp, samtidig som det kan gi norske bedrifter konkurransefortrinn på sikt. SV vil styrke forbrukerrettigheter, støtte omlegging til sirkulære (fornybare) produksjonsprosesser og stille strengere krav til miljømerking av varer.
- **Støtte nyetablering av næringsvirksomhet** ved å gi gunstige etableringslån og andre incentiver i oppstartsfasen.
- **Stille krav om null eller lavest mulig utslipp i alle offentlige innkjøp**, med særlig fokus på transporttjenester.

Statlig eierskap

SV vil at samfunnets ressurser og infrastruktur skal tilhøre fellesskapet og bidra til verdiskaping som gagnar alle. Historisk har statlig eierskap vært en viktig pådriver for industrialisering, sysselsetting og velferd i Norge. I tillegg gir det statlige eierskapet inntekter til fellesskapet og muligheten til å sette viktige standarder for miljø, menneskerettigheter og åpenhet i markedet. SV vil ha en mer ambisiøs eierskapspolitikk for å trygge norsk infrastruktur.

SV vil:

- **Styrke det statlige eierskapet og si nei til privatisering.** Overskuddene i statlige selskaper gir oss mer velferd og inntekter samtidig som eierskapet sikrer demokratisk kontroll med viktige institusjoner.
- **Innføre en regelmessig, full gjennomgang av det statlige eierskapet.** I tillegg til eierskapsmeldingene vil SV ha en større strategisk gjennomgang av det statlige eierskapet.
- **Arbeide for at alle norske selskaper, inkludert statlige selskaper, opptrer i tråd med FNs prinsipper om næringsliv og menneskerettigheter.**
- **Stoppe lederlønnsgaloppen.** Styrene skal få klar instruks om å snu trenden med urimelig høye lederlønnninger, styrehonorarer og bonuser. Ingen ledere i staten eller i statlige selskaper skal tjene mer enn statsministeren.
- **Trekke alle statlige selskaper ut av skatteparadis**, både heleide og deleide.

Statens pensjonsfond utland (SPU)

Statens pensjonsfond utland (SPU) er vår felles formue og må forvaltes til beste for framtidige generasjoner. Et fond på SPUs størrelse gir internasjonal makt, og med makten følger ansvar.

Dersom vi skal være seriøse bidragsytere til bedre omfordeling og mer bærekraftig utvikling, må også SPU forvaltes etter det samme målet. SPU trenger et sterkere etikkråd for å kunne gjøre undersøkelser i langt flere sektorer og av langt flere selskaper enn i dag. SPU må også være underlagt et regelverk som fremmer positive investeringer og gjør det mulig å trekke fondet ut av selskaper som bryter det etiske regelverket.

SV vil:

- **Forbedre den demokratiske kontrollen med SPU.** SV vil opprette et eget kontrollorgan for fondet som skal ligge direkte under Stortinget, og ha mer åpenhet rundt forvaltningen av SPU.
- **Ansvarliggjøre ledelsen i Statens pensjonsfond,** ved å skille SPU fra Norges Bank og la SPU stå direkte ansvarlig overfor norske myndigheter.
- **Gradvis åpne for investeringer i fornybar infrastruktur i sør.** Det må sikres at slike investeringer vurderes med hensyn til urfolks rettigheter, naturmangfold, nasjonal institusjonsbygging, sivilsamfunn og med respekt for landenes demokratiske styring.
- **Trekke SPUs datterselskaper ut av skatteparadis.** SV vil inkludere skatteunndragelse, skatteparadis og finansielt hemmelighold i de etiske retningslinjene og trekke fondet ut av selskaper med grove brudd på disse.
- **Kreve at selskaper som SPU investerer i utviser åpenhet** om selskapsstruktur, skatteinnbetalinger og eierforhold, samt regnskapsrapportering på land-for-land-nivå.
- **Sørge for at SPU trekkes ut av fossil energi.** Både av hensyn til klimaet og for å redusere risiko er det viktig at fondet utelukker alle fossile sektorer.
- **Trekke SPU ut av all produksjon og alle tjenester knyttet til kjernevåpen.** SV vil bidra til å oppfylle kravet om et internasjonalt forbud mot kjernevåpen, også gjennom sitt eierskap.
- **Innføre etiske retningslinjer for statsobligasjoner.**
- **Gjennom eierskapet sikre grunnleggende menneskerettigheter,** urfolks rettigheter og arbeidstakerrettigheter.
- **Arbeide for at SPU trekkes ut av alkoholselskapene** slik det allerede er gjort for tobakk. Alkohol undergraver internasjonal utvikling og global folkehelse. Investeringer i alkoholindustri er derfor ikke i tråd med politikk for utvikling.
- **At selskaper som SPU investerer i rapporterer på miljømessige og sosiale indikatorer,** som utslipp av klimagasser, naturmangfold, arbeidstakerrettigheter, barns rettigheter og likestilling.
- **Gi Etikkrådet utvidet mandat til å jobbe med forslag til hele bransjer som kommer inn under negativ filtrering** (såkalt produktbasert utelukkelse) fra fondets investeringer.
- **At SPU og statlig eide selskaper ikke investerer i bedrifter som bidrar til ødeleggelse av regnskog eller annen sårbar natur.**
- **Sørge for at SPU ikke investerer i firma som produserer miljøgifter.**

Handel og handelsavtaler

Gode og rettferdige handelsavtaler er særlig viktige for små land. Dagens internasjonale handelsregime er drevet fram av interessene til store konsern og rike land. SVs mål er et rettferdig handelssystem, hvor alle land sikres styringsrett og politisk handlefrihet til å beskytte arbeidsliv, urbefolkning, offentlige tjenester, miljø og naturressurser. Vi går imot å utvide WTO-forhandlingene til nye områder, men også å bruke bilaterale og plurilaterale handelsavtaler for å presse gjennom privatisering og liberalisering.

SV er motstander av norsk EU-medlemskap. EU er ingen tradisjonell handelsavtale, men en overnasjonal union. EU-medlemskap innebærer felles landbrukspolitikk, felles fiskeripolitikk, felles handelspolitikk og felles valuta. SV mener at Norge må bevare nasjonal selvråderett. EU-landene er våre nære naboland. SV ønsker derfor omfattende samarbeid med EU.

EØS-avtalen er udemokratisk. Norge overtar direktiver fra EU uten at vi har innflytelse over dem, og avtalen gir mindre handlingsrom for å regulere markedene. SV arbeider derfor for å få erstattet EØS-avtalen med en handelsavtale, som er omfattende nok til å sikre norsk markedstilgang til Europa, og samtidig sikrer norsk selvråderett.

Så lenge EØS-avtalen består, må reservasjonsretten tas aktivt i bruk av norske myndigheter. Særlig viktig er det å hindre at EU-domstolens mange kjennelser om avregulering av arbeidsmarkedet får effekt i Norge.

Flere inngåtte frihandelsavtaler og pågående forhandlinger inneholder en uakseptabel flytting av makt fra stater til flernasjonale selskaper. Dette gjelder særlig overstatlige domstoler der selskapene kan saksøke stater for tapt profitt og profittmuligheter. SV er motstander av slike domstoler.

SV vil:

- **Gå mot norsk medlemskap i EU.**
- **Kreve en offentlig evaluering av Schengen-avtalens konsekvenser.**
- **Arbeide mot internasjonale handelsavtaler som svekker forbrukervern, regler for miljøvennlig produksjon**, og som overfører makt og myndighet fra nasjonale myndigheter til multinasjonale selskaper og tvisteløsningsdomstoler.
- **At Norge legger til rette for at fattige lands interesser ivaretas i alle handelsavtaler**, blant annet gjennom å trekke alle krav mot fattige land om økonomisk liberalisering.
- **At Norge ikke inngår investeringsavtaler som gir investorer sterke pressmidler mot stater**, som investor-stat-tvisteløsning og andre mekanismer for investeringsbeskyttelse.
- **At Norges posisjoner i forhandlinger om handelsavtaler må være offentlige.**
- **Gå mot TiSA-avtalen**, som legger press på offentlige tjenester både i Norge og andre land, og som hindrer demokratisk selvbestemmelse.
- **Arbeide for å erstatte EØS-avtalen med en ny handels- og samarbeidsavtale.**
- **Bedre fattige lands tilgang til norske markeder** og vri norsk matimport bort fra EU og over til land i sør.
- **At kriterier om faglige, sosiale og demokratiske rettigheter og miljøvern skal prioriteres** over selskapers interesser i handelsavtaler som Norge inngår.

- **At internasjonale avtaler om miljø og rettigheter i arbeidslivet går foran WTO-regelverket.**
- **At Norge gjennomgår alle handelsavtaler vi har inngått**, med sikte på å si opp avtaler som undergraver det norske arbeidslivet, eller er til skade for vår eller andre lands selvråderett eller skatteinntekter.
- **At naturressurser som vann, villfisk og mineraler beskyttes mot privatisering** i alle handelsavtaler Norge tar del i.

Pensjon

Alle skal ha en trygg pensjon. Folketrygden er fundamentet for pensjonen vår. Den sikrer alle et minste, garantert, pensjonsnivå, og gir mulighet for høyere pensjon for de som står i jobb. Pensjonssystemet skal sikre at alle yrker gir mulighet for full opptjening, også yrker som er fysisk og psykisk krevende. Pensjonsreformen innebærer kutt i pensjonsutbetalingene for svært mange, og rammer særlig utsatte yrkesgrupper. Dette legger til rette for mer privat pensjonssparing, samtidig som det er sosialt urettferdig.

SV vil bevare folketrygden som grunnplanken i pensjonssystemet. Utbetalingene fra folketrygden skal over tid økes, slik at den hele tiden er en minstesikring som er god nok til å leve av.

SV vil:

- **Arbeide for å motvirke kuttene og de sosialt urettferdige sidene ved pensjonsreformen.**
- **At ansatte i offentlig sektor skal ha gode pensjonsordninger**, og mener at arbeidstakerne både i staten og kommunene skal ha reell forhandlings- og konfliktrett i spørsmålet om ny offentlig tjenestepensjon.
- **Skjerme uførepensjonister** fra levealdersjusteringen av alderspensjonen.
- **At avkortingsreglene i pensjonsoppgjøret** må endres slik at pensjonistene ikke får vedvarende negativ kjøpekraftsutvikling. Løpende pensjon i folketrygden skal reguleres om lag på linje med lønnsveksten.
- **At det må bli enklere å få opptjent pensjon.** Pensjonsopptjening skal starte for alle stillinger som varer over 6 måneder.
- **At det må minst innføres et gulv i pensjonsordningen** som sikrer at pensjonistenes kjøpekraft opprettholdes også i år med lav lønnsvekst.
- **Innføre en lov som sikrer at alle offentlig ansatte får beholde sitt pensjonsnivå** ved konkurranseutsetting eller privatisering.
- **Styrke tidligpensjonsordninga for sliterne i arbeidslivet.**
- **Gi de berørte organisasjonene forhandlingsrett i trygdeoppgjøret.** I tråd med prinsippene for et godt og organisert samfunnsliv må organisasjonene for pensjonister og folk med nedsatt funksjonsevne involveres og ansvarliggjøres i større grad ved å gjeninnføre reelle forhandlinger mellom staten og organisasjonene.
- **At eldre som ønsker det skal månedlig motta pensjonsslippen på papir.** Eldre som ikke har evne eller mulighet til å delta i den digitale hverdagen skal kunne være en del av samfunnet på lik linje med alle andre.

Skatt

Skattesystemet skal finansiere velferdsgoder, fellesgoder og infrastrukturen vi alle benytter oss av. Skattesystemet er også et viktig instrument for rettferdig fordeling. Med en aldrende befolkning trenger vi i framtiden også mer skatteinntekter. SV vil ha lavere skatt på vanlige inntekter og høyere skatt på rikdom. De aller fleste vil tjene på en slik omlegging, samtidig som vi setter kursen mot et mer rettferdig, miljøvennlig og samfunnsøkonomisk lønnsomt skattesystem.

SV vil ha en storoffensiv mot svart arbeid, sosial dumping og skattejuks. Det unndras milliarder av kroner blant annet gjennom skatteparadis. Hvis alle betaler det de skal, er det plass til skatteletter for vanlige inntekter og penger nok til velferd og gode klimaløsninger.

Det må koste mer å forurense. Miljøavgifter fungerer best når de motsvares av et omfordelende skattesystem. SV vil senke skatten på vanlige inntekter og øke miljøavgiftene slik at det lønner seg å velge miljøvennlige løsninger.

Internasjonalt er skattesystemet under press fra skatteparadiser. Skatteparadisene undergraver demokratiet og velferden for alle, spesielt for utviklingsland. Norge skal gå i front for å bekjempe skatteparadiser og kapitalflukt.

SV vil:

- **Sikre det nødvendige skattenivået for å trygge velferden** og sikre velferdsstaten på sikt.
- **Øke skatten på formue, arv og eiendom, og senke den på arbeid.** Inntektsskatten må gjøres mer progressiv med høyere skatt på høye inntekter, og lavere skatt på lave inntekter.
- **Øke formuesskatten** for høye formuer og fjerne rabatten for aksjer og driftsmidler.
- **Innføre avgift på arv** med et høyt bunnfradrag og nye trinn for ekstra stor arv.
- **Bruke skatte- og avgiftssystemet til å fremme miljøvennlig adferd**, med en innretning som ivaretar fordelingshensyn og distriktshensyn.
- **Utrede en eierskapsavgift for utenlandske eiere av norske foretak** som skal gjenspeile formuesskatten.
- **Støtte opprettelsen av et mellomstatlig skatteorgan i FN** med tilstrekkelig økonomiske og menneskelige ressurser til å bekjempe skatteparadis og internasjonal kapitalflukt.
- **Styrke Økokrim og Arbeidstilsynet for å bekjempe skatteflukt og økonomisk kriminalitet.** Det norske fellesskapet ranes for milliarder når store selskaper ikke betaler det de skal.
- **Tette skattehull** som gjør det mulig å slippe unna normal selskaps- og formuesskatt i Norge.
- **At Norge tar et internasjonalt initiativ for å endre rederibeskattningen** i tråd med beskatning av annet næringsliv.
- **Gjeninnføre åpne offentlig tilgjengelige skattelister.** Dette er en viktig forutsetning for demokratisk kontroll av skattesystemet.

Åpenhet i eierskap

At eierskap og økonomiske interesser skjules i et enormt omfang ble tydelig gjennom medieoppslagene om Panamapapirene. Fortsatt er det lett å bruke selskaper, nominelle eiere, fondsstrukturer, advokater, stråmenn, truster og tilsvarende juridiske konstruksjoner til å dekke over hvem som egentlig har kontroll og økonomiske interesser i selskaper, verdier og eiendommer – også i Norge. Dette krever nye verktøy for å sikre åpenhet og innsyn i selskaper og juridiske strukturer.

SV vil:

- **Innføre et fullverdig register over egentlige eiere i selskaper og juridiske enheter i Norge,** som inkluderer børsnoterte selskaper.
- **At informasjon om egentlig eierskap av også utenlandske eiere i norske selskaper skal være offentlig tilgjengelig.**
- **Sikre tilstrekkelig innsyn for skattemyndighetene** i advokaters klientkonti og all annen relevant dokumentasjon fra advokater som utfører transaksjoner på vegne av kunder.
- **Gi folk innsyn i verdens pengestrømmer.** Innføre utvidet land for land-rapportering i alle sektorer også fra jurisdiksjoner med støttefunksjoner (datterselskap) i skatteparadis, og et internasjonalt register over finansformuer.

Arbeidsliv

SVs mål er arbeid til alle. Full sysselsetting, små lønnsforskjeller og et velorganisert arbeidsliv gir et bedre samfunn for alle. At norsk arbeidsliv tradisjonelt har vært trygt, skyldes en sterk fagbevegelse som sørger for gode avtaler og lovreguleringer. SV vil legge til rette for at flere arbeidstakere skal organisere seg og for at den norske modellen med arbeidstakernes medbestemmelse og sikkerhet styrkes. Fagorganisering og faglige rettigheter er grunnpilaren for en moderne økonomi. SV vil forsvare og videreutvikle det kollektive avtalesystemet.

Et trygt og regulert arbeidsliv

SV jobber for et arbeidsliv med trygge rammer, medbestemmelse og små lønnsforskjeller. Til nå har den norske modellen, i form av trepartssamarbeidet mellom arbeiderne, arbeidsgiverne og staten, bidratt til å gi oss et bedre arbeidsliv. Men nå er denne modellen truet. Useriøse aktører bidrar til at svart arbeid vokser fram, andelen fagorganiserte synker og EØS-avtalen begrenser arbeidstakernes makt og rettigheter i Norge. Samtidig svekker regjeringen arbeidsmiljøloven og arbeidstakernes vern. SV vil beskytte våre tilkjempede rettigheter i arbeidslivet ved å kreve norsk lønn i Norge, anstendige arbeidsvilkår for alle arbeidere og en uavhengig politikk overfor EU.

SV vil:

- **Reversere svekkelsene som ble gjort i arbeidsmiljøloven i 2015** og styrke arbeidstakernes vern ytterligere.
- **Sikre et klart skille mellom jobb og fritid**, gjennom å forsvare normalarbeidsdagen.
- **Øke skattefradraget for fagforeningskontingent**. En sterkere fagbevegelse er viktig i et demokrati og et trygt arbeidsliv. SV vil gjøre det enklere å organisere seg.
- **Legge til rette for gradvis arbeidstidsreduksjon** med 6-timersdagen med full lønnskompensasjon som mål, samt gjennomføre langsiktige forsøk med forkortet arbeidstid.
- **Styrke arbeidet mot arbeidslivskriminalitet og tvangsarbeid**. SV vil styrke Arbeidstilsynet, NAV, Skatteetaten og Økokrim, i tillegg til å etablere flere senter mot arbeidslivskriminalitet.
- **Sikre tettere oppfølging av tiltak i NAV**, slik at personer ikke blir utnyttet som gratis arbeidskraft i langvarige praksisplasser.
- **Avskaffe ansettelsesformer** som "fast ansatt uten garantilønn" og "nullprosentstillinger" og slik sikre at ansatte får lønn også mellom oppdrag.
- **Få de kommersielle bemanningsbyråene ut av arbeidslivet**. Vikarbyrå skal bare være tillatt i visse tilfeller, slik regelverket var før år 2000.
- **At kollektiv søksmålsrett om innleie av arbeidstaker fra bemanningsforetak gjeninnføres**.
- **Ta reservasjonsretten aktivt i bruk så lenge EØS-avtalen består**, mot direktiver som svekker faglige rettigheter, den norske velferdsmodellen og vår helsepolitiske, forbrukerpolitiske og miljøpolitiske handlefrihet.
- **Iverksette og styrke tiltak for å redusere diskriminering og rasisme i arbeidslivet**.

- **Ha norske arbeidsvilkår i norske farvann og på norsk sokkel.** Sikre at skipsarbeids-, skipssikkerhets- og arbeidsmiljøloven samt norsk tilsyn gjelder arbeidere på såkalte flerbruksfartøy. All aktivitet som foregår i norske farvann og på norsk sokkel skal reguleres av norsk lov, med norske lønns- og arbeidsbetingelser.
- **Motarbeide sosial dumping.** Innføre mye sterkere krav for å hindre sosial dumping ved offentlige innkjøp, etter inspirasjon av Telemarksmodellen.
- **Forby hemmelige sluttavtaler i arbeidslivet.** Vi må ha et åpent arbeidsliv hvor de kollektive avtalene ligger til grunn, ikke individuelle og hemmelige avtaler som tildekker ulovlig adferd, og overgrep etter varsling.
- **Styrke vernet av varslere.** De som varsler om lovbrudd og uetisk oppførsel skal ha et særskilt vern mot gjengjeldelse, trakassering og oppsigelse. SV vil opprette et eget varslerombud på nasjonalt nivå.
- **At ansatte i varehandelen skal omfattes av arbeidsmiljølovens bestemmelser** om natt- og søndagsarbeid.
- **At reguleringen av søndagsåpne butikker overholdes og opprettholdes.**
- **At kravene til å dokumentere behovet for allmenngjøring av tariffavtaler reduseres.** SV mener allmenngjøring av tariffavtaler er en viktig sikkerhetsmekanisme for arbeidstakere som ikke er omfattet av tariffavtaler, og ønsker å senke terskelen for å kunne ta dette i bruk.
- **Sikre det kollektive forhandlingssystemet** og forsvare streikeretten.
- **Begrense mulighetene** for bruk av innleid og midlertidig arbeidskraft.
- **Bruke det statlige eierskapet for å sikre at selskapene følger sitt samfunnsansvar** gjennom nok læreplaner og innføring av mer klimavennlige arbeidsmåter.
- **Styrke miljøer som knyttes til arbeidshelse.** Helsevesen og arbeidsmyndigheter må legge forholdene til rette for at det finnes sterkere fagmiljøer som kan bidra til forebygging av yrkesskader og yrkessykdommer.
- **Sikre en sterk tjenestemannslov** som sikrer uavhengighet i statsforvaltningen og hindrer korrupsjon og vilkårlige oppsigelser.
- **Arbeide for avvikle au pair-ordningen i Norge.** SV mener at ordningen slik den fungerer i dag medfører høy risiko for sosial dumping.
- **Styrke nettolønnsordningen** for å stimulere til at flere skip registreres i NOR-registeret.

Arbeid for alle

SV vil ha et arbeidsliv for alle. I dag opplever mange at døren til arbeidslivet er stengt, selv om de ønsker å bidra. Fallet i oljepris førte til historisk høy arbeidsløshet i Rogaland og på hele Sør-Vestlandet. Vi kan ikke akseptere at det finnes så mange ledige hender med arbeidslust samtidig som vi har mange uløste oppgaver. SV vil at fellesskapet skal legge til rette for at alle har muligheten til å jobbe, og at vi skal ha varierte arbeidsplasser over hele landet.

De siste årene har det blitt enklere for arbeidsgiverne å ansette folk i midlertidige stillinger. Men uten fast jobb blir det vanskeligere å planlegge framtiden, få seg lån og egen bolig, og det krever mer å si fra om urettferdighet på jobben. SV vil at arbeidslivet skal bygges rundt faste ansettelsesforhold.

SV vil:

- **Gi ekstra tilskudd til kommunene for å sette i gang og forsere bygging av infrastruktur** og offentlige byggeprosjekter når arbeidsløsheten er økende eller høy.
- **Jobbe for kompetanseheving og flere ansatte ved lokalkontor i NAV**, slik at brukere får individuell oppfølging og enkelt kan få bistand til å komme i jobb.
- **At tiltak gjennom NAV i større grad skal bidra til formell kvalifisering.** Overføre ressurser fra kortvarige kurs til mer formell kvalifisering i voksenopplæringen, videregående skole og høyere utdanning, inkludert fagskoler.
- **Motvirke arbeidsløsheten i næringene tilknyttet oljeindustrien** gjennom målrettede tiltak, en politikk for flere oppdrag til norsk industri, og plugging av oljebrønner i Nordsjøen.
- **Fremme aktive læreplasser** gjennom offentlige innkjøp av varer og tjenester.
- **Styrke kvalifiseringsprogrammet.** I dag er det mange som ikke får god nok oppfølging gjennom kvalifiseringsprogrammet i sin kommune. SV vil jobbe for at tiltakene i programmet forbedres og blir mer individuelt tilpasset, slik at det blir en reell inngangsdør til arbeidslivet.
- **Sikre at nyankommende flyktninger med lite eller ingen formell utdanning får et helhetlig løp fra bosetting til arbeidsliv.**
- **Sørge for at flere inkluderes i arbeidslivet** gjennom en styrking av ordninger som varig tilrettelagt arbeid og lønnstilskudd. Personer med funksjonsnedsettelse må få tilstrekkelig tilbud om tilrettelegging, blant annet i form av arbeids- og utdanningsreiser, funksjonsassistenter og tolketjenester.
- **Sikre at ansvaret for varig tilrettelagt arbeid (VTA) er statlig**, for å sikre likebehandling over hele landet.
- **Tilrettelegge for deltakelse i arbeidslivet.** Eldre som ønsker å jobbe skal ha mulighet å delta lenger i arbeidslivet.

Et likestilt arbeidsliv

Økonomisk selvstendighet er nøkkelen til kvinnefrigjøring. Norge har høyere andel kvinner i arbeidslivet enn noe annet land, men fremdeles er arbeidslivet sterkt kjønnsdelt, både når det gjelder yrkesvalg og stillingsandeler. Kvinner, og særlig de med kort utdanning, er overrepresentert når det gjelder deltidsarbeid og midlertidige ansettelser. Denne skjevheten bidrar til å opprettholde lønnsforskjeller, og begrenser kvinners og menns valgfrihet ikke bare i arbeidsmarkedet, men også i familieliv og utdanning.

SV vil:

- **Sikre lovfestet og reell rett til heltid**, og frihet gjennom turnusordninger som gjør det mulig å kombinere familieliv og heltidsarbeid. Det offentlige skal fremme heltidskultur som arbeidsgiver.
- **At det fastsettes forpliktende likelønnsplaner i alle offentlige virksomheter.**

- **Styrke retten til fast stilling.** Fast tilknytning til arbeidslivet påvirker indirekte mulighetene kvinner har til å oppnå ansiennitet og lederstillinger siden graviditet og fødsel gjør at kvinner har større behov for å ha en fast tilknytning til arbeidet.
- **Jevne ut lønnsforskjeller.** Alle som arbeider fulltid skal ha en anstendig levestandard. SV vil opprette en lavlønnskommisjon som skal utrede hvordan lønningene i lavlønnsyrker kan økes.
- **Jobbe for likelønn.** SV vil fremme støtte til avtaler mellom partene i arbeidslivet som fremmer likestilling og initiativer som fremmer likelønn.
- **Bruke kvotering som virkemiddel** når det er nødvendig for å sikre likestilling og mangfold i arbeidslivet.
- **Arbeide for endringer i yrkessykdomsregelverket** slik at de kvinnedominerte arbeidsplassene har de samme rettighetene og den samme kompensasjonen som de mannsdominerte yrkene.
- **Ha hele og faste stillinger og lik lønn for likt arbeid.** En sentral del av en plan for å nå målet om likelønn vil være å utvide rammene for lønnsoppgjørene i offentlig sektor – en statlig likelønnsrett. Økonomisk uavhengighet er en forutsetning for likestilling.
- **Avskaffe anbudsregimet innen tiltaksapparatet i NAV til fordel for direkte avtaler.** SV mener at det offentlige må ha ansvaret for arbeidsrettet bistand for å sikre et godt nok tilbud.

Miljø

SV vil overlevere kloden i bedre stand enn vår generasjon overtok den. Naturen skal gi levebrød, glede og velferd også for barna våre. Da må vi stanse klimaendringene, utryddelsen av planter og dyr, og redusere presset på klodens begrensede ressurser. SV vil sørge for nullutslipp av klimagasser, ren luft, vern av naturen og stans av forsøpling på land og i havet.

Internasjonal klimainnsats

SV vil at Norge skal lede an i kampen mot klimaendringene. Siden 1990 har de globale utslippene av klimagasser økt kraftig, og de norske utslippene øker igjen etter at de gikk ned noen år.

Klimatrusselen har allerede dramatiske konsekvenser for mennesker over hele verden. Klimaavtalen fra Paris gir verden klar beskjed: Den globale temperaturen må ikke øke mer enn 1,5 grader sammenlignet med førindustrielt nivå. Skal vi klare det, må utslippene kuttes kraftig og innsatsen fordeles rettferdig mellom rike og fattige land.

SV vil:

- **Bli et nullutslipps-Norge.** Utslipp av klimagasser i Norge må reduseres med minst 50 prosent innen 2030, og det må fastsettes et mål om at Norge skal bli fritt for fossile utslipp innen 2040.
- **Kutte utslipp raskt.** For at Norge skal bidra med sin rettferdige andel må vi redusere egne klimagassutslipp med mellom 2 og 3 millioner tonn CO₂-ekvivalenter årlig.
- **Øke den internasjonale klimainnsatsen.** Norge må øke sine bidrag til internasjonale klimatiltak og klimatilpasning kraftig hvert år fram mot 2020. Norges økonomiske kapasitet og historiske ansvar for klimaendringene må ligge til grunn for størrelsen på vår internasjonale klimainnsats. Økte bevilgninger til internasjonale klimatiltak må komme i tillegg til målet om 1 % bistand.
- **Bevare regnskogen i tillegg til egen klimainnsats.** Vi vil arbeide for at finansiering av regnskogbevaring ikke blir en del av kvotemarkedet, og ikke brukes av industriland for å unngå kutt i egne utslipp. I tillegg vil vi arbeide for at det innføres et regelverk som stiller krav til at offentlige innkjøp av varer ikke bidrar til tap av regnskog.

Bare nullutslipp er godt nok

Tiden for å forurense og bruke fossile løsninger er forbi. Norge trenger en politikk som bygger på prinsippet om at bare nullutslipp er godt nok. Vi må gå over til biler, fabrikker, båter og hus som ikke forurenser. Ved å være tidlig ute med nullutslippsløsninger kan Norge trygge og skape arbeidsplasser. Norge har de beste forutsetninger for å omstille seg til nye industrieventyr, basert på den grønne teknologien som verden trenger i framtiden. Stadig flere viktige deler av næringslivet ser

at kun nullutslipp er godt nok og at klimavennlig industri er et konkurransefortrinn. Nabolandene våre har offensive fornybarsatsinger, og Norge må ikke bli hengende etter. Norge skal bli verdensledende på nullutslippsløsninger.

SV vil:

- **At Norge skal la olje og gass bli liggende** til beste for klima og i respekt for framtidige generasjoner. SV går mot utbygging av nye felt og nye konsesjonsrunder. Verden har allerede funnet mer fossile ressurser enn vi tåler å hente ut om vi skal unngå ødeleggende klimaendringer. SV vil derfor si nei til all ny tildeling av letearealer til oljeindustrien.
- **Gå inn for varige petroleumsfrie områder.** Vi vil at områdene Lofoten, Vesterålen og Senja, Møreblokkene, Skagerrak, iskanten, polarfronten og Jan Mayen skal være petroleumsfrie.
- **At Norge skal realisere nullutslipps-teknologi i alle norske industrigrener.** Industriens energibruk skal være fossilfri. Norge skal være verdensledende på fornybare reduksjonsmidler i metallindustrien. Vi skal bygge opp en industrisatsing på utvikling av biobaserte kjemikalier og drivstoff.
- **At Norge skal realisere CO₂-fangst fra industriutslipp.** Vi vil jobbe for karbonfangst på Yara Herøya, Norcem Brevik og Klemetsrud Oslo, samt klargjøre norsk sokkel for CO₂-lagring.
- **Ha grønne skatter og avgifter.** Vi vil ha et skatte- og avgiftssystem som gir betydelige kutt i klimagassutslippene, samtidig som det har en tydelig fordelingsprofil og distriktsprofil.
- **Gradvis øke CO₂-avgiften** og vurdere å erstatte denne med en karbonavgift til fordeling.
- **Innføre avgifter for utslipp.** Der det gis utslippstillatelse skal tillatelse alltid følges av avgifter, for å gi økonomisk interesse til å kutte utslippene.
- **Bruke statens eiermakt i Statoil.** Styrke forskning og innovasjonsmidler med mål om å gradvis fase ut oljeproduksjon. Selskapet skal ikke investere i tjæresand. SV vil gradvis omdanne Statoil fra fossilselskap til energiselskap. Selskapets investeringer skal være i tråd med målet om å hindre en global oppvarming på mer enn 1,5 grader.
- **Kutte utslipp i alle sektorer.** Det må lages tydelige utslippsmål og karbonbudsjett for hver enkelt utslippssektor i Norge.
- **Kutte klimagassutslipp fra import.** Utrede tiltak for å sikre reduksjon i utslippene knyttet til import av varer.
- **Ha en klimalov som fører til hensiktsmessige rapporterings- og styringsmekanismer** mellom Storting og regjering på klimaområdet, inkludert sektorvise karbonbudsjetter og rapportering om klimaeffekten av statsbudsjettet.
- **Innføre totalforbud mot bruk av alle fossile kilder til oppvarming av bygg og fjernvarme.**
- **Ta forurensingsloven mer aktivt i bruk** ved målrettet å pålegge reduserte klimagassutslipp og bruk av beste tilgjengelig teknologi.

Jernbanen skal binde landet sammen

SV vil gjøre det enklere å reise, pendle og transportere gods og varer på en miljøvennlig måte. Da trenger vi både raskere og bedre jernbane. I 2015 lå tre av Europas elleve mest trafikkerte innenlands

flyruter i Norge. Utslippene fra flytrafikken har økt kraftig og vil fortsette å øke dersom vi ikke satser på mer miljøvennlige transportmidler. SV vil ha en storstilt satsning på tog i hele landet. Vi vil også utvikle strekninger med lyntog mellom de store byene slik at reisetiden reduseres kraftig.

I løpet av de neste årene må norsk økonomi omstilles, fra oljeavhengighet til fornybart. Dette er en historisk stor utfordring som ikke løses av seg selv, men må møtes med harde politiske satsinger og prioriteringer. En effektiv og rask jernbaneinfrastruktur i hele landet vil åpne store og nye industri- og næringsmuligheter, og være nøkkelen til omstillingen av norsk økonomi. Derfor vil SV sette i gang en ekstraordinær storsatsning på effektiv og hurtig jernbane i hele landet, og avvise ny rullebane på Gardermoen og Flesland, si nei til ferjefri E39 og andre kostbare og miljøfiendtlige motorveiprosjekter, og øke utbyttet fra Avinor.

SV vil:

- **At jernbanen i Norge skal være eid og drevet av fellesskapet.**
- **Øke utbyttet fra Avinor.** Vi vil endre Avinors finansieringsmodell slik at investeringer må behandles politisk. Mer av samfunnets investeringer må gå til jernbane i stedet for flytrafikk.
- **Prioritere å ferdigstille byggingen av InterCity-triangelet.** Nye strekninger må bygges med 300 km/t som fartsstandard for å kunne bli del av det nye lyntognettet.
- **Øke bevilningene til jernbanen kraftig.** Vi vil bedre vedlikeholdet, sikre mot ras og øke kapasiteten, slik at togtilbudet blir bedre og tryggere.
- **Planlegge og starte byggingen av jernbanetunnel gjennom Oslo.** Ny tunnel vil kunne øke antall avganger på alle toglinjene til og fra Oslo, bidra til å flytte mer gods fra vei til bane og kutte utslippene av klimagasser.
- **Planlegge lyntog mellom de store byene** og starte utbyggingen så fort som mulig. Dette vil være et konkurransedyktig alternativ til fly- bil- og godstrafikk på vei, og ha stor betydning for reduksjon i klimagassutslippene. Regional- og godstransporten må integreres i planleggingen.
- **Forlenge og styrke jernbanen i nord.** Det er viktig å sikre rask nullutslippstransport av gods og personer i hele landet. SV vil realisere jernbane til Tromsø og Kirkenes.
- **Fortsette moderniseringen av Bergensbanen,** både mellom Bergen og Voss, og mellom Oslo og Ringerike, for å redusere reisetiden mellom landets to største byer.
- **Flytte gods fra vei til sjø og bane.** For at mer av godstransporten skal over fra vei til bane og sjø, kreves det en helhetlig nasjonal strategi for gods på bane, nye og moderniserte godsterminaler, kjøreavgift på lastebiler, etableringsstøtte til nye sjøtransporttilbud, utvikling av ubemannede båter og annen styrking av regulariteten i jernbanenettet.
- **Sikre fossilfrie tog.** Elektrifisere eller sikre andre nullutslippsløsninger på alle gjenværende togstrekninger med dieseldrift.
- **Redusere flytrafikken.** Vi går mot kapasitetsutvidelse på flyplassene ved de store byene.
- **Samle alle selskaper som driver med jernbanedrift og vedlikehold.** Infrastruktur og drift er tett sammenvevd og et sammenslått selskap vil kunne ta et helhetlig ansvar for togtrafikken. SV vil stoppe privatiseringen og bevare offentlig monopol på norsk persontransport på jernbane, og se infrastruktur og trafikk i sammenheng.

Miljøvennlig transport

Norge må styre mot det klimavennlige nullutslippssamfunnet der luften er trygg og ren å puste i. Transport av gods og mennesker er av de sektorene som slipper ut mest klimagasser i Norge, og derfor trengs en offensiv omlegging av transportsektoren. Også i et miljøvennlig samfunn kommer det til å være behov for bilen. SVs mål er at ni av ti nye biler som selges i Norge skal være nullutslippsbiler innen 2021. Innen 2025 skal alle nye biler som selges være uten utslipp. Busser, ferger og lastebiler må også slutte å forurense, og vi må legge til rette for at flere får muligheten til å gå, sykle og reise kollektivt.

SV vil:

- **At veitransporten i Norge skal bli utslippsfri.** Vi vil bruke avgiftssystemet til å sikre at ni av ti nye privatbiler og lette varebiler som selges i 2021 er nullutslippsbiler. Satsingen krever også utbygging av ladepunkter over hele landet og flere energistasjoner for hydrogenbiler. Varebiltransporten må også bli utslippsfri gjennom bruk av avgifter og regulering.
- **Videreføre fordeler for elbiler i neste stortingsperiode.** SV vil at nullutslippskjøretøy alltid skal ha maksimum halv pris på fossilbiler på parkering, bomringer og ferjer.
- **Stimulere til tryggere og mer miljøvennlig trafikk.** SV vil støtte utvikling av tjenester som skaper en tryggere trafikk, lavere klimagassutslipp og som på sikt legger til rette for mer bruk av førerløs teknologi.
- **Planlegge kompakte og trivelige byer.** Vi vil føre en arealpolitikk som reduserer transportbehovet og stimulerer til fortetting, ivaretar matjord og grøntareal, sikrer universell utforming og fremmer levende sentrum i byer og tettsteder.
- **Styrke finansieringen til kollektivtransporten.** Ordningen med bymiljøavtaler som finansierer kollektivtrafikk må utvides til flere byer. I bymiljøavtalene skal staten støtte 70 prosent av store kollektivinvesteringer og i tillegg drift av kollektivtransport, mot at kommuner og fylker følger opp med miljøvennlig arealplanlegging og effektive restriktive tiltak som reduserer biltrafikken.
- **At det skal lønne seg å velge kollektivt.** SV er for et rimelig kollektivtilbud. Bilbruk skal være dyrere i byområder, og det kan skje gjennom blant annet rushtidsavgift og parkeringsavgifter.
- **Prioritere syklende og gående foran bilen.** I areal- og transportplanlegging skal myke trafikanter prioriteres først. Vi vil ha økt utbygging og vedlikehold av sammenhengende og adskilte gang- og sykkelveier. Vi vil forenkle vikepliktsreglene for sykkel og belønne kommuner som satser på sykkel.
- **At kollektivtransporten og taxinæringen skal være utslippsfri.** Vi vil sette krav i offentlige anbud og løyver om utslippsfri kollektivtransport og taxinæring.
- **Sikre at all vekst i persontrafikk i byer og tettsteder skal tas med kollektiv, sykkel og gange.** Veiprosjekter som motvirker dette skal ikke gjennomføres.
- **Ha en parkeringspolitikk som reduserer biltrafikken.** Vi vil ha fordelsbeskatning av gratis parkeringsplasser, og fjerne parkeringsplasser der det kommer i konflikt med utbygging av sykkel- og gangveier.

- **Sikre ren og trygg luft.** Vi vil bruke regelverk og avgifter for å sikre luft som er i tråd med helseanbefalingene. Det må innføres lavutslippssoner og miljødifferensierte avgifter der det er nødvendig.
- **Prioritere trygge veier og bedre fergetilbud i distriktene.** Rassikring, vedlikehold, sikkerhet, to kjørefelt i hele riksveinettet, gang- og sykkelstier langs nasjonale turistveier og bedre fergetilbud skal prioriteres framfor store prestisjeprosjekter. SV vil utvikle veiselskapet Nye Veier.
- **Si nei til fast veiforbindelse over Oslofjorden.** SV vil i stedet satse på å styrke ferjesambandet.
- **Si nei til ferjefri E39 mellom Kristiansand og Trondheim.** Biltrafikken må reduseres. Godstransport må over på sjø og bane. Ferjesambanda må styrkes.
- **Satse på miljøvennlige hurtigbåter og ferger for framtiden.** SV vil opprette et nasjonalt hurtigbåt- og fergeselskap som skal være pådriver for flåtefornyelse og etterspørre teknologi for nullutslippsfartøy.
- **Ivareta kortbanenettet for fly** i distrikter der tog ikke er et alternativ og avstandene er lange.
- **Gjøre det lettere å reise kollektivt i distriktene.** Vi vil satse på godt og regelmessig buss-, ferje- og båttilbud i distriktene kombinert med bestillingsdrosjer der det ikke er hensiktsmessig med faste ruter.
- **Utrede en nasjonal fergebillett,** for å gjøre det enklere å reise.
- **Satse på intelligente transportsystemer.** Det må gjennomføres forsøksprosjekt med selvkjørende biler og teknologi for transportstyring. Ansvarsforhold må avklares og behovet for ekstra tilrettelegging av offentlige veier må utredes. Det må gjøres forsøk med ubemannede godsbåter og havner, fortrinnsvis ved trafikale knutepunkt.
- **Ha null utslipp i sjøtransporten og landstrøm til skip.** Vi vil satse på finansieringsordninger og statlige investeringer som gjør norske verft i stand til å satse på utvikling av nullutslippsfartøy og bruke offentlige anbud til å etterspørre teknologien. Dette vil både gi teknologiutvikling og sikre arbeidsplasser. Vi vil sikre en satsing på landstrøm i norske havner.
- **Innføre et nasjonalt ungdomskort.** SV vil ha et rimelig månedskort for tog, buss og båt som gjelder for reiser i hele landet for alle under 20 år.
- **Avskaffe tax-freeordningen.** Kortbanenettet må sikres statlig finansiering.
- **Bruke annengenerasjons biodrivstoff i en overgangsfase.** I tillegg til å redusere transportbehovet og jobbe for elektrifisering av transportsektoren, må man i en overgangsfase sikre tilgang, produktutvikling og produksjon av bærekraftig biodrivstoff som en av flere løsninger for å fase ut det fossile drivstoffet. Biodrivstoffet må ikke importeres fra områder med store folkerettslige konflikter rundt bruk av landarealet.
- **Ha et forbud mot bruk og frakt av tungolje langs norskekysten,** og arbeide for et internasjonalt forbud mot bruk og frakt av tungolje i arktiske farvann.

Ingen arter å miste

I verden i dag utrykkes planter og dyr i et urovekkende tempo. Dette truer hele balansen i vårt økosystem, som menneskene er en del av og avhengige av. SV vil ta vare på mangfoldet av planter og dyr. Vi vil ta vare på artenes leveområder, både gjennom vern, fornuftig bruk og restaurering av ødelagt natur.

SV vil:

- **Styrke innsatsen for å ta vare på natur som er truet.** Vi vil utarbeide en opptrappingsplan av prioriterte arter og naturtyper. Vi vil styrke naturmangfoldloven ved å gjøre virkemidlene vern, utvalgte naturtyper og prioriterte arter gjeldende i alle norske havområder.
- **Styrke kunnskapen om naturen.** Vi vil utarbeide et økologisk grunnkart. For å sikre en god forvaltning og planlegging må man kartlegge naturtyper, landskapstyper og arter, slik at man sikrer en kunnskapsbasert forvaltning. Vi vil også styrke miljøkompetansen og -kapasiteten i kommunene.
- **Sikre levedyktige bestander av de fire store rovdirene i Norge.** SV mener at bruk av utmarksbeite er svært viktig og at det må tilbys støtte til omstilling der hvor fellesskapet velger å ha områder prioritert for rovdyr. Det må også bevilges tilstrekkelig midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak der utmarks-beiting er mulig.
- **Ta særlig ansvar for sjøfuglbestandene.** SV vil forske mer på årsakene til fugledød, og iverksette tiltak for å sikre bestandene av truede sjøfugler.
- **Styrke vernet av viktige naturverdier.** SV vil sikre 10 % vern av havområdene innenfor territorialgrensen gjennom marine verneplaner samt sikre 10 % vern av den produktive skogen. Vi vil også utvide dagens ordning med utvalgte kulturlandskap der man sikrer skjøtsel. Videre vil SV utnevne nye arter i kulturlandskapet til prioriterte arter.
- **Forsvare og utvide verneplanene for vassdrag.** Vi vil ikke bygge ut verna eller verneverdige vassdrag, og vi vil utarbeide en egen verneplan for kystnær vassdragsnatur. Ved store flomskader må alternative metoder for flomvern vurderes, herunder naturens egen flomdempende evne.
- **Ta vare på villaksen.** Vi vil innføre krav om at innen 2020 skal all oppdrettslaks dobbeltmerkes på en måte som gjør at rømt fisk enkelt kan identifiseres og spores. SV sier nei til volumøkning i oppdrettsanleggene inntil det er kontroll på lakselusa.
- **Utarbeide ny nasjonalparkplan.** Vi vil særlig prioritere forslag til nasjonalparker som gjør at man når målet om å verne et representativt utvalg av norsk natur.
- **Opprette Preikestolen og Lofotodden nasjonalpark.**
- **Ta vare på villreinen.** SV vil arbeide for en bærekraftig forvaltning av våre villreinbestander og bevare deres leveområder.
- **Bekjempe fremmede arter i naturen.** Vi vil styrke arbeidet for å forebygge, kartlegge og bekjempe spredningen av fremmede arter i norsk natur.
- **Bekjempe naturkriminalitet.** Vi vil styrke Økokrim og Statens naturoppsyn slik at de blir i stand til å avdekke og bekjempe alvorlig miljøkriminalitet.
- **Sikre friluftslivets naturgrunnlag.** SV vil grunnlovsfeste allemannsretten og sikre gode rammer for bruk og vern i våre verneområder.

- **Sikre hverdagsnaturen.** Vi vil utarbeide en lov som sikrer etablering av utbyggingsgrenser rundt større byer, for å ivareta de nære naturområdene.
- **Ta vare på ressursgrunnlaget og kulturlandskapet for samiske næringer.** Vi vil arbeide for en bærekraftig forvaltning av samiske leveområder.
- **Prioritere stille natur.** Ro og stillhet er en viktig del av friluftsliv og naturopplevelser. Motorisert ferdsel i utmark skal være strengt regulert.
- **Opprette et nettverk av marine verneområder i Arktis** og arbeide for at iskantsonen i hele Arktis får internasjonal beskyttelse fra all industriell virksomhet.

Energipolitikk for framtiden

SV vil fase ut bruken av fossil energi i Norge og satse på energieffektivisering. Vi vil ha smartere hus og industriprosesser, og vi vil bruke ny teknologi som produserer energi lokalt. Norge må videreutvikle sine fornybare energiresurser uten at det går på bekostning av naturmangfoldet.

SV vil:

- **Fase ut fossil energi i Norge.** Vi vil ha en nasjonal plan for omlegging fra fossil til klimavennlig og fornybar energibruk i alle sektorer, der lavere energibehov og omstilling til fornybar energi er førende.
- **Satse på energieffektivisering.** Vi vil utnytte potensialet for energieffektivisering og energisparing både i industri, næringsbygg, offentlige bygg og husholdninger gjennom avgifter, krav og støtteordninger. Det skal gjennomføres kutt på minst 10TWh innen 2030 fra dagens nivå gjennom energieffektivisering i eksisterende bygninger.
- **At alle nye bygg skal være fossilfrie og energismarte.** I løpet av perioden skal nesten-null-energibygg vedtas som standard fra 2020. SV vil revidere de tekniske byggeforskriftene slik at de i større grad legger vekt på energieffektivisering, inneklima og innovasjon.
- **Verne naturverdier ved kraftutbygging og utbygging av kraftlinjer.** SV mener det er nødvendig å bygge ut ny fornybar energi og øke overføringskapasiteten i norske kraftlinjer. Kraftutbygging kan medføre store endringer i og skade på naturen, og derfor må naturinngrep begrenses i så stor grad som mulig. I områder med særlige naturverdier kreves ekstra skånsomme løsninger, for eksempel å erstatte luftspenn med sjøkabling.
- **At oljefelt i produksjon skal ha kraft fra land.** Null utslipp til luft er en forutsetning dersom det er flertall for utbygging av nytt felt.
- **Sikre helhetlig planlegging,** involvering av lokalsamfunnet og ivaretagelse av viktige naturverdier i energipolitikken.
- **Skjerpe kravene til miljøutredninger i utbyggingssaker.** Ved utbygging av nye kraftlinjer må det velges traseer og utbyggingsformer som gir minst mulig skade på naturmangfoldet og samiske næringer.
- **Åpne for at det kreves anleggsbidrag fra de som utløser behovet for nye linjer.**

- **Sikre naturverdier i allerede utbygde vassdrag.** Revisjon av konsesjonsvilkårene for kraftutbygging skal bidra til gode miljøtiltak og reelle miljøforbedringer som i størst mulig grad sikrer det naturlige artsmangfoldet i de utbygde vassdragene.
- **Utnytte eksisterende vannkraft bedre.** Vi vil ha økt satsing på teknologiutvikling som bidrar til bedre utnyttelse av norske vannkraftanlegg.
- **Bevare hjemfallsretten og sikre fellesskapets eierskap i Statkraft.** Vi vil trygge fellesskapets eierskap.
- **Modernisere kraftsystemet.** Vi må satse på teknologiutvikling og digitalisering for effektiv kraftdistribusjon med høy person- og leveringssikkerhet. Vi vil tilrettelegge for flere storskala pilot- og demoanlegg innen fornybar energi, smarte nett i samspill med energismarte bygninger og lagring av energi.
- **Utrede lik nettleie over hele landet.** El-nettet er samfunnets felles infrastruktur og nettleien skal være lik over hele landet.
- **Utvikle kunnskap og kompetanse på fornybar energi.** Vi vil ha økt satsing på infrastruktur for forskning og undervisning. Velfungerende nasjonale laboratorier er avgjørende for videreutviklingen av norsk kompetanse på fornybar energi.
- **Satse på nye former for fornybar energi.** Det må satses på økt produksjon av blant annet annengenerasjons biodrivstoff, biogass, geoenergi, solenergi, bølgekraft og havvind, gjennom å etablere forutsigbare støttereimer. Utviklingen må skje på en måte som er forsvarlig for klima, natur og annen fornybar ressursutnyttelse. SV vil ha en storstilt satsing på solceller og annen desentralisert energiproduksjon og lagring. Vi vil opprette en demonstrasjonspark for havvind. Vi vil innføre påbud om utsortering av organisk avfall for produksjon av biogass.
- **Stille strenge krav ved utbygging av vindkraft på land.** For SV er hensynet til naturmangfold og samiske interesser aller viktigst når vi skal velge hvilke vindkraftprosjekter vi vil ha. Hensynet til andre næringer er også viktig, mens rene estetiske hensyn er mindre viktig.
- **Gå i mot gasskraft.** Det må ikke bygges nye gasskraftverk og eksisterende gasskraftverk må renses.
- **Jobbe for å stenge atomkraftverk i Norges nærområder.** Norge må være en pådriver for arbeidet med å rydde opp i atomavfall, og snarlig iverksette planer for langtidslagring av Norges atomavfall. SV arbeider for en styrt avvikling av reaktoren i Halden.
- **At vannkraften, som er en fornybar ressurs, må benyttes til å skape arbeidsplasser og erstatte fossil energi.** Kraftkrevende grønn industri må sikres gode langsiktige kraftkontrakter og rammevilkår. Statlig eierskap og samfunnsøkonomisk lønnsomhet må være en forutsetning for eventuelle ytterligere mellomlandsforbindelser. Nye kabelprosjekter må veies opp mot norsk industriutvikling, arbeidsplasser og muligheten for utfasing av fossil energi i Norge.
- **At ordningen med salg av opprinnelsesgarantier for norsk vannkraft uten kobling til kraftomsetning, bør avvikles.**
- **Ruste opp og sikre statlig finansiering av vassdrag og regionalparker tilknyttet flomberedskap, drenering og kraftproduksjon.**

Miljøvennlig hverdag

Alle skal kunne stole på at varene og tjenestene vi kjøper ikke er helsefarlige eller har skadet naturen eller andre mennesker. Produksjonen av mat, klær og ting forurensar i dag mye, og vi må stimulere til mer miljøvennlig produksjon, mindre forbruk og større gjenbruk.

SV vil:

- **Gi forbrukere utvidet reklamasjonsrett.** For å få produsenter til å lage varer med økt levetid og kvalitet vil vi øke reklamasjonsretten til seks år, mot dagens to og fem år. Vi vil også øke selgers bevisbyrde fra 6 måneder til 2 år.
- **Gjøre det enklere å reparere tingene vi har.** Vi vil ha større konkurranse om reparasjon av varer. Varer skal kunne repareres av alle profesjonelle reparatører uten at det går ut over garantien.
- **Ha flere panteordninger og mer gjenbruk.** Vi vil innføre flere panteordninger og miljøavgifter på produkter med betydelig miljøbelastning i produksjonen. Vi vil også pålegge kommunene å ha gode kildesorteringsordninger og stimulere til etablering av gjenbruks- og reparasjonsverksteder.
- **Sikre innovasjon i næringslivet som gir mer gjenbruk.** Vi vil gi offentlig støtte til innovasjon og investeringer for omlegging til sirkulære produksjonsprosesser i næringslivet, samt legge til rette for samarbeid innad i og på tvers av verdikjeder.
- **Redusere kjøttforbruket i Norge.** Vi vil forby salg av kjøtt med tap for å redusere matsvinnet og øke forståelsen for kostnaden ved å produsere kjøtt.
- **Innføre matkastelov og avgift på matsvinn fra dagligvarebransjen og matprodusentene.** En slik lov må ivareta hensyn til matsikkerhet og behov for bedriftenes inntjening, men omfatte så mange matvarer som mulig. Vi vil innføre avgift på matsvinn som ikke omfattes av loven.
- **Bruke miljøavgifter aktivt.** Vi vil innføre en miljøavgift på all bruk av miljøgifter som står på Miljødirektoratets prioritetsliste.
- **Øke panten på flasker og bokser.** Panten har ikke økt på flere tiår, og må derfor økes for å øke returen og sikre at vi i framtiden har et fortsatt godt pantesystem.
- **Skjerpe kravene til miljømerking.** SV vil faremerke produkter som inneholder miljøgifter og klassifisere dem som farlig avfall. Vi vil jobbe for full åpenhet om hvilke miljøgifter forskjellige produkter inneholder, og om arbeids- og utslippsforhold ved fabrikker som lager de miljøgiftholdige produktene vi importerer.
- **Bekjempe plastforurensing.** Vi vil jobbe for internasjonale avtaler som sikrer opprydning og bekjemper marin forurensing og mikroplast. Vi vil jobbe for en nasjonal plan for opprydning av søppel på norske strender og i norske fjorder. Vi vil begrense plastforurensing ved å innføre regelverk mot spredning av mikroplast fra kunstgressbaner, og forby bruk av plastarmering i forbindelse med vegbygging. Vi vil skjerpe regelverket mot mikroplast blant annet for å forhindre spredning fra bildekk og båtmaling.
- **Styrke arbeidet mot marin forurensing, bl.a. gjennom Hold Norge rent og Skjærgårdstjenesten,** og å utvide Skjærgårdstjenesten til å gjelde hele kysten.
- **Vurdere forbud mot plastposer** slik det blant annet er gjort i Frankrike, Italia, Kina, India og flere land i Afrika.

- **Bekjempe forsøpling.** Vi vil styrke innsamlingen av farlig avfall som skader mennesker og natur og øke kommuners mulighet til å sikre opprydning på offentlig og privat grunn gjennom kommunale avgifter og bøter.
- **Erstatte den fossile plasten.** SV vil ha bedre ordninger for å utvikle og ta i bruk fornybar og nedbrytbar plast. Bruk av ikke nedbrytbar plast skal opphøre innen 2020.
- **Styrke innsatsen for å rydde opp forurensset sjøbunn i norske fjorder og havner.** Det skal være trygt å spise sjømat fra alle fjorder og havner i Norge.
- **Styrke handelen i byer og tettsteder og gå mot kjøpesentre utenfor sentrum.**
- **Forby miljøgifter på prioritetslisten innen 2020.**

Oppvekst og kunnskap

Barnehage og skole legger et viktig grunnlag for et godt liv, videre utdanning og aktiv deltakelse i samfunnet og arbeidslivet. Alle barn og unge skal få like gode muligheter til å tilegne seg kunnskap og utvikle sine talenter, holdninger og verdier. Barn, elever og studenter må mestre mange ulike fagfelter og trenes i å samarbeide med andre, være kreative og tenke kritisk. Vi må bygge videre på det som fungerer godt i norsk utdanning i dag, og sette oss nye ambisiøse mål for å kunne møte framtidens kompetansebehov. SV vil sikre et tilgjengelig og fleksibelt utdanningstilbud med høy kvalitet, og sterke høyere utdannings- og forskningsinstitusjoner med gode rammebetingelser for både ansatte og studenter.

Barnehage

En god barndom varer hele livet. Gjennom sterke fellesarenaer gir vi barna våre best forutsetninger for å lykkes. Barnehagen skal ivareta barns behov for omsorg og lek og er første skritt på veien til livslang læring og dannelse. SV vil prioritere tiltak som styrker kvaliteten i barnehagen og gir alle barn mulighet til å gå i barnehage. Barn som skal utforske og veiledes i lek og læring, og som skal vokse og utvikle seg sammen med andre, trenger å ha stabile voksne rundt seg som har kompetanse om barn og forståelse for barns behov. At alle barn blir sett hver dag og at de får omsorg og oppmuntring, er viktig for en god kvalitetsbarnehage. SV vil ha en barnehage som gir alle barn like muligheter og bidrar til å utjevne sosial ulikhet.

SV vil:

- **Ha flere barnehagelærere og andre ansatte.** For å støtte opp under barns læring og dannelse, må barnehagen ha høy kompetanse og tilstrekkelig bemanning. SV vil innføre en bemanningsnorm som sikrer at minst 50 prosent av de ansatte i barnehagene er barnehagelærere, og minst 25 prosent fagarbeidere. Alle assistenter skal ha minimum én ukes opplæring i småbarns utvikling, tilknytning og behov for trygghet og omsorg. Vi vil ha en nasjonal bemanningsnorm med minimum én voksen per tredje barn under tre år, og én voksen per sjette barn over tre år. Det skal være et lovfestet krav om en styrer i hver barnehage.
- **Styrke spesialpedagogisk kompetanse i alle barnehager.** Alle ansatte skal ha barnehagefaglig grunnkompetanse.
- **Sikre forsvarlige barnegrupper.** SV vil innføre en bestemmelse i barnehageloven om at barnegruppens størrelse skal være forsvarlig.
- **Sikre at barnehagelærerutdanninga gir studenter god kompetanse i både nynorsk og bokmål.**
- **Fjerne målstyring og testing.** Standardiserte tester bidrar til et snevert syn på barns utvikling og et instrumentalistisk syn på læring. SV vil øke barnehagelærernes profesjonelle handlingsrom for å velge metoder og arbeidsmåter ut fra kjennskap til barnehagens mandat, til enkeltbarn og barnegrupper.

- **Sørge for billigere barnehage.** SV vil redusere foreldrebetalingen og på sikt gjøre tilbudet gratis. Vi vil starte opptrappingen ved å innføre gratis halvdagsplass for alle.
- **At alle barn skal ha rett til barnehageplass nær bostedet fra det året de fyller ett år.** For å skape trygge og gode bomiljø og redusere behovet for transport, skal barnehager etableres i barnas nærmiljø. SV ønsker løpende opptak til barnehagene. I denne perioden skal det minst innføres to årlige opptak til barnehagene.
- **At pengene skal gå til barna, ikke til profitt.** Barnehagetilbudet er første steg i barns utdanningsløp, og skal være et offentlig ansvar for å sikre et likeverdig, tilgjengelig og fleksibelt barnehagetilbud med høy kvalitet. SV vil sikre at all offentlig støtte til barnehager og foreldrebetaling skal komme barna i barnehagen til gode.
- **At barnehagen skal være en attraktiv arbeidsplass.** Gode lønns- og arbeidsvilkår er viktig for å rekruttere og beholde barnehagelærere, fagarbeidere og assistenter i barnehagene. SV vil lovfeste krav til tariffavtaler for barnehager som mottar offentlig støtte.
- **Sikre god nynorskstimulering.** For å sikre en god overgang fra barnehage til skole i nynorskområder må barna få nynorsk språkstimulering i disse barnehagene.
- **At opplæring om seksualitet, grensesetting og temaer som kan hjelpe barn til å fortelle om vold og overgrep, må implementeres i ny rammeplan for barnehagene.**
- **Øke barnehagelæreren og andre barnehageansatte sin kompetanse på traumer.** Vi vil styrke deres kunnskap om det å være på flukt, hvordan håndtere barn som er traumatisert fra krig og flukt.
- **At alle barn skal få tilbud om barnehageplass.** Dette skal inkludere barn uten oppholdstillatelse og barn av irregulære immigranter. Alle barn skal ha et likeverdig tilbud om barnehageplass.
- **Gjøre barnehageloven og rammeplanen for barnehager religions- og livssynsnøytral.**
- **Styrke tilskuddsordningen for språkstimulerende tiltak som fremmer tospråklig opplæring.**

Heldagsskole og flere lærere

SV vil lage en ny og bedre skoledag for elevene. Vi vil bygge videre på den inkluderende fellesskolen og sette oss nye ambisiøse mål for å kunne gi alle barn like muligheter. Heldagsskolen innebærer å bruke den tiden ungene allerede bruker på SFO og hjemmelekser på en bedre måte, med en mer praktisk og variert skoledag og et tydeligere skille mellom skole og fritid. Den viktigste ressursen i skolen er læreren, og flere lærere gir mer tid til hver elev. Vi vil løfte lærernes faglige autoritet og frihet, og innføre en norm for et maksantall elever per lærer på hver skole.

Et barn forberedes ikke på framtiden gjennom å kunne ramse opp flest mulig innlærte svar på kortest mulig tid. I stedet trenger vi dybdelæring, det å forstå kjernen i fagene, se sammenhenger på tvers av fag og å lære seg hvordan man selv kan gjøre bruk av ny kunnskap. I framtidsskolen må vi ta i bruk praktisk, variert og aktiv læring. Vi må gi plass til kreativitet og kultur. Og vi må dyrke den indre motivasjonen, nysgjerrigheten og gleden over å lære noe nytt.

En slik modernisering av skolen vil kreve ny organisering og store investeringer. Både i flere lærere,

slik at det blir mer tid til oppfølging av hvert enkelt barn, og i flere skoletimer – slik at det blir rom for aktiv læring, praktisk-estetiske fag og øving som alle barn kan få utbytte av. Det er for å fornye skolen på denne måten SV vil innføre heldagsskolen, en mer praktisk og variert skoledag til erstatning for dagens SFO og hjemmelekser.

SV vil:

- **Innføre en lærernorm for flere lærere og mindre klasser.** Tidlig innsats og mer praktisk og variert undervisning krever økt lærertetthet. SV vil innføre en norm for økt lærertetthet på skolenivå med maks 15 elever pr. lærer på 1.-4.trinn og maks 20 elever pr. lærer på 5.-10.trinn.
- **Fjerne test- og målehysteriet i skolen.** SV vil endre kvalitetsvurderingssystemet (NKVS) som har ført til ensrettet og teoritung undervisning. Stadig flere målinger fremmer prestasjonspress framfor faktiske prestasjoner og mestring, og bidrar til et snevert syn på kunnskap.
- **Få PISA-testene ut av skolen.**
- **Ha tillit til lærerne.** Elevene lærer mer når lærerne har tid til å følge dem opp. Lærerrollen må avbyråkratiseres og det profesjonelle handlingsrommet må styrkes. SV vil i samarbeid med profesjonen utarbeide en tillitsreform i skolen, som bygger på læringsfremmende styringsprinsipper.
- **Innføre en praktisk og variert skoledag.** Elever lærer på ulike måter, og samfunnet og arbeidslivet etterspør kreativitet og variert kompetanse. SV vil fremme en mer praktisk og variert skolehverdag, med blant annet flere timer i praktisk-estetiske fag, livsmestring på timeplanen og innføre kompetansekrav for undervisning i kunst- og håndverksfagene.
- **Erstatte hjemmelekser med skolelekser.** Alle elever skal ha like forutsetninger for å mestre skolen, ikke bare de som har mulighet til å få leksehjelp fra foreldrene når de kommer hjem. Elever skal få mer tid på skolen til å øve og få hjelp av lærere, og ha fri når de kommer hjem.
- **Ha mer fysisk aktivitet.** Lek og bevegelse fremmer læring, trivsel og god folkehelse. SV vil innføre minimum en time fysisk aktivitet per dag for alle, og stimulere til økt bruk av naturen og lokalsamfunnet som læringsarenaer. Retten til leirskoletilbud bør lovfestes.
- **Innføre gratis og sunn skolemat.** Næring er viktig for læring. Alle elever trenger sunn mat for å få energi og konsentrasjon i skoledagen. SV vil innføre gratis, sunn skolemat for alle.
- **Redusere prisen på SFO** ved å innføre en nasjonal makspris, og på sikt gjøre ordningen gratis. SV vil styrke samarbeidet mellom skole og SFO, som et første skritt mot heldagsskolen. SV vil forsvare lekens plass i skolen og i SFO. Leken har stor betydning for barns sosiale og fysiske utvikling og er en av de viktigste arenaene for læring.
- **Støtte samarbeid mellom skole, idrettslag, kulturskoler og andre barne- og ungdomsforeninger i nærmiljøet.**

En inkluderende fellesskole

En inkluderende fellesskole skal sikre at alle barn og unge får et godt opplæringstilbud uavhengig av hvor de bor og hvilken økonomisk bakgrunn de kommer fra. Samfunnet skal ta ansvar for at alle barn kan gå på en skole der de får tilegnet seg kunnskaper og trives. For å oppnå dette er det viktig å ha økt fokus på tidlig innsats overfor barn som har utfordringer i skolehverdagen. Skolen trenger nok lærere som kan legge til rette for dybdelæring og praktisk og variert undervisning. SV vil styrke elevdemokratiet og sørge for at det settes av tid for elevråd i skolen.

SV vil:

- **At hver krone skal komme elevene til gode.** SV vil at alle private grunnskoler skal være organisert som stiftelser for å hindre at eiere av private skoler kan ta ut profitt fra fellesskapets eller foreldrenes midler. Når det gjelder godkjenning av nye religiøse skoler skal det føres en restriktiv politikk innenfor rammen av Norges menneskerettslige forpliktelser.
- **Skape et lag rundt eleven.** SV vil styrke samarbeidet med andre faginstanser og legge til rette for at flere yrkesgrupper skal inn i skolen.
- **Tilbakeføre forhandlingsansvaret for skoleverket til staten.**
- **Ha bedre elevmedvirkning.** Elever har kunnskap om hva som bidrar til et godt læringsmiljø. SV vil innføre elevrådstime på ungdomsskolen og sikre elevene flere muligheter for medbestemmelse, slik at kunnskapen deres kan være med og videreutvikle skolen.
- **Bekjempe mobbing.** SV vil ha en et nasjonalt program for satsning med skolebasert kompetanseheving på hver eneste skole i landet, for å sette alle voksne i skolen bedre i stand til å forebygge, oppdage og stoppe mobbing.
- **At skolen skal være en attraktiv arbeidsplass.** Gode lønns- og arbeidsvilkår er viktig for å rekruttere og beholde lærere og annen nødvendige kompetanse i skolen.
- **Innføre en rett til etter- og videreutdanning for lærere, uten egenandel.** SV vil også innføre en nasjonal veiledningsordning for nyutdannede lærere.
- **Ha tilpasset opplæring.** Det må arbeides systematisk for at alle skoler skal være dysleksi- og dyskalkulivennlige. SV vil styrke skolens muligheter for å gi tilpasset opplæring, øke skolens spesialpedagogiske kompetanse og lovfeste retten til Statpeds tjenester.
- **Sikre nynorsk.** At elever lærer to skriftspråk i Norge, er et gode som ikke må svekkes. Alle elever skal møte både nynorsk og bokmål tidlig i skoleløpet. SV vil styrke vilkårene for nynorsk i skolen og endre opplæringsloven § 2-5 slik at også elever på ungdomsskolen får rett på opplæring i hovedmålet og rett til å høre til i egen målformgruppe. Eleven sin kunnskap i sidemålet må vurderes, både på ungdomsskolen og i studieforberedende videregående opplæring gjennom egen standpunktkarakter og obligatorisk eksamen.
- **At samisk språk og kultur skal ivaretas i skolen.** SV vil videreutvikle og styrke fjernundervisningen i de tre samiske språkene.
- **Endre KRLE-faget.** Kunnskap om forskjellige livssyn og religioner er nødvendig for å utvikle forståelse og respekt for våre medmennesker. SV vil innføre et felles, mangfoldig og sekulært religions- og livssynsfag i skolen. Vi vil reversere navneendringen på RLE-faget og fjerne kravet om at "om lag halvparten" av tiden skal brukes på kristendom.

- **Ha bedre seksualundervisningen.** SV vil styrke undervisningen om seksualitet, kjønnsidentitet, respekt for grenser, og samtykke.
- **Styrke tegnspråket.** Skolene må i større grad forpliktes til å skape en reell tospråklig læringsarena når skolen har elever som skal ha opplæring etter § 2-6 i opplæringsloven. SV vil sikre statlig økonomisk kompensasjon til disse skolene.
- **La flere lære tegnspråk** ved å innføre tegnspråk som valgfag og fremmedspråk i ungdomsskolen.
- **At skolen skal være en del av lokalsamfunnet.** Læringspotensialet ved å bruke relevante læringsarenaer utenfor skolen bør utnyttes bedre. SV vil stimulere til økt samarbeid med kulturskolen, frivillige organisasjoner og lokalt næringsliv, og som kan støtte opp under skolens brede kunnskapssyn.
- **Endre formålsparagrafen til skolen.** Skolen skal i sitt verdigrunnlag være livssynsnøytralt og sekulært, skolen skal ha et bredt samfunnsmandat.
- **Gjennomføre forsøk med alternative vurderings- og eksamensformer** til erstatning for dagens eksamen.

Videregående opplæring

Videregående opplæring skal være av høy kvalitet og sikre at unge får solide fagbrev og et godt kunnskapsgrunnlag for videre utdanning. Norge skal være en kunnskapsnasjon, og vi trenger flere og gode fagarbeidere. Frafallet i videregående er i dag altfor høyt. På yrkesfag er frafallet høyest, og mange får ikke lære plass. Offentlig sektor har et særskilt ansvar for å sikre nok lære plasser. SV vil styrke innsatsen mot frafall og sikre at alle får en videregående opplæring med høy kvalitet uavhengig av bakgrunn og bosted. Lærere i videregående opplæring må gis tillit og gode rammebetingelser.

Ungdom tar et viktig valg for resten av livet når de velger videregående opplæring. Selv om det er kostbart når elever bytter utdanningsprogram, koster det den enkelte elev og samfunnet langt mer at så mange ungdommer ender opp uten fagbrev eller studiekompetanse. SV vil derfor bruke mer ressurser på god rådgivning, oppfølging og bedre muligheter for å ta eksamener som mangler for å få studiekompetanse. Det må tas høyde for at mange elever trenger litt ekstra tid på å fullføre sitt løp, eller alternative veier til kompetanse. Den kommunale og fylkeskommunale rådgivningstjenesten må samordnes bedre.

SV vil:

- **Ha et mangfoldig og kvalitativt fagtilbud,** slik at flest mulig ungdommer får et utdanningstilbud i nærheten av hjemstedet. Et desentralisert og variert opplæringstilbud hvor også de praktisk-estetiske fagene har sin plass, er viktig med tanke på næringsliv og tjenesteyting i hele landet.
- **Ha et opptakssystem som sikrer rett til å gå på nærskolen,** og stanse fritt skolevalg mellom fylker. SV vil at opptaket til videregående opplæring ikke bare skal avgjøres av karakterene fra ungdomsskolen.

- **Ha flere lærere.** SV vil på sikt innføre en nasjonal ressursnorm som sikrer maks 12 elever pr lærer på yrkesfag, og maks 24 elever pr lærer på studiespesialiserende. Denne normen vil vi innføre etter at ressursnormen for antall lærere i grunnskolen er gjennomført.
- **At hver krone skal komme elevene til gode.** SV vil at alle private videregående skoler skal være organisert som stiftelser for å hindre at eiere av private skoler kan ta ut profitt fra fellesskapets eller foreldrenes midler. Private skoler skal inngå i fylkeskommunenes skolebruksplaner, slik at også antall private plasser kan reduseres dersom fallende elevtall gjør det nødvendig med endringer i den videregående skolestrukturen i et fylke.
- **Stoppe frafall.** Sikre en fellesskole som gjør det mulig for alle å gjennomføre, og som sikrer god oppfølging og støtte for dem som står i fare for å falle fra.
- **Sikre elevene godt utstyr.** Mange yrkesfaglige linjer har for dårlig utstyr til å kunne ha skikkelig undervisning.
- **At det skal være gratis for elevene å gjennomføre videregående opplæring.** SV vil øke utstyrsstipendet slik at det faktisk dekker elevenes utgifter.
- **Innføre mer fleksibelt yrkesfag.** Gjøre fellesfagene mer relevante for arbeidslivet elevene skal ut i. Fagbrevets stilling skal ikke svekkes ved at yrkesfag gjøres mer fleksibelt. SV vil i samarbeid med partene i arbeidslivet videreutvikle vekslingsmodeller, slik at eleven tidligere kommer i kontakt med arbeidslivet, yrkesrette læreplanene i fellesfagene og øke lærlingtilskuddet.
- **Ha en likeverdig opplæring.** SV vil styrke skolens muligheter for å gi tilpasset opplæring, øke skolens spesialpedagogiske kompetanse og lovfeste retten til Statpeds tjenester.
- **Gjøre det lettere å bytte til yrkesfag.**
- **Ha et lag rundt eleven.** Omsorg, trygghet og trivsel har stor betydning for alle ungdommers læringsevne. Mange elever sliter med helseplager. SV vil styrke rådgivningstjenesten og øremerke ressurser til flere skolehelsesøstre og psykologer.
- **At skolen skal være attraktiv arbeidsplass.** Gode lønns- og arbeidsvilkår er viktig for å rekruttere og beholde lærere og annen nødvendige kompetanse i videregående opplæring. SV vil styrke etter- og videreutdanningstilbudet for yrkesfaglærere.
- **Videreutvikle en god vurderingskultur** som er rettferdig og læringsfremmende, og gjennomføre forsøk med alternative vurderings- og eksamensformer, til erstatning for dagens eksamen.
- **Sikre elevene medbestemmelse.** SV vil styrke elevmedvirkningen i skolen og sikre gode rammevilkår for at elevenes tillitsvalgte gis muligheter for deltakelse og innflytelse.
- **Evaluer ordningen med opplæringskontor,** og utvikle disse i riktig retning for å sikre en bedre oppfølging av lærlinger og lærebedrifter.
- **Legge til rette for at elever kan ta privatisteksamen gjennom en depositumsordning** hvor depositum delvis tilbakebetales ved oppmøte på eksamen.
- **Prisdifferansiere privatisteksamen.** At privatisteksamen gjøres billigere for elever som trenger å ta eksamen for å ha godkjent studiekompetanse, enn for elever som kun vil forbedre karakter.
- **Innføre lovfestet rett til læreplass til alle, og øke lærlingtilskuddet til kommunene.** SV vil innføre en læreavgift for næringslivet basert på bedriftens størrelse. De innsamlede midlene

fordeles til bedriftene som tar inn lærlinger. Ordningen skal forvaltes av partene i arbeidslivet.

- **Styrke elev og lærlingombudet**, og opprette beredskapsteam mot mobbing for å bekjempe mobbing i skolen.
- **Fremme aktive lærlingplasser** gjennom offentlige innkjøp av varer og tjenester.
- **Sette fylkeskommunene i bedre stand til å ettergå og forbedre lærebedriftenes pedagogiske forutsetninger**, i samarbeid med opplæringskontorene.
- **Sikre to lære plasser per 1000 innbyggere** per forvaltningsnivå i offentlige virksomheter.
- **Fjerne fraværsgrensen**.
- **Åpne for forsøksordning med å starte skoledagen senere** på videregående skoler det det er lokalt ønske om dette.
- **Øke skolenes flerkulturelle kompetanse** gjennom lærerutdanningen, og tilbud om etter- og videreutdanning.

Høyere utdanning

Norge etter oljealderen må satse på kunnskap innenfor et bredt spekter av fagområder.

Utdanning etter videregående, fra fagskole til forskerutdanning, skal spesialisere voksne i vidt forskjellige fagfelter med varierende tilnærminger og metoder. Universitetenes og høyskolenes rolle som dannelsesinstitusjoner er en viktig forutsetning for demokratiet og gir den enkelte innsikt, modning og refleksjon. Institusjonene og studentene må sikres rammebetingelser som gjør det mulig å oppnå høy utdanningskvalitet. Alle skal ha lik rett til utdanning. SV vil øke studiestøtten, bygge flere studentboliger og opprette flere studieplasser.

SV vil:

- **Gi likeverdige og fleksible utdanningsløp.** Det skal legges til rette for at de ulike utdanningsløpene ivaretar sin særegenhet og styrkes på egne premisser. SV vil styrke fagskole- og mesterbrevutdanningen, og legge til rette for fleksible og smidige overganger mellom akademiske og yrkesfaglige utdanninger.
- **Satse på desentraliserte utdanningsløp** slik at alle er sikret utdanning og videreutdanning uavhengig av hvor man bor i landet.
- **Gjøre det attraktivt å satse på undervisning.** God undervisning skal være meritterende, både for den enkelte og for institusjonen.
- **Styrke forskningsbasert undervisning.** God undervisning må være forskningsbasert.
- **Sikre gratis, offentlig eide og drevne universiteter, høyskoler og fagskoler**, men med muligheter for private tilbydere innenfor rammen av et lovverk som sikrer kvalitet og umuliggjør utbyttemisbruk.
- **Legge større vekt på realkompetansevurderinger og muligheter til Y-veien.** Det vil si opptak basert på relevant fagbrev, svennebrev eller yrkeskompetanse fra videregående skole.
- **Støtte opprettelse av yrkesfaglig høyere utdanning, som et parallelt tilbud** til det eksisterende universitets- og høgskoletilbudet.

- **Sikre kompetansekartlegging.** Innvandrere må raskt få vurdert sin real- og formalkompetanse for å kunne påbegynne/fullføre en høyere utdanning. SV vil øke bevilningene til NOKUT og utvide og videreutvikle arbeidet med kompetansepass for flyktninger.
- **Innføre et nytt opptakssystem.** SV vil i samarbeid med sektoren og de ulike fagområdene utarbeide forslag til fornuftige og alternative opptakskriterier, som fremmer kvalitet og ivaretar arbeidslivets behov for nok kompetent arbeidskraft.
- **Sikre kvaliteten i barnehagelærerutdanningen, ingeniørutdanningen og sosionomutdanningen** ved å heve disse utdanningene en finansieringskategori.
- **Sikre demokratisk styring av universitet og høyskoler.** Rektor skal som hovedregel velges, ikke ansettes. Valg av ledere på lavere nivå og partssammensatte organer skal gjeninnføres. Eksterne styremedlemmer skal velges fra et langt bredere sjikt av samfunnet enn i dag og de ansatte skal ha styreflertall.
- **Styrke folkehøgskolene.** SV vil øke mangfoldet og støtten til folkehøgskolene, støtte folkehøgskoler som tar imot 15-åringer, og skape alternativer for de som trenger et modningsår før de starter på videregående.
- **Styrke den nasjonale veiledningsordningen,** og sikre gode nasjonale rammer som sikrer et likeverdig og godt tilbud for alle nyutdannede lærere.
- **Avvikle ordningen med krav om karakteren 4 i matematikk** for opptak til lærerutdanningen, til fordel for smartere krav som for eksempel snittkarakter.
- **Innføre elleve måneders studiefinansiering** knyttet til grunnbeløpet i folketrygden på minimum 1,5 G, og gradvis hevet stipendandel. Denne skal også omfatte elever/studenter på folkehøgskolene.
- **Ha flere faste stillinger på universitet og høyskoler.** Bruken av midlertidige stillinger i akademia bør reduseres. Dette gjelder spesielt bruken av timelærerstillinger, midlertidige universitetslektorstillinger og andre midlertidige undervisningsstillinger for å dekke permanente undervisningsbehov.
- **Styrke forskningsrekrutteringen.** For å styrke yngre forskeres karrieremuligheter og bedre kjønnsbalansen, bør frigjorte stillinger vurderes å bli utlyst som førsteamanuensis i stedet for professor.
- **Bygge flere og billigere studentboliger** uten å fire på kvaliteten. Det skal bygges minimum 4000 nye studentboliger i året.
- **Øke byggingen av studentboliger kraftig.** SVs mål er at det prioriteres tilskudd til bygging av nye studentboliger i regi av studentsamskipnadene med mål om nasjonal dekningsgrad på minimum 20 %, og at minimum 50 % av byggekostnadene skal finansieres av staten.
- **Sikre at lærerutdanningene gir tilstrekkelig kompetanse til de som skal undervise i nynorsk som hovedmål og sidemål.**
- **Stimulere til bedre kjønnsbalanse i utdanningene.** SV vil vurdere virkemiddel som kvotering i utdanninger med særlig skeiv kjønnsfordeling.
- **Sikre studenters rettssikkerhet.** Alle studenter skal ha tilgang på studentombud, både ved offentlige og private institusjoner. Det skal lages en læringsmiljølov for studenter, tilsvarende arbeidsmiljøloven, som blant annet skal gi studenter vern mot gjengjeldelse.

- **Sikre at mangfold og flerkulturell kompetanse inkluderes i utdanningstilbudene for velferdsyrkene.**

Fagskolene

Fagskoleutdanningen er en liten, men viktig del av norsk utdanningssystem, ettersom den utdanner spesialiserte yrkesutøvere med høy kompetanse til mange bransjer. Det er stort behov for personer med fagskoleutdanning, men i dag er det få personer som tar denne utdanningen. Satsing på høyere yrkesrettet utdanning kan være svar på flere viktige utfordringer i arbeidslivet, for eksempel å motvirke frafall i utdanning og bidra i etter- og videreutdanning. SV vil styrke fagskolene som høyere yrkesfaglig utdanning, og ivareta og videreutvikle fagskolens egenart. Dette vil vi gjøre ved å sikre god og forutsigbar finansiering, styrke studentenes rettigheter og ivareta nært samarbeid med næringslivet.

SV vil:

- **At det etableres fleksible utdanningsløp** som muliggjør at studenter kan veksle mellom ulike utdanningsløp i høyere utdanning.
- **At poeng opptjent på fagskolene skal telle som studiepoeng.**

Forskning

Universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter spiller en viktig rolle for utviklingen av næringsliv, offentlig sektor og sivilsamfunn. God forskning sikrer både næringsgrunnlag i framtiden og høy kvalitet på utdanningen. Klimautfordringene, næringslivet og velferden avhenger av ny vitenskapelig innsikt og løsninger. SV vil ha faglig sterke forsknings- og utdanningsinstitusjoner med gode rammebetingelser for både ansatte og studenter. Universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter må gis gode basisbevilgninger og økt handlingsrom og tillit. Vi vil trappe opp forskningen i Norge gjennom økte bevilgninger, og sørge for at institusjonene har nødvendig handlingsrom til å satse på frie og forskerinitierte prosjekter. Vi vil legge til rette for økt samarbeid mellom institusjonene og samfunnet for øvrig. Norge som forskningsnasjon skal være sterke i bredden og verdensledende på noen felter.

SV vil:

- **Bidra til å øke den samlede norske forskningsinnsatsen** som andel av brutto nasjonalprodukt til det samme som andre industriland på sikt.
- **Ha forskerstyrt og mindre konkurransebasert forskning.** Økt basis-/grunnbevilgning til universitet, høyskoler og forskningsinstitutt.
- **At en større del av de statlige forskningsmidlene går direkte til institusjonene.** Norges Forskningsråds midler må i større grad brukes til frie og forskerinitierte prosjekter enn til programmer.

- **Øke samarbeidet mellom samfunnet, utdanningen og forskningen.** Høyere utdanningsinstitusjoner, forskningsinstitutter, arbeidslivet og de folkelige bevegelsene må i sterkere grad utveksle ønsker og melde inn behov.
- **Legge til rette for mer forskningsbasert utviklingsarbeid** i samarbeid mellom utdanningsinstitusjoner og forskningsmiljøer på den ene sida, og offentlig sektor, næringsliv og det sivile samfunnet på den andre.
- **Styrke arbeidsplassen som forsknings-, utviklings- og innovasjonsarena.** Det gir økt relevans, økt nytte og trekker flere med.
- **At forsknings- og utviklingsresultater i størst mulig grad skal publiseres i åpne og tilgjengelige tidsskrifter.** Alle kliniske studier skal registreres og de fullstendige metodene og resultatene skal publiseres.
- **Ha mer kompetanseoverføring mellom næringslivet og forskningssektoren** gjennom virkemidler som nærings-PhD-er (stipendiater delfinansiert av næringslivet) og utveksling av personell.

Livslang læring

Dagens arbeidsliv er i konstant endring, og for å være oppdatert trenger vi påfyll av kunnskap og kompetanse gjennom hele yrkeslivet. SV vil gi alle muligheten til å utvikle sine evner gjennom hele livet, både fordi det er bra for den enkelte, og fordi det gir samfunnet mer kvalifisert arbeidskraft. SV går inn for at partene i arbeidslivet og staten innfører rett til etterutdanning for alle arbeidstakere i Norge. Dette forutsetter at det settes av midler i lønnsoppgjørene til finansiering av reformen.

SV vil:

- **Ha en etter- og videreutdanningsreform** der arbeidstakerne får rettigheter til betalt permisjon for etter- og videreutdanning.
- **Utvide ordningen med Basiskompetanse i arbeidslivet (BKA) og Basiskompetanse i frivilligheten (BKF),** opplæring på arbeidsplassen og i frivilligheten i grunnleggende ferdigheter for voksne, slik som lesing, skriving, regning, digitale og muntlige ferdigheter.
- **Styrke og utvikle voksenopplæringen.** Voksne med rett til opplæring etter opplæringsloven skal ha et likeverdig tilbud til opplæring som det barn og unge har. De skal tilbys mulighet til opplæring med lærer eller i bedrift innen et bredt spekter av utdanningsprogram og det skal innføres kontaktlærere for disse.
- **Stimulere universiteter, høyskoler, fagskoler og studieforbund til å skape mer fleksible studiemuligheter.** Studier bør kunne gjøres på internett, via regionale studiesentre eller andre «utenfor campus»-løsninger samtidig som man er i arbeid.
- **Sikre studieforbundenes finansiering og rolle,** både som tilbydere av formelt kompetansegivende studier og av kurs til allmenn nytte.
- **At kurs og annen ikke-formell kompetanse enklere skal kunne sammenliknes med formell kompetanse** gjennom et system for innplassering i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket.
- **Gi NAV-støtte til å ta høyere utdanning** til folk som av ulike grunner risikerer å bli stående permanent utenfor arbeidslivet.

- **Etablere en livsoppholdsyttelse tilpasset voksne i utdanning**, som sikrer at ingen må ta opp lån for å fullføre grunnskole eller videregående skole og sikre voksenopplæringstilbud som kan kombineres med omsorgsforpliktelser og deltidsjobb/vikarjobb.
- **Styrke fagutdanningen**. Fagutdanning er både en ungdomsutdanning og en utdanning for voksne. SV vil legge til rette for at voksne skal få et bedre utdanningstilbud med sikte på fagbrev, og fjerne begrensingene til videregående opplæring.

Feminisme – for frihet og likestilling

SV er et feministisk parti. Likestilling innebærer større frihet for alle. Samfunnet er preget av sterke normer knyttet til kjønn og seksualitet, noe som fører til skjevfordeling av makt i samfunnet. Dette resulterer i ulike forutsetninger for kvinner og menn. Vi har en stolt likestillingshistorie i Norge, og innsatsen for likestilling har gjort at Norge ofte blir sett på som et forbilde for andre land. Vi har fortsatt ikke oppnådd full kvinnefrigjøring i Norge. Kvinner tjener mindre enn menn, mange kvinner jobber ufrivillig deltid, flere kvinnedominerte yrker er utsatt for kommersialisering og dårligere lønnsvilkår, pappapermisjonstiden er blitt kortere, og kontantstøtten betaler folk for ikke å jobbe. SV står i front for en likestillingspolitikk som fremmer full kvinnefrigjøring, og som ser ulike diskrimineringsgrunnlag i sammenheng. I dette ligger også å synliggjøre og bekjempe alle former for diskriminering, undertrykkelse og maktforskjeller mellom menn og kvinner. Menns vold mot kvinner er et hinder for et likestilt samfunn mellom kvinner og menn.

Kjønn, kropp og seksualitet

«Generasjon perfekt» er blitt en betegnelse brukt på unge i dag. I betegnelsen ligger også en forventning om hvordan en kropp skal være og hvordan seksuallivet skal være. Samfunnet har et ansvar for å sikre unge god og kunnskapsbasert seksualundervisning som bryter ned forestillinger om idealkropper og sikrer god informasjon om rettigheter og grensesetting. Retten til selvbestemt abort står sterkt i Norge og skal aldri rokkes ved. SV vil styrke kvinners rett til selvbestemt abort internasjonalt.

SV vil:

- **Aldri svekke kvinners seksuelle og reproduktive rettigheter.** Kvinners rett til selvbestemt abort skal styrkes både nasjonalt og internasjonalt.
- **Sikre kvinner rett til selvbestemt abort inntil 16. svangerskapsuke.**
- **At forebyggende holdningsarbeid mot voldtekt og seksuelle overgrep skal inn i seksualundervisningen i barnehage og skole.**
- **Styrke seksualundervisningen i skolen.** Alle elever må få tidlig og god opplæring i skolen om grensesetting. En åpen diskusjon om ulike forventninger knyttet til kjønn og seksualitet er nødvendig. En god seksualundervisning er også viktig for å skape god integrering og bekjempe tvangsekteskap og kjønnslemlesting.
- **Ha selvforsvarskurs for jenter i skolen.**
- **Merke all reklame i det offentlige rom der mennesker er retusjert.**
- **At bruk av surrogati ikke tillates.** SV vil arbeide for å sikre god offentlig informasjon om dilemmaer, farer og risiko både for surrogatmødre og biologiske foreldre.
- **Gi økt støtte til organisasjoner som jobber for kvinners rettigheter og økt likestilling.**
- **Styrke diskrimineringsvernet og videreføre aktivitets- og redegjørelsesplikten,** samt sørge for at familieliv og personlige forhold skal gjelde for samtlige grunnlag i diskrimineringslovgivningen.

- **Sikre at Likestillings- og diskrimineringsombudet skal være en uavhengig institusjon**, og skal ha en pådriver- og håndhevingsrolle av forbudet mot trakassering og diskriminering.
- **At Likestillings- og diskrimineringsnemnda skal kunne tilkjenne oppreisning og bøtelegge for diskriminering.** Økonomiske sanksjoner må også kunne ilegges når diskriminering ikke er gjort med hensikt. Ombudet og nemnden bør ha juridisk kompetanse til å vurdere og håndheve forbudet mot seksuell trakassering på lik linje med de andre trakasseringsforbudene.

Vold, overgrep og seksuell trakassering

Vold og overgrep er et stort samfunnsproblem, og samfunnet har et ansvar for både å forebygge vold og overgrep, og gi oppmerksomhet og tilbud til alle som utsettes for det. I Norge er tallene for vold og overgrep høye. Vi vil gjøre det lettere for barn og unge å varsle om vold og overgrep, og sikre at de blir lyttet til. Redselen for seksuelle overgrep kan begrense folks følelse av trygghet og frihet. Vi må ha et samfunn der folk kan bevege seg uten frykt.

SV vil:

- **Jobbe for større samfunnsmessig innsats mot vold mot kvinner og barn, vold i nære relasjoner, voldtekt og seksuell trakassering.**
- **Sikre gode rammer for krise-, incest- og voldtektssentre over hele landet.** Krisesentre skal ikke ut på anbud.
- **Ha et helhetlig og likeverdig tilbud til alle overgrepsutsatte** gjennom lovfesting av tilbud om overgrepsmottak.
- **Arbeide for økte midler til etterforskning av voldtektssaker og vold i nære relasjoner.**
- **Arbeide mot kjøp og salg av mennesker** i form av prostitusjon, porno og stripping. SV vil styrke hjelpetiltak for mennesker i prostitusjon, og sikre at det settes av ressurser til å håndheve sexkjøpsloven sterkere enn i dag. Politiet må lage og følge retningslinjer som gjør at prostituertes rettsvern sikres.
- **At helsevesenet skal ta ansvar for å avdekke vold og overgrep.**
- **Sørge for at studenter og elever** som tar helse- og sosialfag eller utdanning relatert til politi, rettsvesen, skolevesen og barnehage, får nødvendig kunnskap om vold og overgrep.
- **Bygge ut hjelpe- og behandlingstilbudet** til både utsatte, voldsutøvere og overgripere, herunder tilbudet til unge overgripere.
- **Prioritere voldtektsmottakene innenfor helsevesenet.**
- **Tilby gratis psykologhjelp** til alle som har blitt utsatt for voldtekt eller andre seksuelle overgrep.
- **Jobbe for at kvinner som er utsatt for voldtekt som våpen i krig skal ha samme rettigheter for beskyttelse som andre former for tortur**, og får samme behandlingstilbud som voldsutsatte kvinner i Norge.
- **Etablere hatkriminalitetsgrupper i samtlige politidistrikt.**
- **Arbeide for at FN oppretter en FN-dag mot seksuelle overgrep.**

- **Arbeide for offentlige undersøkelseskommisjoner ved partnerdrap.**
- **At arbeid mot seksuell trakassering skal tas inn i HMS-bestemmelsene** i arbeidsmiljøloven og prioriteres høyt i HMS-arbeid ellers.

Kvinnehelse

Kvinnerelaterte sykdommer og kvinnehelse har ikke vært et prioritert forskningsområde til tross for at sykefraværet blant kvinner er høyere enn blant menn. Vi trenger mer kunnskaper om kvinneverelaterte sykdommer og kvinnehelse. Det er viktig å sikre at alle gravide har et godt og trygt fødetilbud nært hjemstedet sitt. Å føde barn kan innebære risiko både for mor og barn, og vi må ha jordmødre nært der folk bor, og helsehjelp tilgjengelig for dem som trenger det fra de blir gravide og ut barseltiden.

SV vil:

- **Arbeide for å øke bevilgningene til forskning på kvinneverelaterte sykdommer.**
- **Ha bedre info og fokus på kvinners spesifikke symptomer ved alvorlig sykdom.**
- **Sikre retten til en trygg fødeplass for alle fødende kvinner** med jordmor til stede under hele fødselen. Alle fødende skal ha nærhet til sykehus med akuttberedskap og gynekolog.
- **Sikre retten til trygg reise for fødende.** Arbeide for å fastsette en maksimal reisetid til nærmeste åpne fødeavdeling for at sykehusene skal ha lov til å sommerstenge. Stille krav om økt ambulanseberedskap i regioner uten egen fødeavdeling, og sikre følgetjeneste med kvalifisert fødselshjelp til alle fødende med over en og en halv times reisevei.
- **Sørge for at fødeklinikkene i tettstedene har nok jordmødre**, slik at ingen kvinner i aktiv fødsel må oppleve å bli avvist.
- **Sikre tidlig innsats og rett til oppfølging fra helsestasjoner og jordmor fra graviditet og ut barseltiden.** Vi vil også sikre at familier ved behov kan få ekstra hjelp og oppfølging til barnet fyller 2 år. Engangsstøtten ved fødsel skal erstattes med en minsteytelse.
- **Erstatte fostervannsprøven med NIPT-testen.** Det vil redusere faren for spontanabort og gi trygg informasjon om helsen til fosteret tidligere i svangerskapet.
- **Øke kunnskapen i helsevesenet og sosialvesenet til å kjenne igjen tegn på voldsutsatte kvinner og barn, og tilby riktig behandling og hjelp.**
- **At alle jenter får tilgang på riktig prevensjon.** Jenter under 16 år skal få tilgang på tilgjengelig prevensjon, både hormonell og langtidsvirkende. SV vil at også jenter under 16 år skal inn i statens bidragsordning for prevensjon.
- **Ikke åpne for reservasjonsrett for fastleger ved henvisning til abort.**
- **At eggdonasjon tillates.**
- **Avskaffe abortnemndene.**

Kjønns- og seksualitetsmangfold

Alle skal ha frihet og trygghet til å være den de er og elske den de vil uten fare for å bli diskriminert eller trakassert. SV vil bekjempe all diskriminering av seksuelle orienteringer, kjønnsuttrykk og kjønnsidentiteter. I et likestilt samfunn kan alle åpent leve ut sin identitet, kjærlighet, seksualitet og sine kjønnsuttrykk.

SV vil:

- **Bekjempe all diskriminering, vold og trakassering** på grunnlag av seksuell orientering og kjønnsuttrykk.
- **Øke støtten til organisasjoner** som jobber med å styrke skeive minoriteters rettigheter og livssituasjon.
- **Åpne for en tredje juridisk kjønnskategori.**
- **Jobbe for styrket kjennskap til og kompetanse på ulike seksuelle orienteringer og kjønnsuttrykk**, for å gi bedre møter med helsepersonell, ansatte i skoleverket, utlendingsforvaltningen og andre instanser.
- **At kunnskap om kjønnsidentitet skal ha en større plass i pedagogiske utdannelser.**
- **Avvikle Rikshospitalets behandlingsmonopol og arbeide for at kravene for tilgang til kjønnsbekreftende behandling endres** i samsvar med anbefalingene i ekspertrapporten «Rett til rett kjønn – helse til alle kjønn» (2015).
- **Bedre kunnskapsgrunlaget om LHBT-personer som selger sex**, og innføre målretta hjelpetiltak som retter seg mot sårbare ungdommer.
- **Arbeide for et forbud mot kirurgiske og medisinske inngrep på barn med atypiske kjønnsstrekk** dersom det ikke er medisinsk nødvendig.
- **At alle norske utenriksstasjoner skal rapportere om situasjonen for LHBT-befolkningen** der de opererer.
- **Bidra til åpenhet og kunnskap om kjønnsroller** gjennom aktivt holdningsendrende arbeid i skoler og barnehager, slik at alle barn kan vokse opp med trygghet og frihet til å ta sine egne valg.
- **Oppheve kriminaliseringen av hiv-positives seksualliv.** Kriminaliseringen er til hinder for smitteforebyggende arbeid og bidrar til stigma.
- **At homofile menn skal få være blodgivere** på lik linje med den øvrige befolkningen. SV vil ikke akseptere egen karantenetid for homofile.

Demokrati og folkestyre

Det norske folkestyret er kjempet fram nedenfra av sterke folkelige bevegelser. I dag er demokratiet under press fra flere hold. Makt flyttes fra folkevalgte organer til lukka styrerom. Internasjonale avtaler overstyrer og innskrenker demokratiets muligheter. Sentralisering fører til maktkonsentrasjon. Samtidig blir politikken profesjonalisert, og avstanden til folk flest øker. Lojalitetskrav ovenfra kveler ytringsfrihet og medbestemmelse i arbeidslivet. Både stater og private aktører overvåker og kontrollerer innbyggerne. Mange opplever med rette at stemmen deres ikke teller. SV vil snu denne utviklingen. Vi arbeider for mer demokrati på alle områder av samfunnet. SV vil ha et samfunn der det er høy tillit mellom folk og system, og liten avstand mellom velgere og folkevalgte.

Velferdsstaten er til for innbyggerne. Det må nytte å si ifra og ytre sin mening om hvordan man mener velferdstjenester, og samfunnet for øvrig, skal utformes. Da må medvirkning, medbestemmelse og aktiv involvering av alle involverte være gjennomgående i alle våre systemer.

Lokaldemokratiet

SV vil sørge for at alle innbyggere har større innflytelse i lokalsamfunnet sitt. Befolkningen må være tett på de som tar beslutninger, og politiske prosesser må skje i åpenhet. Kommuner og fylkeskommuner er viktige nivåer for et sterkt folkestyre. Fylkes- og kommuneøkonomien må være så god og forutsigbar på lang sikt slik at det er mulig både å sikre gode lovpålagte tjenester og gjennomføre nødvendig utviklingsarbeid. Folk flest må sikres kort vei og åpne kanaler til sine folke- og tillitsvalgte.

SV vil:

- **Gå imot at kommuner slås sammen med tvang.** SV er positive til mer kommunalt samarbeid så lenge dette skjer på måter som sikrer åpenhet og demokratisk styring. Vi er også positive til at kommuner som gjennom folkeavstemninger selv ønsker det, slår seg sammen. Dersom fylker og kommuner som er tvangssammenslått selv ønsker det skal SV ta initiativ til at vedtakene oppheves.
- **Gi kommunene lov til å gjøre kommunale avgifter avhengige av inntekt.** I dag rammes husholdninger med lav skatteevne uforholdsmessig hardt av høye og regressive avgifter.
- **Styrke det regionale folkevalgte nivået ved å flytte makt fra statlig nivå.** SV vil ha sterkere fylker, som skal ta over ansvaret for sykehus og få flere oppgaver og større ansvar på områder som samferdsel, distrikts- og regionalpolitikk, næringspolitikk, miljøvern og arealforvaltning, landbruk og kultur. SV vil at folket skal få si sin mening om fylkessammenslåinger gjennom folkeavstemninger, og vi vil respektere resultatet.
- **Innføre mulighet for deltakende budsjettering i kommuner og bydeler.** Med deltakende budsjettering får alle innbyggere muligheten til å delta aktivt i utformingen av sitt lokalsamfunn.

- **Styrke kommuneøkonomien betydelig.** Dette er nødvendig for å sikre gode velferdstilbud i hele landet.
- **Innføre fast avgift til kommunene for bruk av fjordene til oppdrett** basert på antall kilo produsert fisk i hver kommune. Kommunene får for lite igjen for arealene de avser til oppdrettsnæringene.
- **At kommunene skal bestemme skolestruktur selv.** Private skoler som har fått statlig godkjenning kan bare etableres med offentlig støtte dersom kommunene gjør positive vedtak om etablering.

Et universelt utformet samfunn

I et rettferdig og demokratisk samfunn har alle like muligheter til å leve frie og selvstendige liv. SV vil at all infrastruktur og offentlige rom skal være tilgjengelige for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Vi vil ha et mer inkluderende arbeidsliv, mer tilpasset opplæring for barn og unge, og vi vil sikre at alle får hjelpemidler og oppfølging de har behov for.

SV vil:

- **Gjeninnføre målet om at Norge skal være universelt utformet innen 2025.** Et universelt utformet samfunn er et bedre samfunn for alle.
- **Styrke hjelpemiddelformidlingen** og opprettholde den som en del av folketrygden for å sørge for at alle har likeverdig tilgang til hjelpemidler.
- **Foreslå at en ordning med familievikar lovfestes** slik at familier som har særlige behov kan få bedre avlastning i hverdagen enn i dag.
- **At mennesker med utviklingshemming sikres frihet, selvbestemmelse og deltakelse i** samfunn og arbeidsliv, ikke minst gjennom å stoppe forsøk på å bygge nye, store spesialinstitusjoner.
- **Jobbe for at flere med funksjonsnedsettelser kommer i arbeid og beholder arbeidstilknytningen sin gjennom riktig tilrettelegging,** blant annet gjennom arbeidsmarkedsbedrifter, styrking av VTA-plasser og retten til reserverte avtaler i det offentlige.
- **Sørge for at alle barn og unge som har rett på tilpasset opplæring og hjelpemidler får det** og at de blir tilstrekkelig fulgt opp gjennom hele utdanningsløpet. Vi vil bedre systemet for formidling av tegnspråktolker, utdanne flere tolker og opprette flere tolkestillinger.
- **At heistilskuddene økes** slik at eldre boligblokker og bygg kan gjøres mer tilgjengelige.
- **Jobbe for tiltak mot diskriminering og ulike former for sosial ekskludering av personer med funksjonsnedsettelser** i skole, arbeid og i samfunnet ellers.

Internasjonalt demokrati

Nasjonale regler og lover skal ikke kunne settes til side av multinasjonale selskaper eller gjennom udemokratiske handelsavtaler. Internasjonale organisasjoner som FN og WTO må være demokratiske og åpne. Norge skal spille en rolle som pådriver for å beskytte menneskerettighetene og sikre at folkestyret også gjelder internasjonalt.

SV vil:

- **Sørge for at internasjonale selskaper betaler det de skal.** SV vil utrede en ordning der beskatning av overskudd i selskaper baseres på hvert lands andel av omsetningen.
- **At Norge presser på for at skattesamarbeid på tvers av land foregår i åpne internasjonale fora,** der flest mulig, og da særlig fattige land, er inkludert, som for eksempel FN.
- **Beskytte menneskerettighetene.** Både i Europa og globalt er menneskerettighetene under press. SV vil overholde Norges forpliktelser overfor internasjonale konvensjoner, og avvise forsøk på å svekke både nordmenns og andres menneskerettigheter.
- **Ivareta selvråderetten.** SV vil bevare kravet om $\frac{3}{4}$ flertall på Stortinget for å avgi suverenitet. I spørsmål om medlemskap i EU er det også et krav med flertall i folkeavstemning.
- **Opprette støtte for fattige lands forhandlingsdelegasjoner i WTO.** Dette må være finansiert ved en avgift som de rike landene i WTO betaler.
- **Demokratisere og flytte makt fra Verdensbanken og IMF.** Vi vil endre på måten stemmer fordeles på, for å gi fattige land økt innflytelse. Samtidig vil vi styrke FN og støtte alternative finansinstitusjoner.
- **At lån fra IMF og Verdensbanken ikke skal kunne kobles til krav om privatisering,** kutt i offentlige tjenester, eller liberalisering av økonomien som et vilkår for å gi slike lån.
- **At Norge tar et internasjonalt initiativ for å bedre situasjonen for romfolket.** De må sikres gode levekår med utgangspunkt i egne tradisjoner og levesett.
- **Begrense stormaktenes hegemoni innenfor FN.** Veto i Sikkerhetsrådet skal kunne overprøves ved 14 stemmer mot.
- **Fortsette å styrke innsatsen for akademisk frihet internasjonalt,** primært ved å støtte en permanent Students at Risk-ordning, og forbedre overvåknings- og uttaksmetodene gjennom UD. SV vil også støtte opp under ikke-statlige organisasjoners arbeid med å spre ordningen til andre land, primært i Norden.

Samer og nasjonale minoriteter

Samene er Norges urfolk og Norge er forpliktet til å sørge for at den samiske befolkningens rettigheter ivaretas. Samisk kultur har en viktig plass i den norske kulturarven, og samene må sikres avgjørende innflytelse over beslutninger som angår samisk kultur og urfolksrettigheter. SV vil øke bevilgningene til Sametinget og styrke Sametingets konsultasjonsrett.

Samisk og norsk er likeverdige skriftspråk i Norge. Fornorskningspolitikken har fratatt mange samer sitt morsmål. Enhver som er frarøvet sitt språk bør få muligheten til å ta det tilbake. Å bevare og styrke samisk språk er avgjørende for å ivareta og utvikle samisk kultur og samfunn.

Kulturutøvere og den samiske befolkninga må få spillerom til å utvikle samisk kultur på egne premisser. Det er avgjørende at ikke markedet skal styre samisk kulturutvikling. Samiske kulturarrangement og festivaler er viktige møteplasser for utøvelse av samisk kultur

Tradisjonelle samiske næringer er i stor grad primærnæringer, som reindrift, fiskeri og landbruk, utmarksbruk og duodji. Samisk reindrift er i utgangspunktet bærekraftig produksjon av mat og klær. Norge har skrevet under FN-konvensjonen om urfolks rettigheter. SV vil bidra til at vårt urfolk, samene, kan opprettholde og videreutvikle sine språk, sine kulturer og næringer. Det er viktig at samisk tam-reindrift ikke mister viktige arealer gjennom storsamfunnets utbygging av vindkraft, vannkraft, mineralutbygging og hyttebygging. SV vil støtte opp om bærekraftig utvikling av tradisjonelle samiske næringer, men også legge til rette for utvikling av kunnskaps- og teknologibaserte næringer i samiske områder.

Fem folkegrupper har status som nasjonale minoriteter – jøder, kvener, rom, romani og skogfinner – alle med langvarig tilhold i landet vårt og med en særegen historie og kultur. SV mener norske myndigheter må føre en mer aktiv politikk for å sikre at de nasjonale minoritetene får muligheter til å verne om og videreutvikle egen kultur og språk. Deres historie og situasjon skal representeres i skolen og andre institusjoner som bærer kulturarv.

SV vil:

- **Styrke bevilgningene til Sametinget og bevare konsultasjonsretten.**
- **Sikre at alle elever i Norge får kjennskap til samisk språk og kultur.**
- **Sikre at barn og unge i samiske områder har rett på opplæring i og på samisk.**
- **Rekruttere flere samisktalende lærere og førskolelærere**, samt sikre etterutdanning og faglig utvikling. Ordningen for ettergivelse av studielån for fullførte studieløp bør også gjelde samisktalende helsepersonell.
- **Styrke voksenopplæringsprogrammer i samisk.**
- **Øke støtten til samiske medier.**
- **Sikre støtte til samiske festivaler og kulturarrangement**, som Riddu-Riddu.
- **Øke bevilgningene til samiske museer** slik at skjevfordelingen i forhold til andre museer utjevnes.
- **Prioritere samisk næringsutvikling innenfor virkemiddelapparatet.**
- **Opprette en sannhetskommisjon for å granske fornorskningen** og uretten begått mot samene av den norske stat, og hvordan vi kan rette på det.
- **Innføre 6. februar som nasjonal høytidsdag.**
- **Videreutvikle Samisk høgskole til et globalt urfolksuniversitet.**
- **Styrke arbeidet for språk og kultur for nasjonale minoriteter.**
- **Sikre barn av romfolket skolegang.**

En sekulær stat med frihet for enkeltmennesket

Alle mennesker har krav på reell religions- og meningsfrihet. Verken staten eller offentlige institusjoner bør ta stilling i religiøse spørsmål, men bidra til at alle borgere over 15 år skal stå fritt til å velge livssyn og religiøs praksis. Religionsfrihet innebærer også at mennesker ikke utsettes for religiøs kontroll og tvang. Den viktigste kampen for frigjøring i trossamfunnene skjer nedenfra, og SV vil støtte feministiske, kvinnefrigjørende og skeive initiativer i trossamfunnene.

SV vil:

- **Gi økonomisk hjelp mot diskriminering** gjennom å støtte et mangfold av organisasjoner som arbeider for å styrke rettighetene til kvinner og LHBT-befolkningen innenfor religiøse samfunn.
- **Stoppe støtte til diskriminering** ved å fjerne statsstøtten til trossamfunn som benytter seg av unntaksadgangen i likestillingsloven.
- **Innføre en lav obligatorisk medlemsavgift for de trossamfunn som ønsker å motta statsstøtte.** Vi vil jobbe for at ingen skal regnes for å ha en tilknytning til et trossamfunn uten å faktisk være medlem.
- **Tilby utdanning av religiøse ledere i Norge** for å bidra til å sikre at norsk språk og verdier som demokrati, likestilling og menneskerettigheter får en naturlig plass i alle trossamfunn.
- **Endre Grunnloven** slik at paragrafer som henviser til en særskilt religion endres eller fjernes.
- **At statlig støtte skal kunne nektes hvis et trossamfunn bidrar til å spre ekstremisme eller oppfordrer til alvorlig sosial kontroll mot kvinner eller skeive.**
- **At kommunene overtar ansvaret for drift av gravlundene,** for å sikre likeverdig behandling av alle livssyn.
- **At skillet mellom stat og kirke fullføres.** Gode arbeidsforhold, lønns- og pensjonsvilkår for de ansatte i Den norske kirke, som tidligere har hatt staten som arbeidsgiver, må sikres i denne prosessen.
- **Støtte organisasjoner som yter hjelp til mennesker i religiøse bruddprosesser.**

Ytringsfrihet

Friheten til å si det du vil, er en grunnleggende menneskerettighet og en forutsetning for et demokratisk samfunn. Det innebærer at vi også må tåle ytringer som rammer vår tro, kultur eller personlige overbevisning. Men det betyr ikke at vi skal godta sjikane, hets og rasisme. SV mener ytringsfriheten må ha vide rammer, og at den skal gjelde like sterkt i alle deler av samfunnet, også i religiøse bevegelser. Ytringsfrihet handler også om et sterkt personvern og retten til å varsle om kritikkverdige forhold på arbeidsplassen.

SV vil:

- **Tydeliggjøre dagens «rasismeparagraf».** SV vil endre straffeloven slik at § 185, kjent som rasismeparagrafen, tydeligere skiller mellom frie ytringer og faktisk hatefull og truende atferd, og gjør det lettere å rettsforfølge sistnevnte.

- **Styrke kampen mot trusler, sjikane og forfølgelse.** Fri meningsutveksling forutsetter at alle føler seg trygge når de ytrer seg offentlig. SV vil sette politiet i stand til å styrke innsatsen mot trusler, sjikane og forfølgelse.
- **Opprette frihavner eller fribyer for varslere og journalister.** SV vil gi utenlandske varslere og journalister som søker beskyttelse, eller som ønsker å besøke Norge, samme vern som norske varslere. Varslervernet må overstyre bilaterale utleveringsbestemmelser.
- **Styrke ytringsfriheten for ansatte og varslere.** Alle skal oppfordres og ha trygghet for å varsle. Vi vil ha en egen varslerlov og eget varslerombud for å gi alle rett og trygghet til å si fra om kritikkverdige, uetiske og ulovlige forhold.
- **Sette ned en ny overvåkingsskomisjon.** Utbredt overvåking skremmer mennesker fra å ytre seg. SV vil ha ei kartlegging av summen av overvåking som nordmenn utsettes for, og utarbeide effektive tiltak mot overvåking og krenkelser av personvernet.
- **Gå mot innføring av et såkalt digitalt grenseforsvar** og alle andre tiltak som fører til masseovervåking av norske borgere. SV ønsker å utrede og iverksette tiltak som styrker vårt digitale forsvar uten masseovervåking.

Medier

Frie medier er en av de viktigste forutsetningene for et fritt demokrati. Norske medier har gjennomgått store endringer de siste årene. Annonseinntektene har gått ned, vi har fått mange nye digitale flater, og skillet mellom journalistikk og annonsering er blitt mindre. SV vil beskytte mediernes frihet ved å øke pressestøtten og stoppe annonselekkasjen til utlandet.

SV vil:

- **Øke pressestøtten.** Den frie pressen er under press. SV vil sikre et variert og fritt medieliv.
- **Stoppe skatte- og annonselekkasjen.** De nye, store annonseaktørene skal bidra med arbeidsplasser og skatteinntekter i Norge, ved nye regler mot overskuddsflytting og med kildeskatt på royalties og lisenser.
- **Bevare allmennkringkasterne.** NRK skal ha retten til å drive fri og uavhengig journalistikk på alle plattformer og med sikker finansiering. Den kommersielle allmennkringkasteren skal sikres forutsigbare økonomiske rammer. NRK skal ivareta en sterk satsing på norskproduserte programmer og en god distriktsprofil.
- **Styrke kildevernet.** Kunstneres og journalisters verk skal beskyttes, og kildevernet skal styrkes i etterforskningssaker.
- **Gjøre redaktøransvaret teknologinøytralt.** Det samme ansvaret skal gjelde for digitale medier som for trykte.
- **Beskytte norske medier mot urettferdig konkurranse fra utlandet,** ved å tette skattehullene de internasjonale konsernene benytter seg av.
- **Styrke NRK som offentlig eid allmennkringkaster.** Øke støttemidler til nasjonale TV-produksjoner og nyhetsredaksjonen med større dekning av flere land og regioner.

- **Legge ned kringkastingsrådet.** NRKs redaksjonelle frihet må utvides og ikke være gjenstand for noen form for «vokterråd».
- **At domenene for Svalbard og Bouvetøya skal benyttes som sikre, digitale frihavner,** for forfulgte medier, blogger og lignende internasjonalt.

Et moderne demokrati

Folkestyret må ikke tas for gitt. SV mener det norske demokratiet må videreutvikles for å sikre større deltakelse og økt medbestemmelse. Flere må få mulighet til å stemme ved valg, og folk må ha større muligheter til å påvirke hvilke saker som behandles politisk.

SV vil:

- **Sørge for at makt og posisjoner ikke går i arv.** Derfor vil SV erstatte monarkiet med republikk.
- **Øke velgernes innflytelse i Stortingsvalg.** Derfor vil SV gjøre det lettere å stemme fram kandidater på listene.
- **Sette ned stemmerettsalderen til 16 år.** Det er på tide nå.
- **Tillate dobbelt statsborgerskap.** Mange nordmenn må frasi seg statsborgerskapet fordi de lever en periode av livet i utlandet, og mange innvandrere lar være å bli norske statsborgere fordi de må si fra seg sitt opprinnelige. Det er et demokratisk sløseri.
- **Sørge for moderate lønninger for stortings- og regjeringsmedlemmer og statlige ledere.** Ingen leder i staten bør tjene mer enn statsministeren.
- **Innføre folkeforslag.** Med et folkeforslag fører 50 000 underskrifter til at en sak automatisk skal behandles i Stortinget, og alle innbyggere over 16 år kan signere.
- **Utvide bruken av folkeavstemninger i viktige spørsmål for Norge.** I dag tas for mange viktige beslutninger uten at befolkningen er spurt til råds.
- **Arbeide for å få flere kvinner og personer med minoritetsbakgrunn inn i politiske og offentlige styrer, råd og utvalg.**

Digitalisering og fornying av offentlig sektor

Digital teknologi åpner opp for at samfunnet raskt kan møte folks behov. Mangelfulle digitale løsninger i helsevesenet, NAV, skolen og andre steder i det offentlige skaper ikke bare frustrasjon, men kan være en trussel mot personvernet og i verste fall mot sikkerheten. Når offentlige tjenester digitaliseres, skal det gjøres på en trygg måte. Alle som opplever krenkelser av sitt personvern på nett, må få rask hjelp, og barn må være spesielt prioritert. Digitaliseringen bør brukes som et verktøy for å desentralisere offentlige etater.

SVs mål med fornying av offentlig sektor er at det skal bidra til bedre helse-, utdanning-, og velferdstjenester for folk. Det offentlige bruker for ofte konsulentselskaper i stedet for sine egne ansattes ideer og kompetanse. SV vil snu om på dette

Mulighetene for å bruke digitalisering til å skape bedre offentlige tjenester er enorme, men potensialet blir ikke utnyttet. Ettersom digitaliseringen knytter seg inn i stadig flere samfunnsområder blir det stadig viktigere med politisk styring. Brukt på riktig måte vil digitalisering redusere byråkrati og bidra til næringsutvikling, hjelpe ansatte i skole, helse og velferd å gjøre en bedre jobb, i større grad tilpasse de offentlige tjenestene hvert enkelt menneskes behov, og skape større nærhet til tjenestene.

SV vil:

- **Gjøre det enklere å logge på det offentlige.** Alle innbyggere skal ha en personlig offentlig inngang på nett som gir tilgang til alle statlige og kommunale tjenester med høyt sikkerhetsnivå. Dette skal drives av det offentlige, og ha krav om oppbevaring av data i Norge.
- **Stagge offentlig og privat overvåkning.** Datatilsynet skal beskytte personvernet og spre informasjon om hvordan folk kan beskytte seg selv. Kun politiet skal kunne etterforske på nett.
- **Sikre at kritisk viktige tjenester og infrastruktur skal være plassert i Norge,** og at det ikke bare gjelder bygningene og instrumentene, men også IKT-systemene og driftspersonellet. Kritiske tjenester skal fungere under nasjonal kontroll under alle forhold, også kriser og krig.
- **At offentlige IKT-tjenester skal være til for å tjene befolkningen.** Når offentlige tjenester digitaliseres skal det gjøres på en trygg måte, og det skal vurderes om kildekoden kan bli gjort tilgjengelig som fri programvare. Alle løsninger fra offentlig sektor skal være tilgjengelig for alle og på alle plattformer. Det offentlige skal alltid bruke åpne standarder når det er mulig.
- **Bygge ut det fjernmedisinske tilbudet** slik at flere kan få medisinsk hjelp hjemme. Da kan flere få spesialisthjelp nær der de bor.
- **Lage felles digitale løsninger for kommune og stat.** Løsninger som utvikles i offentlig sektor, må kunne brukes som felles løsninger i hele forvaltningen.
- **Bygge en felles IKT-arkitektur for skolen basert på internasjonale standarder og felles pålogging.** SV vil at IKT-løsningene i skolen skal holde høyt nivå, være likt for alle og sikre elevenes og ansattes personvern.
- **Dele IKT-løsninger som utvikles i Norge med land vi samarbeider med** gjennom utviklingspolitikken for å bidra til sterkere institusjoner i utviklingsland.
- **Samordne de digitale systemene i NAV.** Det må moderne og enkle systemer til for at folk skal få den hjelpen de trenger i NAV.
- **Sikre at offentlige IKT-tjenester bygger på moderne dataflyt, ikke bare tilbyr digitale versjoner av papirskjema.**
- **Styrke IKT-næringen.** Tilgangen på kompetanse må bedres for næringen, antall studieplasser innen IKT skal økes, og det offentlige skal gjennom sine innkjøp legge til rette for mer utvikling av norsk IKT, og det skal legges til rette for grønne datasentre.
- **Styrke Innovasjon Norges støtte til utvikling av digitale tjenester, app-teknologi og spill.** SV vil skape flere arbeidsplasser innen digitale forbrukertjenester og medier i Norge.
- **Satse på norske drifts- og utviklingsmiljøer fremfor ukritisk outsourcing til utlandet.**

- **At de som har behov for det, som eldre uten erfaring med IKT, må sikres mulighet til personlig service.** Offentlig sektors behov for digitalisering må brukes til å bygge opp og sikre at norske bedrifter også bygger opp og innehar nødvendig kompetanse på IKT-feltet.
- **Arbeide for at Riksarkivet tar et ledende ansvar for at digitale arkiver blir sikret for all framtid.**

Demokrati i arbeidslivet

Arbeiderbevegelsen har vært avgjørende for å bygge den norske velferdsstaten og folkestyret, og gjort Norge til et mer rettferdig samfunn. I dag utfordres den norske modellen av økt toppstyring, selskapsformer som svekker de ansattes innflytelse og at velferden drives som butikk. For å verne om friheten og medbestemmelsen til norske arbeidere må det norske arbeidslivsdemokratiet utvides og vi må arbeide for trepartssamarbeidet.

SV vil:

- **Innføre en franchiselov.** Loven må gjøre kjeden endelig ansvarlig for at arbeidsmiljøloven følges. Dagens franchisemodell utfordrer grunnleggende verdier i den norske modellen, og truer anstendige lønns- og arbeidsvilkår.
- **Sikre lønnsomme bedrifter mot spekulasjon.** SV vil gå inn for etablering av lønnstakerfond slik at ansatte kan kjøpe bedriften de jobber i.
- **Støtte opp om samvirkebedrifter og selskaper med demokratiske eierskapsformer.** Vi vil ha støttetiltak i en oppstartfase for slike bedrifter.
- **Øke de ansattes representasjon i bedriftsstyrene.**
- **Innføre lønnstakerfond for å sikre de ansatte en eierandel i større aksjeselskap.**
- **Styrke medbestemmelsen i offentlig sektor.**
- **At tillitsvalgte i bedriften skal inkluderes i ansettelsesprosesser.**

Innvandring og integrering

Norge er et flerkulturelt samfunn, hvor det bor folk med bakgrunn fra mange ulike land. Dette gir mange muligheter, og mange med innvandrerbakgrunn bidrar på en positiv måte. Integreringen går i hovedsak bra, noe vi ser ved at mange unge med innvandrerbakgrunn lykkes godt i utdanning og arbeidsliv. Samtidig er det også utfordringer som vi må jobbe med. Vi må øke kvinners deltakelse i arbeidslivet, styrke norskopplæringen og ta utfordringer med æreskultur på alvor. Rasisme og fremmedfiendtlighet er også et stort problem som må bekjempes. Det må være noen grunnleggende verdier som er felles for alle som bor i Norge. SV er derfor opptatt av å støtte krefter i minoritetsmiljøene som kjemper for likestilling og moderne verdier.

Mennesker som har krav på beskyttelse og får opphold i Norge, skal få muligheten til å delta i samfunnet på lik linje med alle andre. God språkopplæring, tidlig bosetting og et tilgjengelig arbeidsmarked er viktig for den enkelte. Men det er også en lønnsom investering for samfunnet å sørge for at så mange som mulig kan bidra med sin kompetanse i arbeidslivet og betale skatt fremfor å være avhengig av overføringer. Vi har et særlig ansvar for å gi trygghet og gode rammer for enslige mindreårige asylsøkere. Kommuner som tar imot flyktninger, skal være trygge på at de blir utrustet økonomisk til å gi den hjelpen som trengs og bidra til god integrering.

Norge må stå i front for å fremme et internasjonalt samarbeid som bedre håndterer den globale migrasjons- og flyktnings situasjonen og som motvirker de grunnleggende årsakene til at folk blir drevet på flukt. Dette vil kreve styrket innsats til humanitære formål, utviklingsformål, internasjonalt diplomati og klimaforpliktelser.

Innvandring og asyl

Det norske samfunnet er stabilt og sikkert for de fleste av oss som bor her, i sterk motsetning til områder der folk må flykte fra krig, urettferdighet og forfølgelse. De som kommer til Norge og søker om asyl, skal få en human, rettssikker, individuell og rask behandling av sin søknad. De som ikke har krav på beskyttelse, skal returnere raskt. Vi skal føre en asylpolitikk som skal være solidarisk, sikre folks rettssikkerhet og som følger prinsippene i menneskerettighetskonvensjonene.

En god innvandringspolitikk krever godt internasjonalt samarbeid, og de europeiske landene må gå sammen om å sikre en rettferdig fordeling av flyktninger. Det internasjonale storsamfunnet må også gå sammen om å bidra til en verden hvor færre mennesker drives på flukt. Norge må forsterke fredsarbeidet, det humanitære arbeidet, klimainnsatsen og bistanden.

SV vil:

- **At flyktningkonvensjonen endres** for å ivareta barns rettigheter bedre. SV vil arbeide for en tilleggsprotokoll om klimaflyktninger og internt fordrevne flyktninger slik at klimaflyktninger kan få opphold på humanitært grunnlag.

- **Opprette et felles europeisk asyl- og kvotesystem** med forpliktende ansvarsfordeling, som skal fungere parallelt med FNs høykommissær for flyktningers kvotesystem.
- **Opprette et ombud for flytninger og asylsøkere.**
- **Arbeide for at Norge skal ratifisere FNs konvensjon om migranternes rettigheter.**
- **Arbeide for å føre en asylpraksis som er i tråd med anbefalingene fra FNs høykommissær for flyktninger.**
- **Øke antall kvoteflyktninger Norge tar imot.** Situasjonen i Syria krever en drastisk økning i kvoteflyktninger derfra.
- **Jobbe for at ofre for menneskehandel kan få opphold i Norge selv om det ikke foreligger tiltale eller dom i saken.** Det bør være tilstrekkelig for opphold at det er overveiende sannsynlig at personen er utsatt for menneskehandel og har samarbeidet med politiet.
- **Sikre alle utlendingssaker med klagebehandling rett til muntlig behandling i en domstol,** gjennom å erstatte Utlendingsnemnda med en Utlendingsdomstol.
- **Fjerne treårsregelen for rett til permanent opphold.** Treårsregelen bør erstattes med et system som ikke gjør kvinner sårbare for overgrep og utnytting. Treårsregelen fratar den som er kommet til Norge gjennom ekteskap retten til å bli i Norge om skilsmisse tas ut før det har gått tre år etter giftermålet.
- **Sikre kort saksbehandlingstid.** Saksbehandlingstiden i asylsaker og familiegjennforeningssaker skal normalt ikke gå over 6 måneder. SV vil opprette en egen særdomstol for utlendingssaker til erstatning for Utlendingsnemnda.
- **Fjerne krav som gjelder familiegjennforening.** Det skal ikke være krav til verken inntekt eller botid for å etablere en familie eller for å gjennforenes med nærmeste familie. Det skal være en grunnleggende rettighet å kunne gjennforenes med sin nærmeste familie.
- **At det opprettes en basis av asylmottaksplasser** som dekker det som i hovedregelen er antallet asylsøkere til Norge. SV vil at disse skal drives av kommuner og ideelle organisasjoner med lengre kontrakter. Slik kan kommunene koble det som skjer på mottak med integreringsarbeidet de driver.
- **At alt opphold i Norge får lik betydning ved vurdering av humanitært opphold,** også det som er regnet som ulovlig.
- **Gi papirløse og ureturnerbare asylsøkere lik rett til helsehjelp som andre asylsøkere.**
- **Vurdere å åpne for asylsøknader fremmet fra tredjeland.**
- **Endre regelverket** slik at det blir mulig å reagere på overtredelse av utlendingsloven på andre måter enn ved utvisning og innreiseforbud.
- **Arbeide for at det ved vurderingen av søknad fra LHBT-personer** som risikerer forfølgelse i sitt hjemland tas hensyn til den reelle risikosituasjonen, og ikke kun til i hvilken grad landets diskriminerende straffelover håndheves.
- **Arbeide for at utlendingsmyndighetene bygger opp spesialkompetanse** om særlig sårbare grupper, slik som homofile, barn og kvinner, som ofte utsettes for brutal behandling i fluktsituasjoner, og at det er særlig kompetanse om seksuelle overgrep.
- **Endre utlendingsforskriften slik at LHBT-flyktninger kan få unntak fra underholdskravet for å få familiegjennforening med partner,** selv om det ikke er dokumentert ekteskap eller samboerskap i minst 2 år.

- **Styrke asylsøkeres rettigheter og muligheter for å få prøvd sin sak i norsk rettssystem.**
- **Sikre godt psykologisk og somatisk helsetilbud ved ankomst til Norge.**
- **Styrke arbeidet med å identifisere statsløse og gi dem rettighetene** som følger av FN-konvensjonen om statsløses stilling.

Barn på flukt

Vi har et særlig ansvar for å gi trygghet og gode rammer til barn på flukt. Asylsøknader som involverer barn, må prioriteres. Den innsatsen vi gjør for de minste, vil også være den viktigste integreringen vi gjør på lang sikt. Barn som kommer raskt i gang med å lære norsk og starte i barnehage og på skole, vil ha bedre forutsetninger for å klare seg godt i samfunnet senere. SV vil jobbe for at de enslige mindreårige asylsøkerne skal få tryggheten og rettighetene alle barn trenger.

SV vil:

- **Styrke den barnefaglige kompetansen i hele mottakskjeden.** Alle barn under 18 skal ha rett på skoleundervisning, også mens de venter på at asylsaken blir behandlet. Det gir de bedre forutsetninger for å klare seg i samfunnet senere.
- **Gjennomføre systematisk kartlegging** og evaluering av barns levekår på mottak.
- **Ha rett til barnehageplass til alle barn.** Sikre at barn i asylmottak under skolealder får rett til barnehageplass.
- **Sikre etterforskning og oppfølging når barn forsvinner fra asylmottak.**
- **Styrke hensynet til barnets beste.** Barnets beste skal gå foran innvandringsregulerende hensyn. Vi skal jobbe for at Barnekonvensjonen i praksis veier tyngre i vurderingen av barns beste.
- **Oppheve midlertidig opphold.** Ordningen med midlertidig opphold for enslige mindreårige asylsøkere må oppheves. Trenger du beskyttelse skal du få fast opphold.
- **Ha en egen saksbehandlingsgaranti** for barn for å sørge for særlig rask og trygg behandling av saker som involverer barn.
- **At barn som er potensielle ofre for menneskehandel sikres bedre rettigheter.** Barnevernet, asylmottaksarbeidere og oppsøkende tjenester må ha kompetanse til å identifisere barn som er potensielle ofre for menneskehandel og det må innføres en amnestiordning for disse barna.
- **Sikre at alle barn i Norge som har bruk for bistand fra barnevernet får den nødvendige hjelpen og omsorgen de har krav på** etter lov om barneverntjenester, uavhengig av oppholdsstatus i Norge. Dette betyr at også alle enslige mindreårige asylsøkere skal ha krav på samme omsorg fra barnevernet som norske barn.
- **Styrke den flerkulturelle kompetansen hos barnevernet** og rekruttere flere fosterhjem blant minoriteter fra ulike kulturer.
- **Innføre tilsyn med tvangsreturer** i tråd med forpliktelser i EUs returdirektiv.
- **Ikke fengsle barn.** Norske myndigheter må sikre at barn ikke interneres og utsettes for frihetsberøvelse i lukkede mottak i strid med barnekonvensjonens artikkel 37.

- **Jobbe for et internasjonalt forbud mot kjøp av sex.** Trafficking er en av verdens største og mest lønnsomme kriminelle virksomheter som rammer fattige kvinner systematisk. Antallet mindreårige jenter som ufrivillig ender som sexslaver øker stadig.

Integrering

Den som skal bli godt integrert, trenger muligheten til å komme i arbeid raskest mulig og til å bli en del av et fungerende nettverk i lokalsamfunnet. For at flyktninger skal delta aktivt i samfunnet, må vi sørge for tilstrekkelig informasjon om rettigheter og plikter i det norske samfunnet, og vi må tilby god språkopplæring og tilgang til utdanning og jobb. Barnehager, skoler og arbeidsplasser er viktige fellesarenaer for å skape en felles forståelse av samfunnets verdier og inkludere alle i samfunnet. Flyktninger som kommer er ikke en ensartet gruppe, men mennesker med individuelle ressurser og utfordringer. Flyktninger vil være en stor ressurs for framtiden dersom vi tilrettelegger tidlig og riktig. SVs mål er et solidarisk og inkluderende samfunn, der alle har like muligheter og frihet til å leve sine liv slik de selv ønsker uansett tro, etnisitet eller kulturell bakgrunn. Vi ønsker et flerkulturelt samfunn uten diskriminering og med stort rom for mangfold.

SV vil:

- **Innføre midlertidig arbeidstillatelse for asylsøkere.** Åpne for at asylsøkere, så raskt søknaden er registrert, skal kunne søke om arbeidstillatelse og få innvilget det, også før asylintervju.
- **Arbeide for å styrke språkopplæringen til asylsøkere i mottak.**
- **Ha rask bosetting.** Det må være en tidsfrist for bosetting av flyktninger som har fått opphold, og staten må sørge for at dette er tilstrekkelig finansiert. Det skal være obligatorisk for kommuner å bosette, og antall flyktninger skal være rettferdig fordelt mellom kommuner på bakgrunn av tidligere bosetting, innbyggertall og kommuneøkonomi.
- **Åpne for selvbosetting utenfor pressområder.** En avtalt selvbosetting med en kommune kan sørge for at bosetting går raskere enn en fordeling fra staten. Det bør også være et mål at bosetting skjer i den kommunen hvor mottaket ligger eller i områder hvor det er mulig å få jobb.
- **At staten skal bidra med midler til områdeløft for å bedre integrering og levekår i byer og tettsteder med særlige utfordringer.** Hovedmålet for slike satsinger bør ikke være integrering alene, men også bærekraftig byutvikling, synlig miljøopprusting, bedre livskvalitet og bedre levekår. Gratis halvdagsplass i barnehage for 3-5-åringer bør være en del av slike satsinger.
- **At kommunene forplikter seg til å støtte og ha et godt samarbeid med frivillig sektor innen integrering.**
- **Gjøre det mulig å likestille gifte forsørgere med partner på ukjent sted med enslige forsørgere.** Mange er gifte med partner på ukjent sted og er derfor i realiteten enslige forsørgere i Norge, uten at de har rett på trygdeytelser som for eksempel overgangsstønad, bidragsforskudd og utvidet barnetrygd som andre.

- **Innføre mentorordninger og målrettede ordninger** som gir innvandrere og asylsøkere hjelp til jobbsøking.
- **Sikre flere praksisplasser og god oppfølging.** Bedriftene skal ikke kunne ha flere praktikanter etter hverandre i samme stilling over lengre tid. Det bør også satses på arbeidstreningstiltak rettet spesifikt mot minoritetskvinner slik som «Jobbsjansen».
- **Kjempe for at minoritetskvinner og kvinner med innvandrerbakgrunn sikres selvstendige rettigheter og økonomisk frihet.**
- **At ordningen med å kalle inn minst en kvalifisert søker med minoritetsbakgrunn til intervju utvides** til å gjelde private mellomstore og store bedrifter.
- **Bekjempe sosial kontroll og æreskultur.** Ordningen med minoritetsrådgivere ved videregående skoler skal trappes opp, og den flerkulturelle kompetansen styrkes. Innsatsen mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse videreføres med kraft.
- **Bruke kvotering som virkemiddel** når det er nødvendig for å sikre like muligheter i arbeidslivet.
- **At alle offentlige etater og private bedrifter av en viss størrelse må utarbeide en tiltaksplan for rekruttering av minoriteter.**

Kvalifisering og utdanning

Å kunne språk er den aller viktigste forutsetningen for kontakt med andre, vennskap, forståelse av kultur og å beherske en jobb. Språkopplæring må gjerne kombineres med praktisk læring. Vi må tilrettelegge bedre for norskopplæring på arbeidsplasser, og styrke innsatsen for voksenopplæring og etter- og videreutdanning for personer med minoritetsbakgrunn.

SV vil:

- **Styrke og videreutvikle introduksjonsprogrammet.** Vi vil styrke ordningens fokus på tiltak tilpasset hver enkelt deltaker. Vi vil at ordningen ved behov kan utvides over flere år for å oppnå kvalifisering for de med spesielle utfordringer.
- **At unge deltakere (18-25 år) i introduksjonsprogrammet gis samme lønn som de eldre.** De unge får i dag bare 2/3 av det de voksne får, selv om de kan ha familie og barn og for øvrig de samme utgifter som voksne.
- **Gjøre opplæringen i norsk og samfunnskunnskap fleksibel** slik at det blir mulig å gjennomføre opplæringen i sammenheng med arbeid eller utdanning, og at tilskuddet til opplæringen økes.
- **Utvikle og styrke høgskole- og universitetsbaserte norskkurs** for personer med høyere utdanning, for å knytte norskopplæringen mer opp til den utdanningen personen allerede har.
- **Arbeide for at regelverket for godkjenning av utdannelser gjøres enklere.** Vi vil at utdanning fra andre land lettere kan godkjennes i Norge, og vil innføre kvalifikasjonspass for flyktninger før godkjenning.

- **Kartlegge kompetansen hos flyktninger, asylsøkere og personer på familiegjennforening raskest mulig etter ankomst til Norge.** Vi vil ha flere tilbud om kompletterende utdanning i høyere utdanning og i videregående skole.
- **At familiegjennforente skal få gratis eller rimelig tilbud om norskopplæring.**
- **At norskopplæringen for voksne innvandrere skal skje på nynorsk i nynorskkommuner.**

Arbeidsinnvandring

Arbeidsinnvandring øker arbeidskraften og kompetansen som Norge trenger. Men mange arbeidsinnvandrere kommer fra land med lavere lønninger og svakere vern av arbeidstakerne enn det vi har i Norge. Vi må ikke tillate at arbeidsgivere utnytter dette som en mulighet til å uthule den norske modellen. Arbeidsinnvandrere skal ha de samme lønns- og arbeidsvilkårene som norske arbeidstakere.

Sosial dumping må bekjempes gjennom aktive tiltak. Dette gjelder både økt myndighetskontroll, rettigheter til fagbevegelsen og allmenngjøring av tariffavtaler.

SV vil:

- **Lage en startpakke for arbeidsinnvandrere.** Arbeidsinnvandrere skal få en startpakke med informasjon om rettigheter og plikter på språk de forstår, og tilbud om norskundervisning. Fagbevegelsen inviteres til å delta i dette.
- **Styrke Arbeidstilsynets oppfølging av arbeidslivskriminalitet og sosial dumping.** Øke bøtene for bedrifter som blir tatt for arbeidslivskriminalitet, slik at man viser at samfunnet tar det på alvor og at det ikke skal lønne seg å begå kriminalitet ved å utnytte andre mennesker.
- **At diskrimineringslovgivningen følges tettere opp.** Verneombud og tillitsvalgte gis økt kompetanse for å avdekke forekomster av diskriminering, og for å gi god veiledning og oppfølging av de som opplever diskriminering.

Rasisme og diskriminering

Til ulike tider har rasismen rettet seg mot forskjellige grupper. I dag fokuserer høyreekstreme grupper mest på mennesker som betraktes som muslimer. En del av denne direkte rasismen går under dekke av å være islamkritikk. Terskelen for å komme med hatefulle ytringer og direkte trusler har senket seg, og er blitt normalisert i sosiale medier. Økt islamofobi har likevel ikke ført til en avvikling av annen rasisme. Vi ser i dag en økning av antisemittisme, rasisme og fordommer rettet mot mennesker av afrikansk opprinnelse og romfolk.

SV vil motarbeide diskriminering på boligmarkedet og i arbeidslivet gjennom en streng håndheving av antidiskrimineringslovverket. Vi har alle et ansvar for å mobilisere mot hverdagsrasismen der vi jobber og bor. Rasisme og diskriminering må bekjempes gjennom lovgivning, og gjennom økt

forståelse og kontakt mellom mennesker og folkegrupper. Faktabaserte debatter og dialog om ulike sider ved innvandring og integrering er viktig for å bekjempe rasisme og diskriminering.

Vi ønsker et samfunn der alle står fritt til å utøve tro og livssyn, og der det finnes en levende dialog om religion. Samtidig står vi fast på retten til å kritisere de kreftene som i religionens navn ønsker å føre samfunnet i konservativ retning.

SV vil:

- **Bekjempe rasisme og diskriminering, antisemittisme og islamofobi.**
- **Tydeliggjøre dagens «rasismeparagraf».** SV vil endre straffeloven slik at § 185, kjent som rasismeparagrafen, tydeligere skiller mellom frie ytringer og faktisk hatefull og truende atferd, og gjør det lettere å rettsforfølge sistnevnte.
- **Styrke redaktøransvaret for hatefulle ytringer.**
- **Gjennomgå politiets praksis med utlendingskontroll** for å hindre at den fungerer diskriminerende.
- **Å sikre at verneombud og tillitsvalgte** gis økt kompetanse for bedre å være i stand til å avdekke forekomster av diskriminering, og for å gi god veiledning og oppfølging av de som opplever diskriminering.

Velferd

Velferdsstaten skal gi frihet og trygghet for hver enkelt av oss. Stadig flere kontroll- og styringssystemer i velferdstjenestene har bidratt til økt byråkrati, dårlig ressursbruk og derfor også dårligere velferdstjenester. SV vil erstatte stoppeklokkeregimer og skjemaveldet med tillitsreformer. Tillitsreformer handler om at de som bruker velferdstjenestene, skal ha større medbestemmelse i hvordan tjenestene skal være, og om at de ansatte skal få tillit og mulighet til å bruke tiden og evnene sine på det som gir den enkelte best tjenester. Skal vi lykkes med å skape gode levekår for alle, må de som kjenner problemene på kroppen og vet hvor skoen trykker alltid være med i utformingen og utviklingen av velferdstjenestene. Vi må sikre tverrfaglighet i alle velferdssystemene våre. Tjenestene skal i størst mulig grad være tilgjengelig for alle når de har behov for dem. Jo mer avhengig av tjenesten den enkelte er, jo viktigere er det at de blir involvert og deres og pårørendes behov ivarettatt.

Økonomisk trygghet og støtteordninger

Arbeid gir økonomisk trygghet. Vi trenger et inkluderende arbeidsliv som gir alle som kan jobbe, muligheten til det. De som blir syke, permitteres eller mister jobben, må sikres gode muligheter for å komme tilbake i arbeid. Samfunnet må også legge til rette for aktiviteter som hjelper folk tilbake i jobb. Vi må gjøre det som virker og motiverer.

SV vil:

- **Åpne for å ta utdanning i perioder der man mottar dagpenger**, slik at man kan være i aktivitet i perioder med arbeidsløshet.
- **Forenkle dagpengeregelverket** slik at gjennomsnittsberegning av tidligere arbeidstid fører til at det lønner seg å jobbe.
- **At økonomisk sosialhjelp må være på et nivå man kan leve av.** Derfor bør statlige satser opp til det som behøves for et normalt livsopphold, for eksempel ved bruk av SIFOs standardbudsjett. Barnetrygden må holdes utenfor ved beregning av sosialhjelp.
- **At uføretrygden holder et nivå som hindrer fattigdom** og at barnefamilier og unge uføre gis mer støtte enn i dag. Det skal lages en kompensasjonsordning for dem som tapte på endringene i uførereformen, og barnetillegget skal tilbake til samme nivå som før det borgerlige flertallet gjennomførte kutt i ordningen.
- **At overgangsstønnen for enslige foreldre opprettholdes**, styrkes og at mottakere av stønnen sikres tilgang til utdanning eller annen arbeidsrettet aktivitet.
- **At mottakere av arbeidsavklaringspenger får vurdering og tiltak** raskere enn i dag, for å unngå lengre perioder med arbeidsløshet eller manglende deltakelse i utdanning eller andre arbeidsrettede tiltak.
- **At satsen for unge som deltar i kvalifiseringsprogrammet, som i dag er lavere enn for voksne mottakere, heves til tilsvarende nivå som andre mottakere**, og at barnetillegget på arbeidsavklaringspenger økes for å gi trygghet og mer nærhet til arbeidslivet.
- **At minsteytelsene i folketrygden økes**, slik at folketrygden sikrer et anstendig livsopphold.

- **Jobbe for mangfold og kvalitet i arbeidsmarkedstiltakene**, ved å stoppe den pågående kommersialiseringen som gir monopoltilstander.
- **Bidra til arbeid til alle gjennom å holde varig tilrettelagt arbeid (VTA-ordningen) statlig, og utvide antall plasser betydelig.**
- **At ordningen med pleiepenger gjennomgår endringer som sørger for raskere avklaring for familiene, mindre utrygghet og mer forutsigbarhet.** Samtidig vil vi se på ordningen med omsorgslønn for å få til forbedringer.

Barn og foreldre

SV vil ha omsorgsordninger som gir alle barn like gode muligheter, også til å være sammen med begge foreldrene både i sitt første leveår og senere. Vi vil ha en mer rettferdig foreldrepengeordning, både for barna og for alle foreldre. Foreldrepengeordningen gjør det mulig å være både småbarnsforelder og arbeidstaker. I dag er det et krav at man må ha hatt yrkesinntekt før man mottar foreldrepenger. Det rammer barna aller mest og gjør at de ikke får tilbringe tid med foreldrene sine det første leveåret.

SV vil:

- **Innføre foreldrepenger for alle**, ved at det innføres en minsteytelse for foreldrepenger på to ganger grunnbeløpet i folketrygden fordelt over 49 uker for familier uten egen opptjening.
- **Sikre far eller medmor rett til to ukers lønnet permisjon ved fødsel utenom fedrekvoten.**
- **At alle fedre/medmødre skal gis selvstendig uttaksrett**, i første omgang til permisjon tilsvarende fedrekvoten.
- **Bedre permisjonsordninger for flerlingfamiliene**, gjennom lengre permisjon som kan tas ut samtidig med to voksne hjemme, ved å gi familier som får trillinger eller flere dobbel fødselspermisjon og ved å gi to uker fri ved fødsel per fødte barn. Også familier som adopterer søsken bør få styrkede rettigheter.
- **Reversere kutt i foreldrepermisjonen.** Mor og fars/medmors kvote skal økes med fire uker hver.
- **Ha en mer fleksibel foreldrepermisjon** ved å gi mulighet til å ta ut permisjon med 90 prosent lønn i tillegg til dagens ordninger med 80 og 100 prosent lønn.
- **Sikre kvinner med premature barn rett til sykemelding i stedet for permisjon** frem til termintidspunktet.
- **At tidlig besøk av helsesøster hjemme ikke skal erstatte god barselomsorg på sykehus.** Mødre skal ikke måtte reise hjem før de er klare for det, og ammehjelpen må styrkes.
- **Innføre en ventestønad.** SV vil avskaffe kontantstøtten og bruke pengene til en ventestønad for foreldre til barn som ikke har fått barnehageplass.
- **Alltid legge barnets beste til grunn.** I tilfeller der foreldrene ved brudd er skilte som foreldre, vil SV føre en politikk som gir barn størst mulighet til samvær med begge foreldrene, og søke å ansvarliggjøre begge i størst mulig grad.

- **Utrede om barn som har flere enn to omsorgspersoner også skal kunne ha flere enn to juridiske foreldre.**
- **Sikre at adoptivforeldre og adoptivbarn får tilstrekkelig støtte og oppfølging i forkant og etterkant av adopsjon.**

En trygg barndom

Alle barn har rett til en trygg barndom. Vi vet at en god barndom varer hele livet, og i generasjoner. En utjevnenende oppvekstpolitikk med god og effektiv beskyttelse av barn og unge er derfor viktig for den enkelte, for familiene og for fellesskapet. SV er opptatt av å sikre at FNs barnekonvensjon gjennomsyrrer alle systemer og all planlegging, og at barnevernet har nok tid og ressurser til å følge opp familier i en vanskelig situasjon. Spesielt viktig er det at barn blir hørt og får delta i alt som er viktig for dem. Systemene må organiseres på barn og unges premisser, så langt det lar seg gjøre.

SV vil:

- **Sikre at barn og unges behov settes i sentrum for utvikling av systemer og tjenester.** Barn og unge skal være systemenes viktigste samarbeidspartnere, og brukes aktivt i kvalitetssikring og kvalitetsutvikling.
- **Gi barn og unge kunnskap om rettigheter, og hva som er normalt og ikke.** Barnevernet må ut på de viktigste arenaene barn og unge befinner seg i.
- **Styrke helsestasjonene og svangerskaps- og fødselsomsorgen.**
- **Sikre at barn som ikke dukker opp til kontroll** ved helsestasjonen, hos fastlegen og hos tannlegen følges raskt opp.
- **Sikre at alle som skal jobbe med barn og familier får god kunnskap om vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt** gjennom studiene. Det må også tilbys tilstrekkelig etter- og videreutdanning.
- **Gjøre barnevernet tilgjengelig for barn og unge.** Barnevernet må oppsøke barn på barns arenaer. Barnevernet må dessuten være åpent når barna er kommet hjem fra skolen.
- **Gjøre barnevernsloven til en rettighetslov.**
- **Hindre at kravet om diagnoser styrer hva slags hjelp barn skal få.** SV vil gå imot pakkeforløp og sikre rask hjelp der barn og unge befinner seg.
- **Sikre bedre traumekompetanse i hjelpesystemene.** SV vil stille krav til opplæring i traumesensitiv omsorg i barnevernsinstitusjoner, i BUP og i skoler, og gå imot bruk av atferdsprogrammer som ART og så videre.
- **Endre taushetspliktreglene** slik at det blir enklere å samarbeide på tvers av tjenester.
- **Sikre tverrfaglighet og god nok bemanning.** SV vil innføre en veiledende bemanningsnorm for den kommunale barnevernstjenesten, og fullføre det rødgrønne barnevernsløftet.
- **Sikre at barn i størst mulig grad får vokse opp i miljøer de kjenner fra før.** Når barnevernet overtar omsorgen, må det letes i barnets familie, slekt og nettverk.
- **Samarbeide med minoritetsmiljøene** for å sikre større grad av tillit. SV vil gi god informasjon om barnevernet gjennom alle sentrale arenaer for nyankomne.

- **Rekruttere flere menn og personer med minoritetsbakgrunn til barnevernet.** Kvotering må vurderes.
- **Avkommersialisere barnevernet** og sikre størst mulig forutsigbarhet og kontinuitet. Kontrakter med ideelle skal i størst mulig grad være løpende, framfor at det benyttes anbud.
- **Sikre at alle velferdstjenester jobber helhetlig**, med et særlig blikk på barn og deres livssituasjon. Tjenestene må jobbe mer med oppsøkende virksomhet og hjemmebesøk.

Ingen profitt på velferd

Skattepengene skal gå til velferd, ikke til profitt i kommersielle selskaper. Når velferden privatiseres eller gjøres om til et marked, blir det vanskeligere for demokratiet å styre tjenestene, og penger flyttes fra fellesskapet til private lommer.

Når private skal tjene penger på velferd, går det ofte ut over arbeidsvilkår, lønn og pensjon for de ansatte. Mange av de ansatte i velferdstjenestene har i utgangspunktet lave lønninger og ugunstige arbeidstider, og samfunnet må sørge for at de verdsettes mer, ikke mindre. Derfor mener SV at det først og fremst er det offentlige, supplert av ideelle krefter, som skal stå for velferden i Norge.

SV vil:

- **Arbeide mot profitt på velferdstjenester.**
- **Stanse all profitt innen alle velferdstjenester som er finansiert eller delfinansiert av det offentlige.** Der det er påkrevd, vil SV innføre en regel om at man kun kan ta ut en begrenset profitt på investert kapital, og ikke av offentlige tilskudd eller egenbetalinger.
- **At all bruk av kommersielle konsulentselskap i staten revurderes.**
- **Avvikle anbudsordninger, bestiller/utfører-modeller, og andre styringssystemer tilpasset marked og konkurranse,** i velferden.
- **Garantere tilstrekkelig finansiering av framtidens velferdstjenester** slik at faglighet og tilbud til alle sikres, og frivilligheten kan bevares som frivillighet.

Ungdom

Unge mennesker skal vokse opp med visshet og trygghet om at de har rett til utdanning og jobb, og muligheten til å skaffe seg bolig. Det er også i samfunnets interesse at flest mulig deltar i fellesskapet og har en jobb de liker og kan leve av. Ungdom som faller utenom tidlig, får svekket livskvalitet og koster dessuten samfunnet dyrt. SV vil gi ungdom større garantier for muligheten til å delta i fellesskapet og arbeidslivet. Unge mennesker i Norge skal også ha rett til å være den de ønsker å være, men mange ungdommer opplever i dag kroppspress og prestasjonsjag. Vi må sørge for at unge er godt opplyst om helsespørsmål.

SV vil:

- **Ha skolehelsetjeneste tilgjengelig for alle elever.** Vi vil lovfeste elevenes rett til helsesøster, og oppfylle normtallet fra Helsedirektoratet på antall helsesøstre per elev i grunnskole og videregående.
- **Ha reklamefrie områder.** Kjøpepresset følger oss overalt. Det skal finnes friområder fra presset, også i byer og tettsteder. Alle skoler skal være reklamefrie.
- **Ha grenserespektering, grensesetting og selvforsvarskurs inn i skolen.** Nesten en av ti kvinner utsettes for voldtekt i løpet av livet.
- **Ha en ungdomsgaranti med rett til arbeid, utdanning eller arbeidsrettet aktivitet i 90 dager for unge under 25 år.** Gode og individuelt vurderte og tilpassede opplegg for hver enkelt, tilgang til nødvendige tiltak og helsehjelp, avgjør manges mulighet til å komme i arbeid.
- **At alle unge skal kunne få seg et hjem.** Førstegangskjøpere skal sikres billigere lån. Det skal være rimelige kvalitetsboliger til leie for de som trenger det, inkludert ordninger for leie til eie som gjør leid bolig til eid bolig på sikt.
- **Ha lavterskel fritidstilbud for ungdom.** Ungdom skal ha tilgang på lokaler der de kan bedrive fritidsaktiviteter på egne premisser uavhengig av bakgrunn.
- **Jobbe for helsestasjonstilbud for ungdom over hele landet.**

Helse og omsorg

Vi skal være trygge på at helsetjenestene er der når vi trenger dem. Selv om Norge har et svært kompetent helsevesen, gjør byråkratisering og kommersialisering helsetjenestene våre dårligere. Hensynet til folk må alltid komme før hensynet til byråkrati og økonomisystemer.

Vi trenger en helhetlig og sterk faglig helsetjeneste som når folk der de bor. Samordningen mellom nivåer og systemer må bli mye bedre enn i dag, og vi må forhindre byråkratisering og bruke teknologiske muligheter. SV vil bruke mer penger på folkehelsearbeid, forebygging og behandling, og mindre på byråkrati.

Sammenhengen mellom oppvekstvilkår og senere helseutvikling gjør at vi særlig må styrke innsatsen for de yngste barna. De psykiske og fysiske helseplagene som følger mange barn med dårlige oppvekstvilkår gjennom livet er et underkommunisert folkehelseproblem. Ikke minst gjelder dette livslange plager som kan følge av vold, omsorgssvikt og seksuelle overgrep i barndommen. Vold og seksuelle overgrep er ofte skjulte problemer. Å bryte ned tabuer og fjerne skam, er derfor god folkehelsepolitikk.

For å sikre best mulig tjenester og gode opplevelse for innbyggerne, må de inkluderes og være med å påvirke. Dette gjelder både brukere/pasienter, og deres pårørende.

Forebygging og folkehelsearbeid

I dag er helsevesenet opptatt med å behandle pasienter for ulike fysiske og psykiske sykdommer. Dette må i større grad kombineres med forebyggende helsearbeid. Likevel har utviklingen gått i gal retning når regjeringen har kuttet i Folkehelseinstituttets og Helsedirektoratets arbeid.

SV vil:

- **Prioritere forebyggende arbeid som vil bidra til å redusere utviklingen av sykdom.** Dette må skje ved en systematisk satsing for å bedre helsetilstanden til ulike grupper i befolkningen, fra barn til eldre.
- **Øke kunnskapen om forebyggende arbeid.** Sørge for at Folkehelseinstituttet, Helsedirektoratet og andre relevante institusjoner får tilstrekkelige og forutsigbare rammer for å belyse årsakene til sykdom og om tiltak som er forebyggende.

Sykehus

Alle skal være trygge på at vi får hjelp om vi eller noen i familien vår blir syke eller skadet. Derfor må det alltid finnes gode helsetjenester i nærheten. Mange steder i landet flyttes sykehus tilbud bort fra der folk bor, lokalsykehusene bygges ned, og mange pasienter blir kasteballer mellom stat og kommune. SV vil ha gode fagmiljøer på alle sykehus og akutfunksjoner over hele landet. Noen tilbud

finnes det få av i landet fordi de er svært krevende og spesialiserte, men faglig nødvendig sentralisering trenger ikke utelukkende å skje gjennom flytting til storbyene.

SV vil:

- **Innføre en tillitsreform for mer kvalitet og mindre byråkrati i sykehusene.** De ansatte må ha tid og handlingsrom til å bruke sin kompetanse.
- **Innføre en sykehusreform som styrker sykehusene over hele landet.** I stedet for å sentralisere til de få, vil vi bruke hele landet. Bedriftsaktige helseforetak må erstattes med normal offentlig drift. Sykehusene skal være underlagt demokratisk, folkevalgt styring.
- **Ha en økonomistyring som fremmer helse.** Sykehus er ikke butikk. Vi vil utvikle stykkprisfinansiering og finansieringsløsninger som skaper kunstige markedsløsninger eller ikke setter bedre helse og behandling først.
- **Ha god og desentralisert fødselsomsorg.** Fødselsomsorgen bygges ned mange steder, og sykehus planlegger at nye familier skal raskt ut. Stress for utskrivning og dårlig utbygd tilbud i kommunene er skadelig for barn og nye familier.
- **Trygge arbeidsforholdene og verne om kollektive arbeidsbetingelser.** Nok ansatte på jobb i hele, trygge og faste stillinger er viktig for å få best mulig helsetjenester og for å sikre framtidig rekruttering.
- **Sette inn forebyggende tiltak mot livsstilssykdommer som diabetes og fedme.**
- **Utvikle framtidens behandlingsformer.** Norsk helsevesen må flyttes til fronten av utvikling, både for å sikre egne innbyggere best mulig, men også for å utvikle behandlingsmuligheter andre land kan ha nytte av. Gå gjennom alle rutiner for godkjenning av nye metoder og medisiner for å sikre raskere tilgang for pasientene.
- **Utvikle spesialisert rehabilitering med lavere egenandeler.** Det er ikke nok å reparere skaden eller redde livet, folk trenger hjelp til å fungere i hverdag og arbeidsliv etterpå. Kronikere og personer med livslange diagnoser må sikres god habilitering og rehabilitering. Kommunene kan ikke gi et fullgodt rehabiliteringstilbud alene.
- **Ha trygge ambulansetjenester.** Ambulansetjenestene blir stadig mer avanserte. Det er viktig å fortsette kompetanseutviklingen i tjenesten samtidig som man sikrer god tilgjengelighet over hele landet. Det forutsetter et godt helikopter- og flytilbud i ambulansetjenesten.
- **Lage et helhetlig helsevesen.** Mennesker må ikke være kasteballer mellom kommunehelsetjeneste og sykehus. Samhandlingsreformen må forbedres for å hindre at systemsvakheter fører til dårligere helse og skader.
- **Styrke lokalsykehusene og den akuttkirurgiske beredskapen over hele landet.** Trygghet og helse skal ikke avhenge av hvor du bor.
- **Sikre et helhetlig tilbud til pasienter som er avhengig av hjelp fra flere avdelinger.**
- **Styrke habiliteringstjenesten og styrke kompetansen om sjeldne diagnoser på sykehusene.**

Rettferdig tilgang på helsehjelp

Alle skal ha rett til skikkelig helsehjelp, uavhengig av hvor vi bor, hvor mye vi tjener og hvem vi er. SV vil bekjempe de urettferdige helseforskjellene. Kommunene og primærhelsetjenesten har sterk betydning og ansvar for det daglige helsetilbudet til alle. SV vil jobbe for at finansieringssystemene sikrer god primærhelsetjeneste.

SV vil:

- **Ha gratis helsehjelp for alle barn.** Foreldre skal aldri måtte droppe nødvendig helsehjelp til ungene fordi pengene ikke strekker til. Egenandelene for barn må bort.
- **Styrke helsestasjonene.** Helsestasjonene er viktige både for gravide, barn og familier. Øremerking er nødvendig for å sørge for at statlige penger blir brukt på helsesøstre og jordmødre. Finansieringen av kommunalt ansatte jordmødre må evalueres for å hindre at jordmortjenesten nedprioriteres.
- **Prioritere offentlig i stedet for kommersielt.** Det offentlige må bygge ut de nødvendige helsetjenestene i egen regi og i samarbeid med ideelle aktører.
- **Styrke den statlige finansieringen av sykestuer.**
- **Gi hjelp til å finne frem.** Hjelpen til å finne frem til best mulig helsehjelp er for dårlig. Fastleger og sykehus må få plikt til å finne riktig og raskest behandling sammen med den som trenger helsehjelp. Pasient- og brukerombudene og pasientorganisasjonene må styrkes.
- **Sørge for at ingen mennesker er ulovlige.** Såkalt papirløse og andre som oppholder seg irregulært i Norge må ha tilgang på grunnleggende helsetjenester, både for å trygge den enkelte og for å beskytte samfunnet mot smittelommer.
- **Etablere en ordning som sikrer tegnspråktolk tilgjengelig ved helseinstitusjoner** som sykehus og legevakt hele døgnet.
- **Sikre tilgang på helsehjelp og behandling for kronikere.** Vi vil gjeninnføre diagnoselisten for fri fysioterapi for å unngå at kronikere kan få en betydelig forverret helsesituasjon. Mange kronisk syke har fra før svak økonomi og vil ikke klare å håndtere merkostnaden. Det er et offentlig ansvar å jevne ut forskjeller, egenandeler må holdes nede og ikke økes.
- **Evaluerer fastlegeordningen** for å sjekke om ordningen fungerer godt nok, bl.a. om elementer som forebygging og oppsøkende virksomhet overfor eldre ivaretas på en fullgod måte.
- **Arbeide for at organdonasjon er normen,** og opprette eget register for de som ønsker å reservere seg mot organdonasjon.

Tannhelse

I dag kvier mange nordmenn seg for å gå til tannlegen, ikke bare av frykt for hull i tennene, men også av frykt for utgiftene. Tennene er en viktig del av helsen vår, og SV vil at tannhelsetjenestene skal dekkes av folketrygden, slik andre helseutgifter gjør.

SV vil:

- **Bygge ut den offentlige tannhelsetjenesten** slik at flere voksne kan få behandling i offentlig regi.
- **At tannhelse skal bli en del av folketrygden.** SV vil fase inn en refusjon av alle tannlegeutgifter over 2500 kr etter statlig fastsatte takster.
- **Styrke tilsynet for å unngå overbehandling.**
- **Utvide gratis tannhelse til fylte 20 år.**

Legemidler

Det skal aldri mangle tilgang på medisiner i Norge. Legemiddelindustrien må reguleres slik at samfunnets sikkerhet går foran det å tjene penger på kort sikt. For å sikre befolkningen god tilgang til medisiner og nødvendig veiledning i bruken av dem, trenger vi faglig sterke apoteker som ikke er avhengige av å selge andre varer for å drive lønnsomt. Folk skal ha tillit til apotekene som del av helsevesenet.

SV vil:

- **Gjennomføre en større apotekutredning**, for å se på apotekene og industriens rolle. SV vil vurdere å forby vertikal integrering av apotekbransjen. Det er problematisk at legemiddelindustrien eier sine egne utsalgssteder.
- **Innføre lagerplikt for livsviktige medisiner.**
- **Utrede behovet for nasjonal produksjonskapasitet for enkelte legemidler og vaksiner.**
- **Trygge tilgangen på medisin.** Medisintilgangen er prisgitt kommersielle aktører. Det er stadig mangel på viktige medisiner i Norge, situasjonene blir mer og mer alvorlige.
- **At Norge skal være en internasjonal pådriver for fattige lands tilgang på patentert medisin.**
- **At Norge skal gå foran for internasjonale initiativ** for å bringe den usikre legemiddelsituasjonen under kontroll.
- **Stoppe markedsføring av behandlingsformer, som antyder å ha effekt mot ulike lidelser uten at effekten er dokumentert.** Innføre tydelig merking av slike produkter. Fjerne apotekenes plikt til å føre homeopatiske midler.
- **Fortsette arbeidet med å begrense bruken av antibiotika** både i helsevesenet og landbruket, for å unngå utvikling av resistente bakterier.

Rusomsorg

SV vil styrke innsatsen mot rusavhengighet. Forebygging av rusavhengighet dreier seg om mer enn ruspolitikk alene, og den viktigste forebyggingen gjøres hvis vi sikrer barn og unge en god oppvekst og styrker innsatsen for bedre psykisk helse. Høy sysselsetting, et tilgjengelig boligmarked og alt som kan bedre den enkeltes livskvalitet, er faktorer som kan begrense omfanget av rusavhengighet. Vi trenger både gode behandlingsmetoder og skadereduserende og livreddende tiltak. Arbeid, utdanning eller annen meningsfylt aktivitet og en god bosituasjon kan i seg selv være god

behandling. Mange vil likevel aldri bli helt rusfrie. Rusomsorg handler også om å bedre helsetilstanden for de mest utsatte gruppene slik at de er bedre rustet til å bli kvitt rusavhengigheten.

SV vil:

- **Sikre trygghet for helse.** Alle trenger et godt sted å bo. Stabilitet i livet kan gi tryggheten som skal til for at rusbehandling skal lykkes, og for at liv skal bli bedre. Et trygt sted å bo, også før behandling, og med god oppfølging er avgjørende for en helhetlig rusomsorg.
- **Bevare vinmonopolet som eneaktør i salg.**
- **Føre en avgifts- og skjenkepolitikk som vektlegger forebygging av alkoholskader.** Legge til rette for styrket kontroll med de som selger alkohol. Alkoholavgiften må differensieres mellom butikkutsal og skjenkesteder for å flytte alkoholkonsum inn i kontrollerte omgivelser.
- **Ha brukersteder som fungerer.** Dagens sprøyterom må utvides til å bli brukersteder, uten store begrensninger på hva som kan brukes og hvordan. Skadereduksjon og helse skal styre tilbudet. Vi vil hente lærdom fra andre europeiske land med vellykkede tiltak for de tyngste brukerne, som Sveits og Portugal.
- **Ha en åpen politikk for behandling.** De legemidlene som fungerer for den enkelte må kunne brukes uten at det gjøres til et politisk spørsmål. Det gjelder også heroinassistert behandling.
- **Lage behandlingstilbud som er tilgjengelige.** Det er viktig at tilbud om avrusning eller behandling er tilgjengelig for folk. Avbrudd i behandling må unngås. Også i rusomsorgen må det satses på flere brukerstyrte plasser der folk kan skrive seg selv inn.
- **Sikre at kunnskap om traumesensitiv omsorg og konsekvenser av vold, overgrep og omsorgssvikt i større grad integreres i forebygging og behandling av psykiske problemer og lidelser og forebygging og behandling av rusproblemer.** Dette vil også kunne bidra til å forebygge tvangsbruk i psykisk helsevern og rusomsorg.
- **Ha en full gjennomgang av den legemiddelassisterte rehabiliteringen (LAR),** for å sikre at den sosialfaglige hjelpen blir sterkere, og for å gjøre programmet mer fleksibelt og åpent for de som bruker det. LAR må jobbe sterkere for å hjelpe folk til å komme seg ut av programmet.
- **Ha flere langsiktige programmer for å komme ut av rus.** Det må i større grad være mulig å delta i langvarige programmer, som også følger opp så lenge det er nødvendig etter behandling. Ettervern må alltid være del av behandlingsløpet, og må inkluderes i de tilfellene ikke-offentlige er ansvarlig.
- **Sette inn ressurser for å bryte spredningen av Hepatitt C.**
- **Styrke innsatsen med skadereduserende tiltak,** som utdeling av brukerutstyr og muligheter for å få testet rusmidlene for skadelig innhold, særlig i de store byene.
- **Sikre at alle helsearbeidere har tilstrekkelig kompetanse på rusrelaterte helseutfordringer.**

Psykisk helse

Vi har stadig mer kunnskap om sammenhengen mellom oppvekstsvilkår og psykiske lidelser, og dermed er den viktigste forebyggingen å sikre barn og unge en god oppvekst. Mange opplever psykiske problemer i løpet av livet, og det kan være en stor belastning. Psykiske lidelser er komplekse, arter seg ulikt og har mange årsaker. Psykiske lidelser kan føre til nedsatt livskvalitet, uførhet og fattigdom. Dårlig livskvalitet og fattigdom kan også forverre den psykiske helsetilstanden. Vi må derfor både gjennomføre tiltak for å bedre hjelpetilbudet og sikre gode forebyggende tiltak innenfor alt fra arbeidsliv og oppvekst til rusforebygging. SV vil at helsetilbudet for de med psykiske lidelser skal være raskt tilgjengelig og integrert i folkehelsetilbudet for øvrig.

SV vil:

- **Redusere ventetiden for behandling av psykisk helse.** Alle skal få dato og tid for hjelp innen en uke etter de har fått henvisning.
- **Ha mer oppsøkende og nær hjelp.** Mange klarer ikke dra til behandlingsstedet. Gjennom en ny kommunal opptrappingsplan for psykisk helse, og ressurser til omreisende psykiske tjenester, kan vi styrke det nære tilbudet.
- **Ha individuell behandling ved innføring av en forløpsgaranti.** Psykiske plager og sykdom varierer fra person til person, også innenfor samme diagnose. Alle bør behandles individuelt, ikke i standardiserte pakkeforløp. Det må legges til rette for medikamentfrie behandlinger.
- **Gjøre det lettere å få hjelp.** Senke brukerbetalinger og ansette flere fagfolk. Lavterskeltilbud med egne avlastningsavdelinger der den som trenger det kan møte en samtalegruppe og få kort oppfølging uten henvisning er viktig.
- **Bygge støttegrupper og brukerstyrte tjenester lokalt.** Lavterskeltilbud forebygger problemer og hjelper folk å bli friske. Fordi de er gratis sikrer de lik rett til god helse uavhengig av inntekt.
- **Ha spesialisert behandling for de som trenger det.** De siste årene har mange viktige tilbud for svært syke mennesker blitt redusert eller lagt ned. Ikke all sykdom passer dagtilbud, vi trenger fortsatt spesialiserte avdelinger der folk kan innlegges.
- **At flere skal kunne jobbe.** Vi må intensivere arbeidet med å gi flere med psykiske lidelser den støtten de trenger for å komme seg ut i arbeid.
- **Innføre en kommunal opptrappingsplan for utbygging av psykisk helsetilbud,** med lavterskel tilbud både når det gjelder forebygging, behandling og rehabilitering. SV vil styrke de brukerstyrte tilbudene og botilbudene.
- **Ha tilbud om gratis psykologhjelp for ungdom under 25 år** gjennom flere tilbud enn Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP).
- **Sikre et tilbud om skolepsykolog på alle videregående skoler i Norge.**

Akuttpsykiatrien

Mennesker med behov for akuttpsykiatrisk helsehjelp skal få rask hjelp. Vi må ha et tilbud som sikrer at ingen blir kasteballer i systemet, men som gjør det enkelt å vite hvem vi skal kontakte når vi

trenger hjelp. Henvisninger i psykiatrien tar lang tid, og vi trenger mye bedre informasjon om rettigheter og muligheter for mennesker som trenger akuttpsykiatrisk hjelp.

SV vil:

- **Ha en åpen telefon** hvor trengende kan komme til riktig sted og få hjelp umiddelbart.
- **At fastlegene skal følge opp frem til pasienten har fått hjelp og blir tatt hånd om.** Slik det er i dag ender mange opp som kasteballer, og må bruke krefter man ikke har på å få skikkelig hjelp.
- **Utvide ordningen med brukerstyrte senger.** Poenget med brukerstyrte senger er at pasienten selv skal få større innsikt, kontroll og mestring rundt forløp og faser i egen rehabiliteringsprosess.
- **At alle storbyer skal ha et akuttpsykiatrisk legevaktilbud.**
- **Minimere bruken av tvang.** Opplæringstilbud og støtteordninger for å minske bruken av tvang.
- **Sikre akuttpsykiatrien for de som trenger den.** Ingen pasienter må sendes til kommunehelsetjenesten før de er stabilisert.

Eldrepolitikk

Det skal være godt å bli gammel. Alle eldre skal være trygge på at de skal få en god alderdom uavhengig av hvor spreke de er, hvilke ønsker de har for livet sitt, hvor de bor eller hvilket behov de har for omsorgstjenester. En god eldrepolitikk legger til rette for aktive og trygge liv der de eldre får bestemme over livet sitt. Økt levealder og bedre helse gjør at mange eldre nå kan nyte en lang og aktiv pensjonisttilværelse. Eldre bidrar med en uvurderlig innsats i frivillig arbeid, til nytte både for seg selv og samfunnet. Eldre som har omsorgsbehov, men ønsker å bo hjemme, skal ha medbestemmelse i hvordan omsorgsbehovene blir dekket. Eldre som ønsker og trenger sykehjemsplass, skal være trygge på at de får gode liv, mottar tjenester med kvalitet og har faglig sterke ansatte rundt seg, uavhengig av hvem som driver sykehjemmet eller hvor det ligger. Tillitsreformen skal prege alle former for omsorg og gi eldre mer innflytelse over eget liv, samarbeid om innhold og utføring av tjenester.

SV vil:

- **Jobbe for god rådgivning for forberedelse til alderdommen.**
- **At eldreomsorg tar hensyn til at Norge er et flerkulturelt samfunn.**
- **Gjennomføre en tillitsreform i eldreomsorgen** som tar et nødvendig oppgjør med stoppeklokkeomsorg og gir eldre innflytelse og selvbestemmelse i eget liv. Reformen skal legge til rette for tett samarbeid mellom de som har behov for omsorgstjenester og de som jobber som tjenesteytere.
- **Sikre nok sykehjemsplasser.** En trygg alderdom er vissheten om at sykehjem eller omsorgsbolig er på plass ved behov.

- **Innføre nasjonal bemanningsnorm for sykehjem.** Bemanningsnorm er grunnleggende for å sikre at menneskerettigheter og verdighet ivaretas i omsorgen.
- **Ha en satsing på velferdsteknologi.** Enkle teknologiske løsninger gjør det lett å komme i kontakt med helsepersonell, få umiddelbar hjelp og følge med på egen helse.
- **At det skal bygges varierte boformer for eldre og mennesker med demens,** herunder eldrekollektiv, demensboliger og omsorgsboliger med en viss døgnbemanning.
- **Styrke hjemmetjenesten og tilrettelegge for at flere som ønsker får bo trygt hjemme lenger.** Gjennom tillitsreformen vil vi sikre at hver beboer får en liten og flerfaglig gruppe ansatte å forholde seg til. SV vil satse på brukervennlige teknologiske hjelpeløsninger, styrke bemanningen i hjemmetjenesten og se på muligheten for å innføre en tidskontoordning i hjemmetjenestene.
- **Jobbe for gode aktivitetstilbud for eldre i kommunene.** Etterhvert som en blir eldre øker sannsynligheten for å bli ensom. Faktorer som sykdom, tap av mobilitet og sansetap kan spille inn på opplevelsen av ensomhet. Å bo på sykehjem kan gjøre det vanskelig å ta imot besøk eller å møte folk utenfor sykehjemmet. Et tiltak for å forebygge ensomhet er å sikre gode aktivitetstilbud i samarbeid med blant annet sykehjem og frivillige organisasjoner.
- **Ha et krafttak for å sikre nok helsearbeidere.** Kvalifiserte helsearbeidere innenfor eldreomsorg er avgjørende for tjenestenes kvalitet. En av de store utfordringene for framtidens omsorg er å rekruttere, og beholde, nok kvalifiserte helsearbeidere.
- **La eldre bestemme mer selv.** Enten du mottar hjemmetjenester eller bor på institusjon bør du selv få styre din egen hverdag.
- **At eldre skal kunne bo trygt hjemme lenger.** Kommunene må legge til rette for at eldre som ønsker det skal ha mulighet til å bo hjemme, og motta gode hjemmetjenester.
- **Jobbe for god rådgivning for alderdommen.** For mange eldre kan steget ut av arbeidslivet, og over i pensjon, være utrygt og uoversiktlig. Gode offentlig finansierte rådgivningstjenester kan gi tryggere liv.
- **At omsorgsboliger og sykehjem er tilgjengelige når det trengs.** Viktig for en trygg alderdom er vissheten om at sykehjem eller omsorgsbolig er på plass når behovet krever det. Norge må bygge tilstrekkelig, ha nasjonale regler for trygg og god bemanning. Statlige støtteordninger til heldøgns omsorg er ikke til for politikere som vil klippe snorer. Pengene må også kunne brukes til nødvendig oppussing og modernisering.
- **Opprette et nasjonalt eldreombud.**
- **Legge til rette for møteplasser der unge og eldre møtes.** SV ønsker å prøve ut ulike modeller, blant annet den nederlandske modellen der studenter flytter inn på sykehjem og får bo billig mot at de stiller opp som aktivitetsvenn for beboerne.
- **Bekjempe diskriminering av eldre.** Vi vil legge til rette for aldersvennlige byer der både eldre og personer med funksjonsnedsettelse får delta aktivt og kan bruke byen på lik linje med yngre og funksjonsfriske.

Kultur og idrett

Kultur og idrett har en stor egenverdi, og SV ønsker en mangfoldig og inkluderende kultur- og idrettspolitik. Offentlige midler må brukes på å fremme kultur som ikke kan finansieres av markedet alene. SV jobber for et rikt og bredt kulturliv der alle som vil får muligheten til å skape og uttrykke seg i det frivillige kulturlivet, og der alle har tilgang til kunst og kultur av høy kvalitet, uansett hvor de bor i landet og hvilken bakgrunn de har. En aktiv offentlig kulturpolitikk er nødvendig for at det skal eksistere et bredt kunst- og kulturliv i Norge.

Kultur

Kulturen er en vesentlig del av det offentlige ordskiftet, og kulturinstitusjonene spiller en sentral rolle for debatt og meningsdannelse. På samme måte trenger vi et stort mediemangfold og frie medier. I et demokrati trenger vi medier for alle og medier som utfordrer autoriteter.

SV vil:

- **Fortsette Kulturløftet.** SV vil at minst 1 % av statsbudsjettet skal gå til kulturformål.
- **Digitalisere for kulturen, ikke markedet.** SV vil sikre at alle som produserer kultur har rettigheter til eget innhold. SV vil innføre en særlig bestemmelse i åndsverksloven om vederlag, og at urimelige avtaler kan tilsidesettes.
- **Verne om yrings- og pressefriheten.** SV vil sikre at midler tildeles kulturproduksjon ut fra kunstfaglige vurderinger og uavhengig av politiske føringer, og at det offentlige tar et større ansvar for å sikre mediemangfoldet i møte med hardere internasjonal konkurranse og fallende annonseinntekter.
- **Ta initiativ til en ny kulturmelding i perioden.** En ny kulturmelding bør inkludere en gjennomgang av oppgavene til Kulturrådet, og de kulturpolitiske konsekvensene av et eventuelt nytt regionalt forvaltningsnivå.

Biblioteker, litteratur og språk

Bibliotekene gjør kunnskap, kultur, litteratur og verdier tilgjengelig for alle grupper i samfunnet, uavhengig av sosiale, økonomiske og geografiske skillelinjer. Bibliotekene har vært med på å bygge opp landet vårt som kunnskaps- og kulturnasjon. I internettalderen har bibliotekene også fått en ny betydning, som portaler og kvalifiserte veivisere i den nye informasjonsoverfloden. Bibliotekene har også utviklet seg til å bli enda viktigere som fysiske møtesteder og som lokale kulturbygg for folk i alle generasjoner og med alle bakgrunner. Fordi bibliotekene er gratis og for alle, er de demokratiske og inkluderende arenaer for kunnskap og debatt, og gir alle tilgang på litteratur.

SV vil:

- **Løfte bibliotekene.** SV vil gjennomføre et nasjonalt biblioteksløft, med en nasjonal strategi for folkebibliotekene, økte bevilgninger til kommunenes bibliotekdrift og et kompetanseløft for bibliotekansatte. Biblioteker bør ha åpningstider som muliggjør tilgang også utenom ordinær arbeidstid.
- **Slå ring om språkmangfoldet** og sikre reell likestilling mellom de to målformene nynorsk og bokmål på alle samfunnsområder.
- **Sikre de offisielle minoritetsspråkene samisk, kvensk og tegnspråk.** Støtten til produksjon og oversettelse av litteratur på samiske språk og kvensk skal økes.
- **Ivareta språket og litteraturen.** SV vil styrke innkjøpsordningen, innføre en boklov som sikrer fastprissystemet på bøker, og hindre at vertikal eiermakt i bokbransjen reduserer mangfoldet.
- **Digitalisere.** SV vil sikre bred tilgang til både tradisjonelle bøker, lydbøker og e-bøker på bibliotekene.
- **Inkludere alle.** Litteratur på minoritetsspråk som er representert i lokalmiljøet skal være tilgjengelig i bibliotekene.
- **Styrke skolebibliotekene.** SV vil innføre en egen skolebiblioteklov som sikrer bemanning og en minstestandard for skolebibliotek.

Kultur hele livet

Kulturskolene utgjør en hjørnestein i det lokale kulturlivet og bidrar til økt livskvalitet for den enkelte. Alle barn skal ha muligheten til å drive med kulturaktiviteter i sitt oppvekstmiljø. Skolens viktige rolle som formidler av kunnskap, ferdigheter og verdier handler også om å tilby barn og unge møter med ulike kunstarter. Kulturell kompetanse kommer til å ha stor betydning for framtidens arbeidsliv, næringsliv og samfunnsliv. Kultur gir opplevelser og livskvalitet gjennom hele livet. Vi må legge til rette for god tilgang både til kulturelle opplevelser og kulturell egenaktivitet i alle livsfaser, også for eldre.

SV vil:

- **Tilby kulturskole for alle.** Øke rammene til kulturskolen slik at flere får et tilbud, og gjeninnføre makspris på kulturskoleplass. SV vil ha noen gruppetilbud som er åpne for alle, og flere lavterskeltilbud.
- **Trygge kulturskolen som arbeidsplass.** Kulturskolen bør ha faglig kompetente ansatte i hele og faste stillinger så vidt det er mulig.
- **Innføre kulturskoletimen,** så alle elever som ønsker det kan få god undervisning i teater, dans, kunst eller musikk på skolen.
- **Få kunsten inn i skolen.** Øke skoleverkets kompetanse innenfor estetikk, kunst og kultur og gjøre de humanistiske fagene til en sentral del av hele utdanningsløpet.
- **Øke kompetansen i kulturskolen.** Tilby tilrettelagt PPU-utdanning for kulturskolelærere.
- **Videreutvikle den kulturelle skolesekken, bæremeisen og spaserstokken.** Ordningene bringer profesjonell kunst av høy kvalitet til barn og eldre over hele landet. SV vil øke

bevilgningene og bruke deler av midlene til transport. For å sikre kvaliteten trengs kompetanse- og utviklingsarenaer for bedre samarbeid mellom institusjonene og kunstnerne. Den kulturelle skolesekken må inneholde et bredt tilbud av produksjoner på nynorsk.

- **Sikre finansiering av kulturtilbud som tilrettelegger for deltakelse av mennesker med funksjonsnedsettelse.**

Kunstnerøkonomi, arbeidsvilkår og opphavsrett

Kunstnere er en yrkesgruppe som er jevnt over dårlig betalt. SVs mål er at kunstnere skal ha gode vilkår og rettigheter. Et rikt kulturliv betinges av økonomisk uavhengige kunstnere. Kunstnerne fortjener samme type respekt som alle andre yrkesgrupper i Norge. De skal få betalt for arbeidet de utfører, og ha sosiale rettigheter på linje med andre. Derfor går SV inn for en kunstnerøkonomipakke.

For kunstnere og deres organisasjoner er det stadig vanskeligere å orientere seg i avtaleverk og forretningsmodeller. Innsyn er dermed avgjørende for å kunne forhandle seg til best mulig avtaler.

SV vil sikre opphavsretten i en tid hvor digitalisering utfordrer juss og rettigheter. De som skaper åndsverk, skal få rimelig betalt for bruken av sine verk, men opphavsretten er også viktig fordi den er en viktig kilde til nyskaping. Vi skal hegne like godt om det som er skapt, som det som skal skapes.

SV vil:

- **Gi kunstnere gode arbeidsvilkår og rettigheter.** Det er uakseptabelt at inntekten til kunstnere faller og at gratisarbeid er blitt vanlig. Det offentlige skal sikre gode levekår for kunstnere. SV vil styrke kunstnerstipendene, øke antallet arbeidsstipender og regulere de opp til 50 prosent av en gjennomsnittlig heltidsinntekt. SV vil utrede gode pensjonsløsninger og rettigheter i NAV for kunstnere.
- **Gi kunstnere roen som trengs.** Flere kunstnergrupper skal kunne levere forenklete næringsoppgaver, MVA-rapporteringen for kunstnere skal forenkles, og nye bestemmelser skal sikre rett til rimelig vederlag og beskyttelse mot urimelige avtaler om åndsverk. SV vil innføre minstefradrag for selvstendig næringsdrivende kunstnere.
- **Gi kunstnere rimelige vilkår.** SV vil kjempe for et rimelighetsprinsipp i avtaler om vederlag til de som skaper kunsten. Et rimelig vederlag kan ikke være «til evig tid» eller «uavhengig av distribusjonsplattform». SV sier nei til avtaler som fører til overdragelse av rettigheter til evig tid. Kunstneren skal ha mulighet til å kontrollere sitt kunstneriske virke selv, og må ha retten til rimelig betaling for sine verk og bruken av dem.
- **Sikre kunstnerinntekter i den digitale overgangen.** Norske musikere, komponister og tekstforfattere skal sikres rimelige vederlag og inntekter i overgangen fra FM til DAB.
- **Ta skatten hjem.** Der inntekten fra kunst og kulturproduksjon blir generert, skal den beskattes – uavhengig av plattform.
- **Bidra til nyskaping.** Distribusjonsaktører skal forpliktes til å reinvestere en andel av sin omsetning til nyproduksjon.

- **Foreslå en teknologinøytral åndsverklov.** En slik lov vil være et viktig verktøy både for å sikre brukerne god og lovlig tilgang til kulturuttrykk, og for å sikre rimelige vederlag for kunstnerne. SV vil innføre en særlig bestemmelse i åndsverkloven om ufravikelig rett til rimelig vederlag, og at urimelige avtaler kan tilsidesettes.
- **Gi kulturnæringene rammene som trengs.** SV vil iverksette og styrke tiltak som gjør kulturnæring og kulturbaserte næringer innen musikk, film, litteratur, kunst og andre kulturuttrykk mer kompetente og konkurransedyktige, både nasjonalt og internasjonalt
- **Skaffe lokaler.** SV vil forplikte kommunene til å sikre at kunstnere, kulturnæringen og frivilligheten har rimelige lokaler til rådighet.
- **Bidra til eksport.** SV vil øke Utenriksdepartementets eksportstøtte for kunst og kultur.
- **Gjennomføre en helhetlig gjennomgang av fordelingen av tippemidlene,** blant annet for å sikre at en større andel settes av til kulturbygg.

Film- og TV-produksjon

SV ønsker å sikre film- og TV-produksjon av høy kvalitet som gjenspeiler mangfoldet i Norge, kulturelt, geografisk og kunstnerisk. I tillegg må det offentlige sikre gode ordninger for formidling av film og TV i hele landet. Skal vi nå disse målene må Norge holde et høyt nivå på den offentlige støtten til film- og TV-produksjon og formidling.

SV vil:

- **Sikre at flere produksjoner med norsk offentlig støtte spilles inn og produseres i Norge,** f.eks. ved krav om at en viss andel av offentlig støtte må brukes i Norge.
- **Øke støtten til Samisk filminstitutt,** som også skal få mulighet til å gå inn med toppfinansiering i tv-serier og spillefilm.
- **Erstatte dagens incentivordning med en automatisk ordning** der inntil 25 % gis i skatterefusjon som ikke skal tas fra kulturbudsjettet.
- **Øke støtten til cinematekene, de regionale filmsentrene, bygdekinoen og filmfestivalene.**
- **Etablere en ordning der internettleverandører og strømmetjenester bidrar til produksjon** av nye tv-serier og filmer, f.eks. gjennom strømmeavgift eller bredbåndsavgift.

Spillutvikling

SV ønsker å sikre gode vilkår for spillutviklere i Norge. Dette er et relativt nytt satsingsområde som er i vekst, men som mangler midler og insentiver for å kunne skape gode og trygge arbeidsplasser innen industrien. Studiene innen fagfeltet er godt etablerte, og SV mener at det er viktig at det offentlige legger til rette for videre utvikling av spillindustrien i Norge.

SV vil:

- **Opprette en egen støtteordning for spillutvikling i Norge.**

- **Øke støtten til Innovasjon Norge med øremerkede midler til bedrifter som skal lansere spill internasjonalt.**

Scenekunst

Scenekunstinstitusjonene og frie grupper produserer og formidler teater, dans og opera for mennesker i hele landet. Målet må være høy kvalitet og å nå et så stort publikum som mulig.

SV vil:

- **Øke støtten til scenekunstinstitusjonene** og den frie scenekunsten, blant annet for å kompensere for lønns- og prisvekst.
- **Sikre arbeidsbetingelsene for Det samiske nasjonalteatret** Beivvas blant annet ved å reise et nytt teaterbygg.
- **Videreføre og styrke støtten til Skuespiller- og dansealliansen** som sikrer frilansere inntekt og sosiale rettigheter.

Musikk

Norsk musikk holder et svært høyt nivå innen mange sjangre, og kvaliteten er et resultat av langsiktig bygging gjennom offentlige, frivillige og private opplæringstilbud, og satsing på profesjonelle ensembler i alle landsdeler. Det må tilrettelegges for å oppleve og å utøve musikk både for amatører og profesjonelle.

SV vil:

- **Sikre økonomisk forutsigbarhet for musikkfestivalene og helårsarrangører** på en måte som ivaretar mangfold og profesjonalitet.
- **Gi tilgang til levende musikk av høy kvalitet i alle regioner.** SV ønsker å styrke ensemblestøtteordningen, gi reell lønns- og priskompensasjon for alle landets symfoniorkester og beholde Forvarets 5 profesjonelle musikkorps.
- **Sikre det frivillige musikklivets rammer** ved å styrke MVA-kompensasjonsordningen og Frifond.

Museer, visuell kunst og kulturminner

Kulturminner og museer er stedene der hver ny generasjon møter historien om oss alle og kan forstå mer om hvem vi er. Vår egen tids kunst forteller hvem vi er nå, og tegner bildet av hvem vi kan bli. Historien og kunsten vår skal være tilgjengelig for alle.

SV vil:

- **Gjøre museumsbesøk gratis for barn og unge.**

- **Bevare kulturminner og kunstverk i offentlig eie for ettertiden.** SV ønsker et kulturminneløft, etter mønster av Kulturløftet. Etterslepet på vedlikehold skal tas igjen innen 2025.
- **Øke tilskuddsordningene til private eiere av fredede og verneverdige bygninger.**
- **Digitalisere.** Større deler av museenes samlinger skal digitaliseres og gjøres tilgjengelige for allmennheten. SV vil styrke formidlingen av folkemusikk, kirkemusikk, tradisjonsdans og tradisjonshåndverk med digitale hjelpemidler.
- **Sikre de små og verneverdige håndverksfagene.**
- **Gjøre kunsten synlig.** De regionale (kunst)museene, kunstsentrene, kunsthallene og kunstforeningene skal utvikles som visnings- og formidlingssteder for visuell kunst.
- **Sikre hele historien.** Støtten til museene som dokumenterer nasjonale minoriteters historie skal styrkes.
- **Sikre tilgang.** SV vil bedre kunstneres mulighet til å stille ut sine verk, blant annet gjennom tilskudd til kunstnerstyrte gallerier og til forberedelser av utstillinger.
- **Styrke samlingene av billedkunst.** Sørge for en helhetlig, nasjonal innkjøpsordning for billedkunst.
- **Øke budsjettene for innkjøp av samtidskunst.** Særlig vil SV ha fokus på unge kunstnerskap og påfyll av verk fra sentrale kvinnelige kunstnere.
- **Øke tilskuddene som gis for arrangørvirksomhet og gjennomføring av lokale kulturarrangement** som bestillinger av komposisjoner, manus og innleie av kunstneriske roller og bistand ved lokale musikk-, teater-, og kulturarrangement.
- **Sikre verdensarvstedene.** Staten har hovedansvar for å sikre verdensarvstedene. SV vil øke bevilgningene til verdensarvstedene.

En sterk og selvstendig frivillighet

Frivilligheten er et viktig bidrag til norsk demokrati og lokalt kulturliv. SV vil gi frivilligheten forutsigbare rammebetingelser og stimulere til vekst og utvikling på frivillighetens egne premisser. Frivilligheten må få bruke mest mulig tid på aktivitetene og minst mulig på byråkrati. Frivilligheten er både viktig i seg selv og som supplement til det offentlige. Men den folkelige innsatsen må ikke bli en unnskyldning for å svekke det offentliges ansvar for et likeverdig tilbud til alle.

SV vil:

- **Gi frivilligheten forutsigbare rammer.** SV har et mål om en helhetlig frivillighetspolitikk med én overordnet, forpliktende avtale mellom regjeringen, kommunesektoren og frivillig sektor.
- **Gi frivilligheten bedre mulighet til inntekt.** SV vil forbedre skattefradragsordningen for gaver til frivillige organisasjoner.
- **Integrere.** SV vil at frivillige lag og foreninger innen kultur og idrett skal få muligheten til å gjennomføre tiltak som støtter integrering og inkludering, gjennom styrkede tilskuddsordninger for nye og eksisterende aktiviteter.

- **At barne- og ungdomsorganisasjoner skal ha tilgang på lokaler.** Ofte må organisasjonene avlyse samlinger i mangel på sted å være. Kommunene skal være pliktig til å gi barne- og ungdomsorganisasjonene fri tilgang på skoler i helgene.
- **Evaluere Grasrotandelen.** Denne fordelingsmodellen var tenkt å skape bredde, og SV ønsker å utrede måloppnåelsen.

Idrett

Alle mennesker skal ha mulighet til å delta i idrett og være fysisk aktive gjennom hele livet. Fysisk aktivitet og idrett styrker den psykiske og fysiske helsen for den enkelte, og skaper samhold og glede for fellesskapet. Det er derfor viktig at alle har tilbud om fritidsaktiviteter og idrettstilbud uavhengig av økonomisk bakgrunn, klassetilhørighet og bosted. SV vil særlig styrke barne- og ungdomsidretten.

Idretten frambringer også toppidrettsutøvere, som kan være gode forbilder og kan skape store opplevelser for fellesskapet. Men den internasjonale toppidretten preges også av korrupsjon, doping og store pengesummer. SV vil at både toppidretten og grasrotnivået skal være frie for korrupsjon og doping. Vi vil gi gode rammevilkår for frivilligheten og sikre et godt idrettstilbud over hele landet. SV vil styrke innsatsen for en ren idrett som fremmer gode verdier.

SV vil:

- **Sikre barn og unge tilgang til gratis idrettsaktiviteter.** SV vil gi økonomisk støtte til lavterskeltilbud som åpne flerbrukshaller. Parker og turområder må oppgraderes med aktivitetsmuligheter, som for eksempel klatrevegger, treningsapparater, isbaner og liknende. Skolen skal sikre mer fysisk aktivitet gjennom heldagsskolen.
- **Styrke idrettens rolle som kilde til samhold, utjevning og integrering.** SV vil styrke samarbeidet idretten har med skoler, barnehager, helsevesen, NAV, asyl- og flyktningmottak og frivillighetssentralene.
- **Ruste opp anlegg for alle.** Likeverdige muligheter til å drive idrett og fysisk aktivitet må sikres i hele landet. Bruk av helse- og miljøskadelige materialer som resirkulert gummigranulat skal fases ut.
- **Sikre at idretts- og kulturanlegg som bygges og anlegges med statlige tilskudd åpner for (delvis) fri bruk av fasiliteter** uten høye krav til egenbetaling for grupperinger i lokalbefolkningen.
- **Fremme en ren idrett.** Gode verdier og menneskeverd må være sentralt for norsk idrettspolitik. Toppidretten må drives økonomisk og helsemessig forsvarlig, med nulltoleranse for doping.
- **Sikre et godt idrettstilbud også til barn- og ungdom** som ikke vil spesialisere seg eller satse i konkurranseidretten. SV vil være tydelige mot topping av lag for de yngre barna.
- **Integrere.** SV vil at frivillige idrettslag og -foreninger skal få muligheten til å gjennomføre tiltak som støtter integrering og inkludering, gjennom styrkede tilskuddsordninger for klubbene og tiltak for å gjøre disse bedre kjent. Tilskuddsordninger bør prioritere tiltak som kan vise til økt deltakelse blant barn og unge fra lavinntektsfamilier.

- Sikre at alle idrettsarenaer er trygge møteplasser for barn og unge.

Friluftsliv

Friluftslivet har vært en innarbeidet del av kulturen i Norge i generasjoner, og allemannsretten er et viktig prinsipp i Norge. Friluftsliv er bra for folkehelsa og det offentlige må legge til rette for at alle som ønsker det, skal ha god tilgang til naturen.

SV vil:

- **Grunnlovsfeste allemannsretten.** Alle skal ha tilgang til friluftsopplevelser og norsk natur.
- **Sikre tilgang til friluftsliv for alle.** Funksjonshemmede skal ha god tilgang til friluftsområder i hele landet, friluftsliv skal ha en viktig rolle i integreringspolitikken, og skolen skal sikre at alle barn og unge får oppleve norsk friluftsliv og natur.
- **Styrke økonomien til friluftslivet.** SV vil sette av en større andel av spillemidlene til anlegg for friluftsmål og friluftstiltak for barn og unge, og øke støtten til friluftsansjoner og friluftsrådene.
- **Sikre tilgang til utstyr for alle.** SV vil at alle kommuner skal ha en ordning for gratis utlån av turutstyr, i kommunal eller frivillig regi.
- **Ruste opp friluftslivet.** Norges stier, turveier og gang- og sykkelveier skal rustes opp, og turisthyttene skal gis forrang foran utbygging av private hytter i områder der hyttebygging må begrenses.

Næringspolitikk og ressursforvaltning

Norge er et land med rike ressurser, og ressursene tilhører fellesskapet og generasjonene etter oss. Vi har en unik mulighet til å bygge et nytt og grønt næringsliv, med sterk økonomi og kompetente arbeidsfolk. Skal vi sikre trygg matforsyning, må vi utnytte ressursene vi har til matproduksjon over hele landet. Forvalter vi ressursene i havet riktig, vil det både lønne seg for samfunnet, og bidra til bosetting og arbeidsplasser langs kysten. SVs næringspolitikk og ressursbruk vil basere seg på en sirkulær økonomi der avfall fra én prosess inngår som ressurs i en annen.

Industri

Globaliseringen har snudd. Med fremveksten av neste generasjon industrideknologi, digitalisering, robotisering og automatisering, er det ikke lenger slik at industrien lever best der det er lave lønnskostnader. Snarere gjør den nye teknologien det mulig at land som Norge, med mye kraft og høykompetente arbeidstakere, kan re-industrialiseres. Og tiden er moden nå.

Norske industribedrifter har vist stor omstillingsevne i møte med strenge miljøkrav og en krevende internasjonal konkurranse. I tillegg er norsk industri teknologisk ledende på mange områder. Dette er en kompetanse som SV vil ta vare på, og videreutvikle for å sikre sysselsetting, eksportinntekter og en variert næringsstruktur.

SV anerkjenner at oljeindustrien fortsatt kommer til å være en vesentlig del av industri og verdiskapning i mange år framover, og krever at en langt større del av ringvirkningene skal tilfalle lokalsamfunnene. SV ønsker regionale verdiskapningsfond basert på en del av oljeinntektene i de regionene de blir produsert.

SV vil:

- **Etablere et større nasjonalt program for avansert industriproduksjon etter modell fra Tyskland og Storbritannia**, der en prioriterer sektorer der Norge har gode sjanser til å lykkes, samt aktivt overføre kompetanse og teknologi fra offshorenæringene.
- **Trappe opp norsk satsing på romteknologi- og forskning**. Norsk romindustri skal aktivt delta i de store internasjonale satsingene på verdensrommet.
- **Opprettholde gode garanti- og finansieringsordninger til norske eksportbedrifter og** Innføre statlige garantiordninger for etablering av ny industri.
- **Øke satsingene på pilottestsenter for miljøteknologi**.
- **Skape nye markeder gjennom aktiv, grønn og innovativ offentlig innkjøpspolitikk**. Etablere en risikoordning for offentlige anskaffelser slik at flere tør satse på framtidsrettede løsninger.
- **Øke det statlige eierskapet og bruke det aktivt for industriutvikling**. Nye grønne næringer kan bygges i Norge hvis staten går foran.

Fiskeri

To prinsipper har stått sentralt i norsk fiskeriforvaltning: Havet eies i fellesskap og nærhet til havets ressurser gir rett til å høste av det. Dette har vært grunnlaget for norsk vekst og velstand. Men allemannseiet av havet er under press. Retten til å fiske samles på stadig færre hender. Retten til å fiske har blitt til en handelsvare. Å bli fisker har blitt for dyrt for vanlige folk. Dette skader fellesskapet, kystsamfunnene og kystkulturen. SV vil i stedet ha en kystbasert fiskeripolitikk, hvor det slås ettertrykkelig fast at havets ressurser er fellesskapets eiendom, og skal bidra til sysselsetting og bosetting i kystsamfunnene. Med dette som utgangspunkt vil vi skape et sterkt fiskeri, hvor ny teknologi og kunnskap brukes til å utvikle næringen videre.

SV vil:

- **Grunnlovsfeste at de villlevende ressursene i havet tilhører folket og skal komme lokalbefolkningen til gode.**
- **Sikre fiskernes rett til prisforhandling** og Fiskesalgslagets enerett til å fastsette minstepris på fisken. Vi vil opprettholde Fiskesalgslagsloven.
- **Tilbakeføre torsketrålkonseksjonene** (plikt-ordningen) til kystsamfunnene, og bruke deler av dette til å øke rekrutteringen til fiskeriene.
- **Kreve at leveringsplikten til landanlegg innfris** eller at kvoten blir refordelt i lokalsamfunnet.
- **Stramme inn aktivitetsplikten.** Det vil si at kun aktive fiskere kan eie fiskefartøy med fiskerettigheter. Aktivitetsplikten skal også gjelde for rederi.
- **Endre trålstigen**, og omdisponere trålkvoteandelen til en Folkekvote. Kvoten tildeles i en utlånsordning ut fra kriterier om at kompetanse, lokal bosetting og levering av fangst gir etableringsrett. Tiltak som bidrar til generasjonsskifte skal prioriteres.
- **Avvikle hjemmelslengdeordningen.** Regulere fiskebåter og kvoter etter faktisk lengde.
- **Hindre sammenslåing av kvoter, også for båter under 15 meter.** Fisk fra kystflåten er grunnlag for verdiskaping i mange kystsamfunn.
- **Bedre forvaltningen av fjordfiskebestander.** Opprettholde krav til fartøystørrelse som gir adgang til fiske innenfor fjordlinjene.
- **Ha økt kvalitet ved levering.** SV vil etablere en kvalitetsfiskstrategi.
- **Styrke markedsarbeid, kommunikasjonsstrategier og forskning** for å møte forbrukerkriterier i ulike markedssegment.
- **Starte opp industrielle næringsparker langs kysten**, hvor den enes avfall er den nestes ressurs. All fisk og restråstoffer skal bringes til land og utnyttes. Bidra til økt satsing på utvikling av ny småskala teknologi i hele næringskjeden.
- **Innføre ressursregnskap.** Kreve revisjonsplikt for fanget og levert fangst målt opp mot bearbeidet produkt. Alt fiskeavfall og restprodukter tas vare på for bruk i ny næringsvirksomhet.
- **Innføre turistfiskekort for sjøfiske.** Fiskekort skal gi oversikt over turistfiskets volum og geografiske fordeling.
- **Redusere klimagassutslipp fra fiskeflåten**, og satse på den delen av fiskeflåten som er mest miljøvennlig. SV vil etablere støtteordning for el-sjarker og elektrisk dekkstyre på fiskefartøy.

- **Styrke norsk sjømat sin markedsposisjon** gjennom dokumenterbart bedre miljøstandard i hele verdikjeden fra fiskebåt til forbruker.
- **Ha et utviklingsprogram for kystfiskeflåten** som fremmer miljøkvalitet, produktkvalitet og arbeidsforhold.
- **At fiskerihavnene utbedres med service og infrastruktur**, slik at fiskeværene kan videreutvikles som innovative bedriftsklynger og gode bosted.
- **At norske sjøfolk må sikres konkurransevilkår** gjennom en god refusjonsordning.

Havbruk

Havbruk gir Norge stor verdiskaping. Havet må være rent om vi skal skape varige verdier i havbruket. I dag ødelegges havmiljøet av fôrtap, mens rømming fra oppdrettsanleggene truer villaksen.

Oppdrettsnæringen må i større grad basere seg på fôr fra norske kilder. SV vil ha bedre styring med havbruket, stille strengere krav til miljø og bærekraft og beskytte villaksen.

SV vil:

- **Redusere eierkonsentrasjonen i norsk havbruk.** SV vil styrke det lokale eierskapet til ressursene.
- **Kreve tiltak for redusert lokal forurensning fra oppdrettsanlegget.** Styrke arbeidet med dyrking av næringsstoffer i kretsløp i og rundt oppdrettsanlegg. Begrense biomassen til en forsvarlig standard.
- **At anlegg i nasjonale laksefjorder avvikles.**
- **Stille strengere krav til rømmingsfrie anlegg** i sjø og merking av fisken. Framtidens fiskeoppdrett må skje i lukkede anlegg.
- **Intensivere forskningsinnsatsen for produksjon av mikroalger til fôr.** Forbruk av fiskeolje og fiskemel må balanseres på et nivå som opprettholder marine biotoper og reduserer overfiske av viktige arter.
- **Bidra til flere grønne konsesjoner for lukkede og havbaserte merder.**
- **At nye oppdrettskonsesjoner ikke skal være omsettelige.**
- **At konsesjonene skal falle tilbake til fellesskapet om de går ut av bruk.**
- **Gi kommunene råderett over egen arealpolitikk**, slik at det blir anledning til å si nei til oppdrettsanlegg i egen kommune.
- **Kreve at fiskefôr renses for miljøgifter.**

Landbruk

Verdens landbruksproduksjon er i rask endring på grunn av både befolkningsvekst og klimaendringer. I en slik situasjon er det ekstra viktig at alle arealer som brukes til matproduksjon ivaretas og ikke gror igjen. Dette gjelder også de norske jordbruksarealene. Samtidig er det også viktig å ha en

nasjonal matberedskap for å kunne sikre forsyningen til folk og dyr i tilfelle akutte forsyningsproblemer.

SV vil bevare og styrke det norske landbruket. Norge skal produsere bærekraftig, og miljøvennlig mat, og andelen økologisk mat skal øke. Landbruket bidrar til spredt bosetting og livskraftige bygder i hele landet. I landbrukspolitikken vil SV prioritere små og mellomstore bruk. Småskalabønder skal ha en lønn å leve av. Landbruket er også viktig for beredskap. Norge skal øke selvforsyningsgraden, der import av dyrefôr er medregnet. I krisesituasjoner skal vi kunne være selvforsynt.

SV vil:

- **Sikre inntektsutviklingen i landbruket.** Rekruttering til næringen og at jordbruksarealene holdes i hevd er de viktigste parameterne.
- **Opprettholde viktige velferdsordninger** som tilskudd til ferie og fritid, og tidligpensjon.
- **Arbeide for et sterkt norsk grensevern.** Matproduksjon over hele landet skal ikke bli utkonkurrert av billig mat produsert under forhold langt under norsk standard for dyrevelferd og medisin- og giftbruk. SV vil forby import av foie gras fra tvangsfôrede dyr.
- **Videreføre ordningen med tollfri import fra de minst utviklede landene,** og samtidig stille krav om at produksjonen er i tråd med FNs bærekraftsmål.
- **At all matjord skal vernes gjennom nasjonale krav og lovverk,** og håndheves ved bestemmelser i Plan- og bygningsloven. Det skal kunne gis dispensasjon ved særlig tunge samfunnsmessige hensyn.
- **At der nedbygging er uunngåelig skal utbygger bære kostnadene og gjenopprette tapt matjordareal i forholdet 2:1.** Statlig innsigelsesrett opprettholdes.
- **Videreføre ordningen der samvirkeorganisasjonene utøver markedsregulering.**
- **Legge til rette for økt norsk kornproduksjon på de arealene som er egnet for korn.**
- **At jordbruk må være forankret i landskap og naturressurser.** Mat produsert på utmarksbeite skal premieres. Driftsulempen på grunn av små jordteiger, klimatiske forhold og veksttid jevnes ut via tilskudd. Økonomiske virkemidler må bidra til økt bruk av beitearealer og grovfôr og mindre bruk av kraftfôr. Tak for tilskudd gjeninnføres.
- **Prioritere tilskudd som bidrar til økt økologisk produksjon og markedsadgang.**
- **Ha ordninger for klimavennlig teknologi på gården.** Vi trenger støtteordninger og mer forskning for at bonden skal kunne ha mer klimavennlig teknologi på gården sin.
- **Forvalte reindrift som en del av urbefolkningspolitikken og sikre de sårbare beiteressursene.** SV vil igangsette tiltak for samspill mellom landbruk og reindrift og håndheving av beiteressurser i et kretsløpsperspektiv.
- **Opprettholde bo- og driveplikten,** konsesjonslovene og åsetesretten.
- **Utnytte biogassen fra gårdsdriften bedre.** Støtte jordbrukets klimasatsing, med klimarådgivning til hver bonde og støtte til større biogass- og gjødselanlegg.
- **Forsvare den norske genteknologiloven.** Vi vil ha nasjonale forbud mot genmodifiserte organismer som ikke framstilles på en etisk og samfunnsmessig forsvarlig måte, i samsvar med prinsippet om bærekraftig utvikling og uten helse- og miljømessige skadevirkninger.
- **Arbeide for at kvinner i større grad velger å bli gårdbrukere.** Utvikle mentorordninger, bygge nettverk og utvikle teknologi som reduserer fysiske hindringer.

- **Forby pelsdyroppdrett.** Omstillingsmidler gjøres tilgjengelig.
- **Innføre strengere krav til dyrevelferd,** spesielt for fjørfeproduksjon.
- **Innføre et kompetansebevis i landbruket** tilsvarende agronomkompetanse. Dokumentasjon av realkompetanse skal vektlegges som likeverdig.
- **Ha økt satsing på forskning og utvikling** både når det gjelder naturens ressurser, klimapåvirkning fra landbruket og hvordan maten påvirker vår helse.
- **Vedta lov om god handelsskikk** innen matvaresektoren.

Reiseliv

Reiselivsnæringen er en av verdens voksende næringer. Norge har gode forutsetninger for å ta del i denne veksten. Reiselivsnæringen er en viktig distriktsnæring som kan skape verdier og arbeidsplasser over hele landet.

SV ønsker et bærekraftig og grønt reiseliv basert på den lokale identitet, kultur og natur som finnes på destinasjonene. SV ønsker en økologisk forsvarlig turisme som er basert på kunnskap og genuine opplevelser fremfor masseturisme.

SV vil:

- **Styrke og desentralisere Innovasjon Norge.**
- **Utbedre infrastruktur på flere områder for å satse på bærekraftig helårs arbeidsplasser** knyttet til reiseliv.
- **Etablere flere kompetansearbeidsplasser** i distriktene knyttet til natur og kultur.
- **Øke sikkerheten i reiselivet** ved å stille sertifiseringskrav til naturguiding.
- **Arbeide for å få en sterkere forvaltning og regulering av turistfiske.**
- **Vurdere fellesgodebeskatning på overnattingstilbud** som gir kommunene muligheter for å tilrettelegge for bærekraftig turisme.

Skog og utmarksressurser

SV vil sikre en bærekraftig bruk av skogen. I Norge er skogbruk og foredlingsindustri viktige næringer for mange bygdesamfunn. I tillegg er skogen fornybar, lagrer CO₂ og kan bidra til å erstatte fossil energi. SV vil bruke skogen slik at vi ivaretar naturmangfoldet, bevarer og skaper nye arbeidsplasser, og sikrer ressurstilgangen for fremtiden.

SV vil:

- **Ha økt aktivitet og hogst i skogen.** SV vil etablere tiltak som øker etterspørselen etter trevirke/langlevde produkter. Utvikle modeller for trebaserte bygg og økt bruk av tre som byggemateriale.

- **Skape etterspørsel for bruk av biomasse til bioenergi og ulike energibærere.** SV vil initiere teknologiutvikling og etterspørsel for å utvikle markedet.
- **Ha en ny treforedling.** SV vil øremerke forskningsmidler til foredling av tre med sikte på å styrke eksisterende næring, og anlegge ny treforedlingsindustri i Norge.
- **Satse på klyngevirksomhet med kretsløpsbasert industri** hvor den enes avfall er den nestes ressursgrunnlag.
- **Utvikle modeller for etablering av bioraffineri** i tettsteder og mindre byer.
- **Sikre norsk eierskap over teknologi og kompetanse i viktige industrilokomotiver innen treforedling**, blant annet gjennom strategisk eierskap for langsiktig oppbygging av industrien.

Mineraler

SV vil sørge for god balanse mellom ny utvikling av mineralnæringen og hensynet til miljø og lokalsamfunn. Norge er et fjelland rikt på mineraler. Det har gitt oss mange arbeidsplasser, men også store problemer med forurensning, blant annet med fjorddeponier. SV mener at langsiktig miljøforvaltning er viktig for mineralnæringen.

SV vil:

- **Opprette et statlig mineralselskap.** Et statlig eierselskap vil bidra i front gjennom utvikling av teknologi, ivaretagelse og utvikling av metoder i tråd med norske naturvern hensyn, og samtidig skape verdier og arbeidsplasser nasjonalt og lokalt.
- **Gradere mineralene og uttak etter globale behov for utvikling av ny teknologi.** De mest etterspurte mineralene for å bygge ny teknologi i tråd med Paris-avtalen skal ha prioritet.
- **Stille strenge miljøkrav.** SV vil stille krav om og gi støtte til forsknings- og utviklingsarbeid for å utnytte restråstoff i malmen i et kretsløp og utvikle metoder for rehabilitering etter gruvedrift. Det må stilles krav til fondsavsetning for opprydding før avvikling.
- **Kartlegge mineralressursene i Norge**, til lands og på sokkelen. Vi vil styrke Norges Geologiske Undersøkelse.
- **Forby sjødeponi.** SV vil innføre avgift på dumping av gruveavfall, og samtidig stille krav om resirkulering og igjenfylling.
- **Satse på resirkulering og gjenbruk.** Mineraler er en ikke-fornybar ressurs som vi må ta vare på for framtidige generasjoner. Samtidig som vi utvinner nye mineraler må vi satse på høyest mulig grad av resirkulering og gjenbruk. Det må igangsettes tiltak for å få oversikt over metallinnhold på gamle søppelfyllinger.

Nyskaping og gründere

Virksomhet basert på ny teknologi skaper framtidsrettede arbeidsplasser. Nyskaping skjer både i etablerte store selskaper og gjennom etablering av nye virksomheter. Det krever at også vanlige folk får muligheten til å starte for seg selv. For å sikre flere nye arbeidsplasser må fellesskapet trå til og støtte nyskaping og gründervirksomhet

En aktiv næringspolitikk krever et målrettet og effektivt virkemiddelapparat som bidrar til innovasjon. Det skal være enkelt for bedriftene å forholde seg til, samtidig som det skal bidra til å oppfylle målsettingene i næringspolitikken. SV vil at det offentlige skal være en aktiv tilrettelegger for å utvikle nye næringer og bedrifter, og være en pådriver for jobbskaping i distriktene. Virkemiddelapparatet må tilby god service overfor næringslivet gjennom veiledning og effektiv saksbehandling.

SV vil:

- **Hjelpe utviklingen av ny teknologi** ved å støtte nyskaping med risikokapital i den kritiske startfasen.
- **Gjennomgå og spisse Innovasjon Norge**, og innrette virkemiddelapparatet slik at viktige hensyn som klima- og miljøteknologi i større grad er en betingelse for statlig støtte.
- **Støtte og foreslå forenklinger** som gjør at mengden rapportering for private virksomheter reduseres.
- **Støtte selvfinansierende tiltak** som gjør at freelancere og selvstendig næringsdrivende sikres dagpenger som andre arbeidstakere.
- **At det etableres ordninger som kan løfte fram testanlegg og pilotanlegg for utvikling av teknologi.**
- **At virkemiddelapparatet skal ha programmer som følger opp de store nasjonale satsingene i forskningsrådet.**
- **Bedre markedsføringen av Norge som reisemål.** SV vil styrke natur- og kulturbasert turisme.

Regional utvikling og distriktspolitikk

Norge er et spredtbygd land, med store ressurser spredt utover hele landet. Skal verdiene realiseres kreves en aktiv regionalpolitikk. SV vil derfor føre en aktiv politikk for å utvikle distriktene og bygge et statlig økonomisk system som sikrer distriktene nødvendig handlingsrom, både når det gjelder tjenester der folk bor, og muligheter for å ivareta regionenes og kommunenes rolle som samfunnsutviklere og pådrivere for attraktive bomiljø og næringsutvikling.

Virkemiddelapparatet skal ha klare føringer på at det skal ivareta distriktspolitiske hensyn i fordeling av midler. Virkemidlene for utvikling av distriktene må være forutsigbare. Dette innebærer en dreining bort fra prosjektorganisert tildeling av midler til distriktene og over til langsiktige forutsigbare ordninger som avbyråkatiseres. Distriktspolitiske virkemidler skal være kunnskapsbaserte og ta utgangspunkt i anbefalinger fra fagmiljøer som har kompetanse på hva det

er som skal til for å gi distriktene gode rammebetingelser.

Mange gode ideer har stoppet opp på tegnebrettet fordi det har manglet kapital til å ta det videre til neste fase. Dessuten er kapitalen ujevnt fordelt mellom våre regioner. SV vil utjevne disse skjevhetene.

SV vil:

- **At staten bidrar i større grad til regionale såkornfond.**
- **At det stimuleres til tettere og mer forutsigbart samarbeid i distriktene mellom næringsliv, offentlig sektor og FoU-miljøene.**
- **Videreutvikle de regionale forskingsfondene.**
- **At støtteordningen for små distriktsbutikker videreføres.**
- **At nye statlige arbeidsplasser legges utenfor Oslo** og at digitaliseringa blir brukt til å desentralisere offentlig virksomhet.
- **Videreutvikle næringshagene.**
- **Opprettholde og styrke regionale og lokale tilskuddsordninger**, og fastholde den differensierte arbeidsgiveravgiften.
- **Gi fylkeskommunen en avgjørende rolle i næringsutvikling**, og styrkede rammebetingelser gjennom regionale utviklingsmidler.

Delingsøkonomi og formidlingstjenester

Gjennom de siste årene har ny teknologi satt fart i delingsøkonomien. Mangfoldet av ytelser som formidles er stort, fra tjenester, deling av eiendeler og eiendom, til kapital, kompetanse og arbeidskraft. Det er gjort flere forsøk på å begrepsfeste denne nye økonomien. Det bør skilles mellom formidlingstjenester, som formidler tilgang til varer og tjenester som noen eier eller tjener penger på, i motsetning til ideelle former for deling og kollektive eieformer.

SV støtter en delingsøkonomi som innebærer å dele ting ved kollektivt eierskap, som bilkollektiv, hyttekollektiv, og andelslag; gjennom offentlig eierskap, som bibliotekene, eller ideelle delingsformer som Turistforeningen. Disse formene for deling fører til at vi kjøper og produsere færre ting, som er bra både for klimaet og lommebøkene våre. Fellesskapet bør støtte opp om tiltak som gjør at vi deler mer. Noen bedrifter har tatt i bruk nye plattformer for å formidle tjenester som rent salg, for eksempel innen transport og overnatting. Teknologi som tilrettelegger for å formidle varer og tjenester kan være et gode som kan spare klimaet og sikre folk økte inntekter. Samtidig må vi sørge for at aktører i formidlingstjenester, opererer innenfor lover, regler og den norske modellen. SV vil ikke tillate uthuling av norsk lovverk, dårligere arbeidsforhold eller skattejuks og skatteomgåelser. Vi er positive til aktører som bidrar til fellesskapet og respekterer arbeidsrettigheter og norsk lovverk.

SV vil:

- **Støtte tiltak som kan styrke innslaget av ressursvennlig delingsøkonomi**, og oppfordre folk til å benytte seg av delingstjenester.

- **Opprette et offentlig senter for utvikling av ny delingsøkonomi.**
- **Støtte forskning på delingsøkonomi.**
- **Stimulere til mer deling.** Vi vil premiere ikke-kommersielle ordninger for deling av varer som bidrar til redusert miljø- og klimabelastning for eksempel gjennom støtteordninger, og opprette offentlige delingstjenester for ulike varer etter modell fra folkebibliotekene og bysykkel-ordningene.
- **Sikre god og nødvendig regulering av formidlingstjenester** slik at bedriftene betaler skatt der tjenestene utføres og de ansatte sikrer sikres gode lønns- og arbeidsvilkår.
- **Skattlegge rettferdig.** SV vil arbeide for innføring av et prinsipp om at transaksjoner knyttet til tjenestekjøp skattlegges fullt ut der tjenesten ytes.
- **Ha en full gjennomgang av rettigheter og lovverk tilknyttet freelancere** for å sikre et trygt og anstendig arbeidsliv.
- **Finne lokale og nasjonale virkemidler som hindrer at boligsektoren går fra langtidsutleie til dagsutleie.**

Tjenestesektoren

Privat tjenesteyting er en av de viktigste delene av norsk økonomi og spenner fra IKT og dagligvare til byggenæring og reiseliv. Privat tjenesteyting utgjør en stadig større andel av næringslivet, både i form av omsetning, eksportinntekter og antall ansatte. SV mener det er behov for en mer helhetlig satsing på innovasjon, kompetanse og verdiskaping i tjenestesektoren.

SV vil:

- **Etablere et kompetanse- og innovasjonsprogram for byggesektoren.**
- **Stille samme miljøkrav til offentlig innkjøp** som det stilles miljøkrav til norsk industri.
- **Innføre konsesjonssystem for cruiseskip,** med strenge miljøkrav i kyst og fjord, krav til bruk av lokal mat og kompetanse. Vurdere innføring av turistskatt, og legge til rette for kultur- og opplevelsesbasert reiseliv.

Justispolitikk og samfunnssikkerhet

Sammenlignet med mange andre land er Norge et trygt land å bo i. Likevel opplever mange kriminalitet og utrygghet, og terror kan ramme Norge som andre land.

Samfunnssikkerhet handler om å verne samfunnet mot hendelser som truer våre samfunnsverdier og funksjoner eller setter liv og helse i fare. Vi må ha en oppdatert og samordnet beredskap for å møte uventede hendelser som terror og naturkatastrofer.

Rettssikkerhet

Likhet for loven er forutsetningen for en fri rettsstat. SV vil sikre flest mulig direkte tilgang på god og effektiv rettshjelp når de trenger det. Men vi har ikke alltid reell likhet for loven i dag, og mange mister rettighetene sine fordi de ikke er kjent med dem eller vet hvordan de kan fremme et krav. Advokathjelp er dyrt og forbeholdt de som kan betale for det. Inntektsgrensen for fri rettshjelp har stått stille i årevis, og mange rettsområder er unntatt ordningen.

SV vil:

- **Ha førstelinjetjeneste for rettshjelp** for å sikre alle tilgang på rettshjelp.
- **At fri rettshjelp tilbys på flere rettsområder**, heriblant statsborgerskapsaker, utvisningssaker, sosial dumping, mobbing, varsling, arbeidsrett, gjeldsrett, husleierett, straffegjennomføringsrett og på velferdssfeltet i tilknytning til NAV.
- **Øke satsene for fri rettshjelp** og sørge for at antall timer innvilget må gjenspeile sakens kompleksitet.
- **Øke inntektsgrensen for fri rettshjelp** og erstatte den med et progressivt egenandelssystem der faktisk betalingsevne avgjør om du får hjelp.
- **At menneskerettighetene sikres i Norge.** Vi vil ha en egen stortingsmelding om menneskerettighetens posisjon i Norge.
- **Styrke rettsvernet for varslere.** De som varsler om uetisk adferd og lovbrudd skal ha et særskilt vern gjennom en egen varslerlov og få støtte fra et nasjonalt varslerombud. Å skjule et varsel i en hemmelig avtale skal være forbudt.
- **Beholde konvensjonsvernet.** Flyktningkonvensjonen og andre internasjonale konvensjoner skal bevares for å sikre oss alle trygghet og forsvar mot statlige overtramp om kriser rammer oss.
- **Sikre statens voldsmonopol.** Det er politiet som skal trygge samfunnet, ikke private firmaer eller borgervern.
- **Intensivere innsatsen mot politivold.** I saker med anmeldt politivold skal Spesialenheten for politisaker suppleres med sivilt oppnevnte deltakere for å sikre uhildet behandling.
- **Digitalisere domstolene.** Det må være opptaksutstyr i alle rettssaler slik at både sivile, og straffesaker må tas opp. I tillegg må alle dokumenter kunne sendes, og oppbevares digitalt.

Forebygging

Vi må forebygge kriminalitet ved å bygge videre på den likheten og tilliten som kjennetegner samfunnet vårt. Å forhindre kriminalitet handler derfor også om å gi alle like muligheter og sørge for at ingen blir skjøvet utenfor samfunnet. Den som først kommer inn på en kriminell løpebane, kan ha vansker med å komme tilbake til samfunnet igjen. Derfor må vi styrke innsatsen med ettervern og gradvis tilbakeføring til samfunnet.

SV vil:

- **Utjevne forskjeller og sikre alle en lønn å leve av.** Likere samfunn har høyere tillit mellom folk og dermed mindre kriminalitet.
- **Avkriminalisere besittelse av brukerdoser med narkotika.** Politiets ressurser bør brukes på å ta de som produserer, smugler og selger, ikke brukerne. I størst mulig grad bør brukere holdes unna kriminelle miljøer.
- **Utvide bruken av samfunnsstraff.** Slik straff virker mer forebyggende enn fengselsstraff og gjør det vanskeligere for organiserte kriminelle å rekruttere gjennom fengslene.
- **Styrke arbeidet i Konfliktrådene.**

Politiet

Tidspress og trange rammer tvinger politiet til å prioritere kriminalitet som er lett å oppklare, samtidig som de ofte må nedprioritere viktige saker og forebyggende arbeid, som å fange opp ungdommer som er på vei inn i kriminelle miljøer. Vi vil at politiet skal være der folk trenger dem, og at de skal stoppe kriminaliteten før den finner sted.

SV vil:

- **Ha ubevæpnet politi.** Væpnet politi gir væpnede kriminelle og gjør politiet mer utsatt for farlige situasjoner der de kan bli skadet. I stedet ønsker vi punktsikring med våpen på strategisk viktige steder, og fremskutt lagring.
- **Minimere unødig byråkrati og skjemavelde i politiet.** SV vil kutte antall mål for å frigjøre ressurser til flere patruljer og bedre etterforskning. Hverdagskriminalitet skal bekjempes.
- **Rekruttere flere med minoritetsbakgrunn til Politihøgskolen.** Politiet fungerer best når alle har tillit til at det representerer dem.
- **Styrke innsatsen mot økonomisk kriminalitet, hvitvasking og korrupsjon.** Økonomisk kriminalitet koster fellesskapet millioner. Det er derfor svært viktig at dette er kriminalitet som blir etterforsket og oppklart.
- **Styrke innsatsen mot seksuelle overgrep, grov vold og vold i nære relasjoner.** Dette er ofte omfattende saker med en vanskelig bevisførsel som krever ekstra ressurser for å bli etterforsket på best mulig måte.
- **Etablere opplæringsteam for kunnskap om ny kriminalitet.** Loven brytes på nye måter. Det er krevende for politiet å være oppdatert på de nyeste formene for organisert kriminalitet,

skattejuks og arbeidslivskriminalitet. Et eget opplæringsteam skal holde seg oppdatert og spre kunnskap til politidistriktene.

- **Sikre nærpolitiet der du bor.** Alle skal ha tilgang på et politikontor, og politibetjenter, i sitt nærmiljø. Politireformen er en sentraliseringsreform som vil gi mindre politi i nærmiljøet. SV vil derfor reversere reformen.
- **Sørge for bedre operasjonssentraler og samband.** Politiet trenger gode tekst- og bildeløsninger i sine sambandssystemer, i tillegg til radiokommunikasjon.
- **Gjeninnføre kompetanse på vold og overgrep på politihøgskolen.**

Kriminalomsorg og domstolene

SV vil ha en kriminalomsorg som gjør at så få som mulig begår kriminalitet på nytt. Da må kriminelle straffeforfølges raskere og mer effektivt enn i dag, og vi må styrke innsatsen til rehabilitering. I dag rekrutteres mange til tynge kriminelle miljøer i fengslene, og de kommer ut i samfunnet uten framtidsutsikter og nettverk utenfor kriminelle miljøer. For å stanse kriminaliteten må vi gi kriminelle en reell ny start i livet. Da gjør vi Norge tryggere.

SV vil:

- **Stoppe langvarig isolasjon.** Isolasjon gjør det vanskeligere for fanger å fungere normalt, og Norge har gjentatte ganger blitt kritisert for utstrakt bruk. For å sikre integrering i samfunnet må praksisen stanses.
- **Gi innsatte en meningsfull fengselstilværelse.** Fengslene skal være reelt rehabiliterende.
- **Ha økt bruk av alternative soningsformer.** Fengsler er dyrt og fører for ofte til at straffedømte begår ny kriminalitet når de kommer ut igjen. Målet vårt er minst mulig kriminalitet, derfor vil vi bruke de soningsformene som til enhver tid fungerer best.
- **At ingen barn skal sitte i fengsel.** Mange rekrutteres til vanekriminalitet i fengslene. Derfor vil vi bruke andre straffeformer for barn slik som ungdomsstraff.
- **Ha en fadderordning for alle tidligere kriminelle.** Alle skal tilbys en fadder som kan hjelpe dem å bli en del av samfunnet igjen.
- **Stanse menneskerettighetsbruddene i varetektsfengslingen.** Alle skal sikres sine grunnleggende rettigheter, også når de varetektsfengsles.
- **Ruste opp kriminalomsorgen.** Flere ansatte gir bedre mulighet til å rehabilitere kriminelle.

Vold og voldtekt

I et moderne, trygt samfunn er det uakseptabelt at så mange utsettes for voldtekt og overgrep. Når slike saker blir nedprioritert, er det ofte fordi andre saker er lettere å oppklare. SV mener at politi og rettsvesen må ha nok ressurser til å forebygge og etterforske vold- og voldtektssaker.

SV vil:

- **Kraftig styrke voldtektsgruppa i KRIPOS.** Voldtektsgruppa hjelper alle politidistrikt med å etterforske overgrep.
- **At avhør av fornærmede skal skje dagen etter anmeldelse** og etterforskningen skal starte umiddelbart. Jo lengre tid etterforskningen tar jo større sjanse for at overgriperen slipper unna.
- **Bevare forbudet mot kjøp av sex.** Forbudet har gitt mindre menneskehandel og prostitusjon. Vi vil styrke støtteordningene for tidligere prostituerte.
- **Innføre obligatorisk opplæring for fag- og meddommere om voldtekt og overgrep.** SV vil innføre et obligatorisk kurs før man kan delta som meddommer eller fagdommer som bevisstgjør hvordan vanlige fordommer og holdninger om kjønn og seksualitet urettmessig kan påvirke domsavsigelsen i voldtektssaker.
- **Tilby et behandlingsopplegg for alle overgripere og voldsutøvere.** For mange overgripere gjentar angrepet flere ganger. Vi må stanse serieovergripere.
- **Lovfeste Barnehus i hvert fylke.** Alle barn som utsettes for vold og overgrep skal ha en trygg havn.
- **Endre straffeloven slik at voldtekt blir definert som seksuell omgang uten oppriktig samtykke.**
- **Øke og utvide bruken av omvendt voldsalarm.** Voldsutsatte må sikres trygghet, bolig, og voldsutøver må hindres i å oppsøke og oppholde seg i nærheten av den som er truet.
- **Jobbe for å øke strafferammene for menneskehandel og grov menneskehandel.**

Ekstremisme og terrorisme

Som mange andre land har Norge blitt utsatt for terror, og ifølge myndighetene øker faren for terrorisme. De nye truslene krever nye svar og en styrking av sikkerhetstjenestene. I tillegg må vi bekjempe ekstremisme gjennom å skape et samfunn med plass til alle. Det er viktig å huske at massiv overvåkning ikke hindrer all terror, og kan bidra til at utsatte grupper opplever mistenkeliggjøring og trakassering. Innbyggerne skal ikke fratas grunnleggende friheter i kampen mot terror.

SV vil:

- **Sikre økonomisk likhet og et sterkt fellesskap.** Ekstremisme forebygges i samfunn der alle føler seg ivaretatt.
- **Styrke Exit-tiltak for å få ungdom ut av ekstreme miljøer.**
- **At PST skal prioritere alle former for ekstremisme,** inkludert høyreekstremisme og religiøs ekstremisme.
- **Sikre våre religiøse miljøer mot ekstrem påvirkning.** SV vil gjøre det ulovlig å motta pengegaver fra diktaturer til norske trossamfunn.
- **Styrke den offentlige fellesskolen.** Ekstremisme forebygges når folk møtes på tvers av klasse, etnisitet og kultur i den norske fellesskolen.
- **Bedre koordineringen mellom sikkerhetsmyndighetene.** Det oppstår hull i sikkerheten vår når forskjellige etater ikke snakker sammen godt nok.

En rettferdig verden

Verden har ressurser nok til at alle mennesker kan leve godt. Problemet er at disse ressursene er grovt ulikt fordelt både mellom og internt i land. Den rikeste prosenten i verden eier over halvparten av verdens verdier. Denne skjevfordelingen blir forsterket av at flertallet av verdens kriger går hardest ut over de som har minst fra før. De fleste av verdens flyktninger bor i land som allerede har problemer med å forsørge sin egen befolkning, og effektene av klimakrisen er verst i land som kommer dårligst ut av den globale ressursfordelingen. Denne globale ulikhetskrisen har ikke oppstått ved en tilfeldighet. Det er politikk som har ført oss hit, og det er politiske tiltak som kan få oss tilbake på rett spor. For å få en rettferdig og fredelig verden trengs en radikal omfordeling av makt og ressurser, både internasjonalt og på landnivå. SV ønsker en ny kurs i utenriks- og forsvarspolitikken som styrker tiltak mot global ulikhet, som styrer etter FNs bærekraftsmål og som jobber for fred og demokratiutvikling heller enn flere militære intervensjoner.

Kamp mot global ulikhet

Til tross for økonomisk vekst de siste tiårene, preges verden av store og økende forskjeller mellom land og innad i land. Disse forskjellene er i dag den største hindringen for at verden skal greie å gjøre de nødvendige omstillingene til miljøvennlige og rettferdige samfunn med bærekraftig økonomi. For å skape bærekraftig utvikling og global omfordeling trengs store endringer i verdens økonomiske strukturer.

Alle land er avhengig av inntekter for å sikre gode velferdsordninger og utvikling. Det krever blant annet god kontroll med banker og finansnæring. Godt utviklede skattesystemer er med på å sikre at selskaper betaler skatt i landene de opererer i, og bidrar også til å hindre skatteparadis. Vi ser i dag en økning av verdens totale gjeld. Det er svært viktig å forhindre kommende gjeldskriser ved å arbeide for mer rettferdige finansstrukturer.

SV vil snu utviklingen der de store pengestrømmene går fra de fattige til de rike. Det krever radikale endringer i de globale økonomiske spillereglene.

SV vil:

- **Bidra til et økonomisk system mot global ulikhet.** For å bekjempe den globale ulikheten er det avgjørende at vi setter inn tiltak mot kapitalflukt, får fattige land ut av gjeldskrisen og stopper den økende tendensen til udemokratiske og ulikhetsskapende handelsavtaler.
- **At innsatsen på landbruk, fiskeri og matsikkerhet skal bidra til å øke produktiviteten i matproduksjonen** i alle ledd, fra småbønder og -fiskere til industriaktører.
- **Føre en omfordelende utviklingspolitikk.** SVs utviklingspolitikk er rettet inn mot tiltak som sikrer en radikal omfordeling av makt og ressurser.

- **At Norge jobber for en internasjonalt bindende traktat for ansvarliggjøring av multinasjonale selskaper** når det gjelder menneskerettighetene, miljøskade og folkeretten.
- **Styrke Skatt for Utvikling-programmet**, som bidrar til at utviklingsland kan avdekke skattejuks.
- **At norske selskap tar skatteansvar som en del av sitt samfunnsansvar.** Norfund og statlig eide bedrifter skal ikke bruke skatteparadis ved investeringene sine.
- **At Norge skal gjennomgå alle sine skatteavtaler med utviklingsland** med mål om at de skal være minst like gode som FNs modellavtale.
- **At Norge må fortsette arbeidet for at illegitim gjeld slettes** både i Norge og internasjonalt. Det må opprettes en uavhengig og rettferdig gjeldsslettemekanisme under FN.
- **Innføre internasjonale finansskatter**, herunder en skatt på finanstransaksjoner, til inntekt for globale fellesgoder.
- **Erklære Norge som skatteparadisfri sone.** Selskap basert i skatteparadis må ekskluderes fra offentlige innkjøp og oppdrag i Norge.
- **Kjempe for global skatterettferdighet ved å sikre at selskaper betaler skatt der pengene tjenes.** Første skritt er å forsterke den norske ordningen med land-for-land-rapportering for å sikre at skatteparadis ikke faller utenfor og at flere bransjer og selskaper blir inkludert.
- **At Norge må ta et internasjonalt initiativ for å bringe rederibeskatningen i tråd med beskatning av annet ordinært næringsliv.**
- **Hindre at kriserammede land blir pålagt å privatisere og/eller kutte i offentlige tjenester.** De kriserammede landene i Sør-Europa må få slettet og redusert gjelden for å hindre ytterligere vekst i arbeidsløshet og ødeleggelse av landenes velferdssystem.

En omfordelende utviklingspolitikk

Målet med SVs utviklingspolitikk er en radikal omfordeling av makt og ressurser, der ulikhetene mellom land og innad i land går ned. Norge må gå foran i kampen for menneskerettighetene, folkeretten og en bærekraftig utvikling. Det innebærer å støtte opp om sivilsamfunn, fagforeninger og folkebevegelser som kjemper for demokrati og menneskerettigheter. Samtidig må vi styrke statlige institusjoner som kan sikre innbyggernes velferd på lang sikt, som for eksempel etablering av effektive skattesystemer. En god utviklings- og omfordelingspolitikk har også bærekraftig økonomisk vekst og sysselsetting som sentrale mål. SV ønsker å utvikle tiltak og styrke fond som bidrar til økt næringsutvikling og sysselsetting, kombinert med tiltak som sikrer at veksten bidrar til utjevning av sosiale forskjeller.

Utviklingspolitikken skal bringe reell utvikling der det trengs. Det overordnede målet for vår bistand skal være at land som mottar norsk bistand, på sikt skal kunne ivareta innbyggernes velferd selv. Det vil imidlertid være behov for økt bistand i årene som kommer. Behovet for humanitær hjelp ser heller ikke ut til å bli mindre de neste årene. For lavinntektsland og mange sårbare stater vil en økning av bistanden være nødvendig for å nå FNs bærekraftsmål.

SV vil:

- **At Norge tar ansvar for å bidra til bærekraftig utvikling gjennom å bruke mer enn én prosent av brutto nasjonalinntekt (BNI) til utviklingsbudsjettet.** Dette skal være midler som kommer utviklingsland direkte til gode. Utgifter til flyktninger i Norge eller næringslivsstøtte uten dokumentert utviklingseffekt skal derfor ikke regnes inn i enprosenten.
- **Gjøre FNs nye bærekraftsmål styrende for prioriteringene i utviklingspolitikken.** Norske egeninteresser skal ikke komme i veien for dette målet.
- **Styrke og utvikle tiltak som innebærer direkte overføringer for å sikre omfordeling.** Slike støtteordninger bør, som i Norge, i størst mulig grad være universelle.
- **At utdanning og helse skal videreutvikles i utviklingspolitikken.** Bistanden innen disse områdene skal støtte opp om utviklingslands egen evne til å gjøre grunnleggende velferdstjenester gratis for alle.
- **At Norge øker kjernestøtten til FNs organisasjoner og fond** og styrker arbeidet for at tungroddede og byråkratiske systemer i organisasjonen effektiviseres.

En klimavennlig utviklingspolitikk

Klimaendringene er et globalt problem som krever internasjonalt samarbeid og økt rettferdighet i forholdet mellom rike og fattige land. Mens det er de rike landene som har det historiske ansvaret for klimaendringene, rammes de fattige landene hardest av konsekvensene når klimaet endrer seg.

Norge skal være pådriver for finansiering av klimatilstand i utviklingsland, som bevaring av regnskogen og økt tilgang til ren energi. Målet med dette arbeidet må være å støtte utviklingslandenes egen innsats for langsiktig klimavennlig utvikling, ikke kortsiktige og usikre utslippsreduksjoner som kan selges på internasjonale kvotemarkeder.

Et bærekraftig landbruk er viktig for å bekjempe fattigdom og redusere de negative effektene av klimaendringer. For at de utsatte landene skal ha nok mat til egen befolkning, er det nødvendig med store investeringer i landbruk og fiskeri i alle ledd av kjeden fra småbrukere og -fiskere til industriaktører.

En utfordring i mange lav- og mellominntektsland er mangelen på energi og strøm. Gjennom økte satsinger på fornybar energi og tiltak som gir strømmtilgang, kan vi bidra til både økonomisk vekst og bærekraftig utvikling.

SV vil:

- **At Norges satsing på bevaring av regnskog trappes videre opp.**
- **At Norge bidrar til at fattige land får økt tilgang til ren energi.** Vi vil gi folk mulighet til å komme seg ut av fattigdom, og få bedre liv uten å øke utslippene av CO₂. Prosjekter hvor vi er med å bygge ut fornybar energi må overholde lokaldemokrati og urfolksrettigheter.
- **At klimavennlige energiløsninger for de fattigste skal være en del av klimasatsingen.**
- **Bruke utviklingspolitikken også til å ta vare på naturen.**
- **Utvikle og styrke en helhetlig innsats for bærekraftig landbruk.**

- **Ha en tilpasning til klimaendringene.** Styrke fattige lands evne til å tilpasse seg klimaendringene som allerede skjer.

En demokratiserende utviklingspolitikk

Det er en nær sammenheng mellom fordeling av økonomiske goder og fordeling av politisk makt. SV ønsker derfor en utviklingspolitikk som gir støtte til demokratisering og et sterkt sivilsamfunn. Et sterkt sivilsamfunn er en forutsetning for et velfungerende demokrati. SV vil at Norge skal arbeide internasjonalt for å styrke faglige, sosiale og demokratiske rettigheter. Vi vil derfor også gi politisk og økonomisk støtte til fagbevegelser, demokratibevegelser og sosiale bevegelser. Fagforeninger har vært sentrale forkjempere for fordelingspolitikk i Norge, og er en viktig aktør i kampen for en omfordelende økonomisk vekst i utviklingsland. Skal den globale ulikheten snus, må vanlige folk og arbeidere få sterkere vern og rettigheter, og fagforeningsarbeid må styrkes.

En sentral del av den demokratiserende utviklingspolitikken handler også om å støtte opp om samfunnsgrupper som av ulike grunner blir diskriminert. Utviklingspolitikken må derfor rette innsatsen spesielt inn mot disse gruppene.

SV vil:

- **Øke støtten til sivilsamfunnsorganisasjoner og -aktører**, som et ledd i arbeidet med å fremme demokrati og menneskerettigheter, bidra til rettferdig fordeling og økt velferd og bekjempe korrupsjon.
- **At Norge prioriterer utviklingssamarbeid som har som målsetting å styrke arbeideres faglige rettigheter.**
- **At Norge skal gå foran internasjonalt for å fremme urfolks rettigheter.** Vi vil utvikle nye retningslinjer og en konkret handlingsplan for norsk innsats for urfolk i utviklingspolitikken.
- **At støtte til kamp for kvinners likestilling og rettigheter skal være en integrert del av det norske samarbeidet i alle land hvor vi har et betydelig samarbeid.**
- **Styrke kvinners rettigheter** gjennom internasjonal politikk blant annet gjennom å ta opp kvinners rettigheter som tema internasjonalt.
- **Styrke arbeidet for funksjonshemmedes rettigheter og organisering.**
- **At Norge viderefører sitt lange freds- og demokratiengasjement og styrke det langsiktige utviklingsarbeidet i Latin-Amerika.** Norge har en lang historie med solidaritet og demokratibyggning i regionen. Med høyresidens bistandskutt i regionen står Norge i fare for å skusle bort verdifull erfaring og gode resultater.
- **Trappe opp støtten til organisasjoner som fremmer kvinners helse og reproduktive rettigheter**, for å kompensere for konsekvensene av USAs såkalte munnkurvregel.

Humanitær bistand

Behovet for humanitær bistand som følge av naturkatastrofer og menneskeskapte katastrofer, er stort. FN-organisasjonene og andre som driver humanitær bistand, er også konstant underfinansiert. For å sikre nok midler, fleksibilitet og bedre mulighetene til rask respons, vil SV øke bevilgningene til humanitær bistand og styrke etablerte internasjonale nødhjelpsfond.

SV vil:

- **Sikre rask humanitær innsats.** Trappe opp midlene som bevilges til humanitær bistand og forebygging av humanitære konflikter. Styrke etablerte nødhjelpsfond slik at de raskt kan reagere ved ekstraordinære eller akutte katastrofer.
- **Forebygge katastrofer.** Humanitær bistand må innrettes slik at den forsøker å forebygge og avverge tilsvarende katastrofer i framtiden.
- **Øke den humanitære støtten til lokale sivilsamfunnsorganisasjoner.**

Organiseringen av norsk utviklingspolitikk

Utviklingspolitikken må være godt og effektivt organisert. SV mener utviklingspolitikken vil organiseres og administreres mer effektivt gjennom en egen utviklingsminister og med mindre bruk av konsulenter.

SV vil:

- **Gjenopprette statsrådsposten utviklingsminister.**
- **At ambassadene i sentrale samarbeidsland for utvikling bør styrke sitt samarbeid med fagbevegelsen og sivilsamfunnet.**
- **Sikre en samstemt politikk gjennom årlig rapportering til Stortinget om konsekvensene av norsk politikk for utviklingsland og menneskerettighetene.**
- **Redusere bruk av eksterne konsulenter og styrke NORADs rolle i bistandsforvaltningen.**
- **Stanse utbredelsen av konkurranseutsetting av bistand (tilskuddsmidler).** Vi vil sikre at bistanden brukes til å bygge opp kompetanse i samarbeidslandene og dermed styrker målgruppene for bistanden.
- **Endre evalueringssystemene for norsk bistand.** Vi vil bort fra et snevert måle- og telleregime og over til effektanalyser av bistanden som tar inn over seg bistandens sammensatte mål. Innrette evalueringssystemet på en måte som skaper tillit og fremmer selvstendighet og kreativitet innad i institusjonene.
- **Øke informasjonsstøtten,** med særlig vekt på å styrke organisasjoners vaktbikkjefunksjon overfor myndighetene.
- **At landkonsentrasjon i bistanden ikke skal gjelde andre kanaler enn stat-til-stat-bistanden.** Bistanden bør være fleksibel for å kunne brukes der den har størst effekt med utgangspunkt i situasjonen i landene i samsvar med de overordna målene i utviklingspolitikken.

Demokrati og menneskerettigheter

Demokrati og menneskerettigheter er ikke bare en forutsetning for å oppnå rettferdig fordeling av makt og ressurser, men også en grunnleggende del av å sikre fred og stabilitet. SV vil at Norge skal være en pådriver for styrking av menneskerettighetene internasjonalt. Vi må derfor bidra til et sterkt og demokratisk FN. I tillegg bør Norge innta en lederrolle i å styrke menneskerettigheter gjennom FN-prosesser. I nåværende stortingsperiode har Norge gått fra å være en global leder i FN til å innta svakere posisjoner i spørsmål om barns rettigheter og individuell klagerett til barnekonvensjonen. Norge må snu i disse spørsmålene og ta tilbake posisjonen som en ubetinget forkjemper for at menneskerettighetene blir sterkere forankret.

SV vil også at Norge tar en lederrolle i å bekjempe okkupasjon og undertrykking, uansett hvor det forekommer i verden. SV støtter palestinernes kamp mot israelsk okkupasjon og undertrykkelse og Vest-Saharas krav om en folkeavstemning om sitt eget lands uavhengighet.

SV vil:

- **At Norge tar initiativ til et internasjonalt forbud mot dødsstraff.**
- **At FNs resolusjoner om kvinners rettigheter i og etter krig og konflikt, og om seksualisert vold som våpen i krig og konflikt, blir fulgt opp og implementert.**
- **Støtte og beskytte menneskerettighetsforkjempere.** Å styrke lokale aktivister må være blant de prioriterte oppgavene for norske utenriksstasjoner, blant annet gjennom rettssaksobservasjoner og gjennom å styrke sivilsamfunnsaktører.
- **At Norge skal være pådriver for menneskerettigheter. SV vil at Norge skal ratifisere individklageordningene til FNs barnekonvensjon, FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter i tillegg til FNs konvensjon om personer med nedsatt funksjonsevne.**
- **Innføre et krav om at norske selskaper legger ILOs kjernekonvensjoner og agendaen om anstendig arbeidsliv til grunn og følger dette opp i praksis.**
- **At Norge tar et politisk initiativ for å styrke ILOs arbeid for å fremme og iverksette internasjonale arbeidsstandarder og grunnleggende arbeidstakerrettigheter i tråd med ILOs kjernekonvensjoner.** Norske bidrag til dette arbeidet må økes.
- **At Norge arbeider for å endre sammensetningen i FNs Sikkerhetsråd** slik at den bedre avspeiler verdens befolkningssammensetning, og at Generalforsamlingen tillegges større myndighet. Målet må være at de fem vetolandenes makt oppheves.
- **At Norge anerkjenner Palestina som stat innenfor internasjonalt anerkjente grenser.**
- **Rette internasjonale økonomiske sanksjoner mot Israels okkupasjonspolitikk.**
- **At Norge skal kreve at det gjennomføres en folkeavstemning om Vest-Saharas uavhengighet.**

Fredspolitik

Skeivfordeling av makt og ressurser er sammen med stormakters strev etter kontroll over andre de viktigste årsakene til krig og konflikt. Klimaendringer og knappe ressurser vil forsterke spenningene i

verden i årene som kommer. Global utjevning og kamp mot klimaendringer er derfor avgjørende for å hindre krig og skape fred. Samtidig trengs det internasjonale rettsregler som hindrer den sterkeste rett og fremmer fredelig konfliktløsning.

Norge har de siste åra deltatt i flere katastrofale kriger. SV arbeider for at Norge skal bli en fredsnasjon, og avstå fra krigføring mot andre land. Norge må søke å være en brobygger heller enn å delta i opprustning og blokktenking. Norsk innsats i internasjonale væpnede konflikter skal være sivil innsats og humanitær bistand, og deltakelse i fredsbevarende operasjoner i FN-regi.

SV vil:

- **Styrke norsk støtte til fred og forsoningsarbeid.** SV vil arbeide for fredelig konfliktløsning og respekt for internasjonal rett.
- **Arbeide for at kvinner og sivilsamfunnet deltar i fredsprosesser, konfliktløsning og forebygging av konflikt.**
- **At Norge ikke deltar i krigføring i NATO-regi,** og avslutter alle NATO-bidrag «out-of-area».
- **At eventuell norsk deltakelse i militære operasjoner må vurderes i hvert enkelt tilfelle.** Vilåårene er at operasjonen har et FN-mandat og er under FN-ledelse.
- **At alle forespørsler om militære operasjoner må behandles i åpent storting** og ikke i en lukket komite slik som er praksis i dag.

Nedrustning og våpeneksport

Norge må ta en lederrolle i kampen for å forby atomvåpen. Som en av verdens ledende eksportører av våpenteknologi og ammunisjon har Norge et særlig ansvar for å forbedre nasjonal kontroll av våpeneksport. Gjennom flere stortingsvedtak og ratifisering av Arms Trade Treaty (ATT) har Norge vedtatt en politikk som har en klar og tydelig intensjon om ikke å eksportere våpen til land i krig, der krig truer, eller land som begår krigsforbrytelser. ATT sier i tillegg at det ikke er lov å eksportere til land som begår alvorlige og systematiske brudd på menneskerettighetene.

SV vil:

- **Stanse all eksport av våpen eller militært materiell** til land som begår grove menneskerettighetsbrudd og overgrep mot egen befolkning.
- **Endre eksportkontrollregelverket** slik at reglene for våpeneksport også gjelder for norsk forsvarsindustri datterselskap i utlandet.
- **At Norge tar en ledende rolle i å sikre et legalt rammeverk for et internasjonalt forbud mot atomvåpen.**
- **At Norge tar en ledende rolle i å sikre et forbud mot retten til førstebruk av atomvåpen, som i dag en del av NATOs strategiske konsept.**
- **Gjøre Norge til en atomvåpenfri sone** ved å grunnlovsfeste forbud mot atomvåpen på norsk jord.

- **Styrke kontrollen med våpeneksporten.** Kreve sluttbrukererklæring på eksport av alle strategiske varer, inkludert til NATO-land. SV vil at det gjennomføres stikkprøver på oppgitt sluttbrukerdokumentasjon og at avslag på våpeneksport til alle land utenfor NATO offentliggjøres.

Alliansepolitikk

Norges sikkerhetspolitikk må ta utgangspunkt i nordområdene. Den internasjonale oppmerksomheten rundt nordområdene vil øke i årene som kommer. Rivalisering om kontroll over ressurser kan føre til konflikter mellom stormakter og andre i våre nærområder. Samarbeid om bærekraftig utvikling, ressursbruk, urfolks rettigheter og handel er i Norges interesse.

SV går mot norsk medlemskap i NATO. NATO er basert på bruk av atomvåpen. NATO er ikke bare en forsvarsallianse, men driver også krigføring mot andre land. Så lenge Norge er en del av NATO, vil SV arbeide mot videre utvidelser av alliansen.

SV vil erstatte medlemskapet i NATO med en nordisk forsvarspakt. De nordiske landene har stor grad av felles interesser, og kan gi hverandre gjensidig sikkerhet og større samlet forsvarsevne. Et forsvarssamarbeid vil sikre hver enkelt nordisk stat større uavhengighet av stormaktene, og hindre at naboland blir satt opp mot hverandre hvis en spent internasjonal situasjon oppstår.

SV vil:

- **Melde Norge ut av NATO.**
- **Øke forsvarssamarbeidet i Norden.**
- **Påvirke NATO i rett retning.** Så lenge Norge er medlem i NATO vil SV arbeide for at alliansen forsvarer nærområdene framfor å drive krig utenfor eget område. Vi vil også gå imot videre utvidelser av NATO og for nedrustning av alliansens atomvåpen.

Et nasjonalt forsvar

SV ønsker et nasjonalt forsvar med balanse mellom forsvarsgrenene. Vi vil ha en ny og styrket landmakt. Innkjøp av jagerfly har i stor grad gått ut over hæren. SV ønsker å utvikle en hær som innebærer små, fleksible enheter som kan forflytte seg raskt. Dette innebærer en styrking av hæren og Heimevernet, og tilstedeværelse i hele landet.

Sjøforsvaret er også vesentlig for suverenitetshevdelse i Nord-Norge. Vi er avhengige av å ha et sjøforsvar som kan håndtere trusselsituasjoner, men som også kan hevde norsk suverenitet i en tid der våre havområder blir stadig mer interessante. Vi må derfor øke både Kystvaktas og Kysteskadrens seilingsdøgn i nord.

I tillegg til de tradisjonelle forsvarsgrenene trengs en storstilt satsing på å forsvare et fritt og sikkert Internett. Norge skal ikke gå til dataangrep på andre land, men bruke solide ressurser på å styrke Nasjonal Sikkerhetsmyndighet og Cyberforsvaret, og klargjøre ansvarsforholdene mellom disse.

SV vil:

- **Sikre et sterkt nasjonalt forsvar.** SV ønsker å erstatte et forsvar innrettet mot NATO-operasjoner med et sterkt nasjonalt forsvar som virker avskrekkende og avspennende heller enn å bidra til et nytt våpenkappløp som øker spenningene mot Russland.
- **Oppgradere sjøforsvaret med blant annet flere ubåter og ha flere seilingsdøgn i nord.**
- **Styrke Hæren og Heimevernet for å øke den norske forsvarsevnen.**
- **Gå mot bestilling av F-35 kampfly.** SV vil fryse bestillingen av F-35 kampfly på det nivået Stortinget har vedtatt til nå.
- **Eksternt evaluere kampflyprogrammet.**
- **Satse på bekjempelse av nye trusler, gjennom god overvåking og etterretning samt en satsing på cyberforsvaret og bedre kunnskap om digital sikkerhet i samfunnet.**
- **Styrke sivilforsvaret** for å forbedre samfunnets generelle beredskap og sikre god håndtering av eksempelvis ekstremvær, terror, ulykker, pandemier og humanitære katastrofer.

Avspenning i nord

Noe av det viktigste vi kan gjøre for å sikre fred og stabilitet i nordområdene, er å ha en konkret politikk for å senke spenningsnivået og sikre et godt naboskap med Russland. Vi må for eksempel opprettholde den selvpålagte restriksjonen om at NATO ikke skal øst for 23. lengdegrad. På denne måten sikrer vi lang strategisk varslings tid for begge parter. Har vi bedre tid til å se hva som skjer, har vi større handlingsrom, mindre press, og kan ta avveide beslutninger. SV vil videreføre gjeldende basepolitikk, som innebærer at man ikke skal ha permanent utstasjonerte utenlandske styrker på norsk jord. Vi ønsker også å styrke dialogen med Russland, gjennom økt kontakt og samarbeid gjennom blant annet Barents-samarbeidet.

SV vil:

- **Minimere alliert tilstedeværelse i Norge i fredstid.**
- **Hindre norsk deltakelse i NATOs rakettskjold** som bidrar til å øke spenningen mellom NATO og Russland.
- **Hindre utenlandske baser eller permanente utenlandske styrker på norsk jord.**
- **Opprettholde og styrke den bilaterale dialogen om nordområdene med Russland.**
- **At Barents-samarbeidet styrkes.**